

**Міністерство освіти і науки України
Державний заклад „Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка”**

СХОДИНКИ ДО ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ

**Словник з курсу
„Основи педагогічної майстерності”**

Старобільськ – 2015

УДК 37.013(038)

ББК 74Я2

Сходинки до педагогічної майстерності : словник з курсу „Основи педагогічної майстерності” / уклад. : Л. Л. Бутенко, О. Г. Ігнатович. – Старобільськ, 2015. – 136 с.

У словнику з курсу „Основи педагогічної майстерності” представлено основні поняття з різних питань педагогічної майстерності сучасного вчителя, робота над якими спрямована на розширення тезаурусу майбутніх учителів, становлення індивідуального стилю педагогічної діяльності, формування навичок самоосвіти та самовиховання. Посібник призначено для майбутніх учителів і включає термінологію з розділів „Педагогічна культура” й „Педагогічне мистецтво”, „Основи педагогічної творчості”.

Словник може бути використаний для аудиторних занять з курсу й для самостійної роботи студентів університету, а також вищих закладів освіти різного рівня акредитації, які здійснюють підготовку майбутніх учителів, учнів педкласів загальноосвітніх шкіл, гімназій і ліцеїв.

Укладачі: **Л. Л. Бутенко**, кандидат педагогічних наук, доцент;
О. Г. Ігнатович, кандидат педагогічних наук, доцент

Рецензенти: **О. Л. Караман**, доктор педагогічних наук; професор;
Н. І. Черв'якова, кандидат педагогічних наук; доцент

*Рекомендовано до друку навчально-методичною радою
Державного закладу „Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка”
(протокол № 10 від 25 червня 2015 р.).*

© Людмила Леонідівна Бутенко,
© Ольга Геннадіївна Ігнатович

ПЕРЕДМОВА

Визначайте значення слів. Цим ви позбавите людство від половини його помилок та непорозумінь (Р. Декарт)

Немає такої праці, яка містила б у собі більше недоліків, ніж словник, а немає такої, котра була б більш здатною до тривалого вдосконалювання (А. Ривароль)

Особистість педагога в сучасному соціокультурному просторі розглядають як один з провідних чинників успішності вирішення складних освітніх завдань. Унікальний характер педагогічних ситуацій у реальному навчально-виховному процесі школи, необхідність урахування ситуацій невизначеності та випереджального характеру проектування різних форм організації педагогічного процесу вимагає високого рівня педагогічної майстерності, педагогічної культури, педагогічного мистецтва сучасних учителів і викладачів.

Професійно-педагогічна підготовка сучасного вчителя передбачає розвиток у майбутніх учителів уявлень про педагогічну діяльність як особистісно зорієнтовану педагогічну взаємодію, формування індивідуальної педагогічної позиції, оволодіння комплексом умінь і навичок педагогічної техніки, культури саморегуляції, форм і методів професійного самовдосконалення. Ці завдання вирішує курс „Основи педагогічної майстерності”, важливою складовою частиною якого є самостійна робота студентів, зокрема робота над термінологічним апаратом.

Понятійно-термінологічний апарат педагогіки – жива, динамічна система, яка постійно збагачується за рахунок переосмислення традиційних підходів до вирішення актуальних педагогічних завдань, реалізації міждисциплінарного підходу в освітній галузі, появи нових педагогічних галузей та відповідного понятійного апарату.

Для студента словникові видання, що виконують пізнавальну, довідникову та методологічну функції, слугують інструментом

розуміння, аналізу та перетворення педагогічної дійсності на основі випереджального та прогностичного характеру всієї системи професійної підготовки майбутніх фахівців.

Володіння понятійно-термінологічним апаратом з курсу „Основи педагогічної майстерності” набуває важливості для вироблення майбутніми вчителями власного підходу для вирішення освітніх завдань, професійного самовдосконалення, пошуку та впровадження сучасних освітніх технологій, форм і методів педагогічної взаємодії із дітьми та учнівською молоддю на засадах гуманізації, діалогічності, креативності, для забезпечення адекватної взаємодії та взаєморозуміння учасників освітнього процесу.

Ціннісно-смысловий підхід до аналізу та інтерпретації явищ і процесів педагогічної реальності, наукового дослідження педагогічних проблем вимагає урахування не лише традиційного корпусу педагогічних термінів та понять, а й включення в науковий обіг публіцистичних термінів (наприклад, „діти цифрової епохи”), метафоричних позначень педагогічних явищ тощо.

Багаторакурсність, об’ємне бачення педагогічних явищ та процесів має здійснюватися на основі принципів взаємодоповнюваності й паритетності раціонального та образно-емоційного аспектів практичної педагогічної діяльності та наукового пошуку в освітній галузі.

Словник за курсом „Основи педагогічної майстерності” не претендує на повне висвітлення всього обсягу понять, що можуть бути включені до понятійно-термінологічної бази цього курсу, однак пропонує систему провідних понять, що становлять підґрунтя для теоретичного аналізу феноменів педагогічної діяльності сучасного вчителя, для організації процесу саморозвитку та самовдосконалення педагогічної майстерності майбутніх учителів, науково-дослідницького пошуку студентів педагогічних спеціальностей.

У словнику репрезентовано власне педагогічні й загальнонаукові поняття та терміни, термінологія суміжних галузей (філософія, соціологія, психологія та ін.) і сфери мистецтва.

При відборі термінів і визначень використано різні джерела, указані в списку використаної літератури. При уточненні смислу поняття роз’яснення подано через крапку з комою. До окремих понять у дужках указано авторів (відповідні джерела представлено у списку використаних джерел).

А

Абстиненція педагогічна (від лат. *abstinens (abstinentis)* – той, що стримується) – форма професійної деформації вчителів, які працюють тривалий час, що виявляється в дискомфортному стані при знаходженні поза школою та нав'язливому прагненні всіх учити та оцінювати (М. Смирнов).

Авторитарна педагогіка (від фр. *autoritaire* – владний, лат. *auctoritas* – влада, вплив) – система поглядів на виховання, заснована на примусі й підпорядкуванні, обов'язкових вимогах, режимних установленнях; розглядає дитину в якості об'єкта навчання й виховання; вимагає незаперечного виконання вказівок педагога, трактує педагогічні дії як вплив. *Особливості авторитарної педагогіки*: педагог одноосібно вирішує всі питання діяльності учня та колективу загалом, визначає мету навчально-виховної діяльності, суб'єктивно оцінює її результати; учні реально не беруть участь в обговоренні проблем, їхню ініціативу не враховує педагог; спілкування реалізується за допомогою диктату та опіки; навчальна успішність учнів визначається на підставі формальних оцінок; особистість та індивідуальність, мотиви учнів педагог не враховує. *Недоліки авторитарної педагогіки*: породжує неадекватну самооцінку учнів, утверджує культ сили, позицію педагога як взірця для наслідування, формує неадекватний рівень домагань особистості в спілкуванні; сприяє невротизації особистості, виникненню шкільних фобій і дидактогенії школярів та ін. *Переваги авторитарної педагогіки*: механістичність стилю легко реалізується на практиці в умовах класно-урочної системи навчання; зовнішні показники діяльності авторитарних педагогів (навчальна успішність, дисципліна тощо) найчастіше позитивні. Авторитарній педагогіці протистоїть гуманна (гуманістична) педагогіка.

Авторитарний стиль педагогічного спілкування – стиль спілкування вчителя з учнями, що характеризується формально-функціональним підходом до учня. За авторитарного стилю

спілкування викладач сам вирішує всі питання життєдіяльності учнівської групи, визначає кожну конкретну мету, виходячи лише з власних установок; суворо контролює виконання будь-якого завдання й суб'єктивно оцінює досягнуті результати. Цей стиль керівництва є засобом реалізації тактики диктату й опіки.

Авторитарність – соціально-психологічна характеристика особистості, що відбиває її прагнення максимально підпорядкувати своєму впливу партнерів по взаємодії й спілкуванню. Авторитарність – стиль поведінки й ставлення до інших людей, що характеризуються домінуванням, тиском на інших, примусом, підпорядкуванням собі, антидемократичністю. Легко переростає в командування, волюнтаризм.

Авторитет (від лат. *autoritas* – вплив, влада) – визнання за індивідом права на ухвалення відповідального рішення в умовах спільної діяльності; добровільне визнання частиною людей (групою) переваг якоїсь однієї людини (чи іншої групи), що призводить до її підвищеного впливу на них.

Авторитет педагогічний – загальновизнана учнями та їхніми батьками значущість достоїнств учителя й заснована на цьому сила його виховного впливу на дітей. До таких переваг належать висока духовність, культура, інтелігентність, ерудиція, високі моральні якості, педагогічна майстерність, репутація, міра дії педагога, батьків, друзів, колективу, установи на особистість вихованця. Справжній педагогічний авторитет спирається не на посадові й вікові привілеї, а на високі особистісні й професійні якості вихователя: демократичний стиль співпраці з вихованцями, емпатію, здатність до відкритого спілкування, позитивну Я-концепцію вчителя, його прагнення до постійного вдосконалення, ерудованість, компетентність, справедливість і доброту, загальну культуру.

Андриади І. П.

Авторитет учителя и процесс его становления. - М., 1997.

Кондратьев М.Ю.

Слагаемые авторитета. - М., 1988.

Авторська школа – новаторський або інноваційний загальноосвітній навчальний заклад, у якому склалася оригінальна й досить ефективна система виховання й навчання, досвід якої може бути використаний іншими освітніми установами. Її видовими ознаками є: альтернативність, системність, соціально-педагогічна доцільність, стійкість і тривалість позитивних результатів. Зазвичай очолюють талановиті й умілі педагоги-дослідники та організатори.

Авторські освітні технології – розроблені педагогами-практиками технології, у яких у різних варіантах поєднано адекватні змісту й цілям різнорівневого та різнопрофільного навчання структурно-логічні, інтеграційні, ігрові, комп'ютерні, діалогові, тренінгові технології.

Аглотинація (як метод активізації творчої діяльності) (від лат. *agglutination* – склеювання) – метод активізації творчої діяльності школярів, що передбачає створення нових образів на основі поєднання („склеювання”) частин, наявних образів і уявлень.

Агресія педагогічна (лат. *aggressio*, від лат. *aggredior* – нападаю) – вороже ставлення до учнів, деструктивна професійна поведінка, зумовлена професійною деформацією педагога й пов'язана із педагогічним впливом, що суперечить нормам професійної педагогічної діяльності, етики та деонтології (В. Дикова).

Дикова В. В. *Феномен педагогической агрессии: теория и практика.* - Нижний Тагил, 2011.

Адаптація соціальна (від лат. *adapto* – пристосовую і *socialis* – суспільний) – постійний процес активного пристосування індивіда до умов соціального середовища; результат цього процесу. Соціальна адаптація – процес, що забезпечує безболісне входження особистості в соціум, пристосування до нього на основі добровільного прийняття громадських норм і вимог, оволодіння практико зорієнтованими знаннями й комуні-

кативними вміннями, необхідними для гармонізації міжособистісних відносин у соціокультурному середовищі.

Адаптивність голосу (від лат. *adaptare* – пристосуватися) – якість професійного педагогічного голосу, його здатність підлаштуватися до конкретних акустичних умов: величини й форми приміщення, у якому доводиться говорити, особливостей його резонансу, кількості й просторовому розташуванню слухачів – за допомогою відповідних варіацій тембру голосу та інших його параметрів, що забезпечує чутність, фонетичну розбірливість і комфортне сприйняття мовлення. Адаптивність голосу припускає сформованість навичок у градації гучності голосу, його тембру, висотного (мелодійного) діапазону, а також уміння цілеспрямовано контролювати власне мовлення, коли сприйняття власного голосу в конкретних акустичних умовах аналізується й оцінюється з позицій комунікативної доцільності.

Адиктивна поведінка – форма руйнівної (деструктивної) поведінки, що виражається в прагненні людини піти від реальності через зміну свого психічного стану за допомогою прийому деяких речовин (алкоголь, куріння, наркотики тощо) або постійною фіксацією уваги на певних предметах.

Акмеологія (від гр. *akme* – найвищий ступінь чого-небудь, вершина, *logos* – слово, мовлення, учіння) – наука про досягнення вершин життєдіяльності людини; наука, що комплексно досліджує розвиток дорослої людини (О. Бодальов, А. Деркач, Н. Кузьміна).

Акмеологія педагогічна – галузь педагогіки, що досліджує закономірності та чинники досягнення вершин професіоналізму педагога; наука, що досліджує рівні професіоналізму педагога, умови та закономірності досягнення вершин професійної зрілості та особистості педагога (Н. Кузьміна).

Педагогическая акмеология : кол. моногр. ; под ред. О. Б. Акимовой. - Екатеринбург, 2012.

Пальчевський С. С. Акмеологія : навч. посіб. для студ. - К., 2008.

Акселерація (від лат. *acceleratio* – прискорення) – прискорення темпів росту й фізичного розвитку дітей і підлітків порівняно з попередніми поколіннями.

Аксіологія педагогічна (від гр. *αξιολα* – цінність і ...*логія*) – наука про цінності освіти, що регулюють взаємодію в освітній сфері; галузь педагогічного знання, що розглядає освітні цінності з позиції самоцінності людини та здійснює ціннісні підходи до освіти на засадах визнання цінності самої освіти (В. Сластьонін, Г. Чижакова).

*Сластенин В. А.,
Чижакова Г. И. Введение в педагогическую аксиологию. - М., 2003.*

*Ткачова Н. О.
Аксіологічний підхід до організації педагогічного процесу в загальноосвітньому навчальному закладі. - Луганськ. - X., 2006.*

Актуалізація (від лат. *actio* – дія, діяльність) – процес і результат довільних (умисних) або мимовільних (неумисних) психічних дій, що полягають у витяганні з пам'яті засвоєної інформації або досвіду та підготовки їх до негайного використання.

Акцентуація (від лат. *accentuatio*) – 1) надмірна вираженість деяких рис характеру; 2) виокремлення якої-небудь властивості або ознаки на фоні інших, її особливий розвиток.

Альтернативна освіта – це процес і результат засвоєння людиною систематичних знань, умінь і навичок, розвиток розуму та почуттів, формування світогляду та пізнавальних інтересів за межами конвенціональної системи шкільництва (О. Заболотна).

*Заболотна О. А.
Теорія і практика альтернативної шкільної освіти у країнах Європейського Союзу. - Умань, 2013.*

Альтернативна школа (від лат. *alter* – інший) – 1) недержавні навчальні заклади нового типу (гімназії, ліцеї, коледжі); 2) „вільні школи” в країнах Західної Європи і США, неповні й повні середні школи, що діють паралельно або замість звичай-

них шкіл та забезпечують освіту, альтернативну за змістом або методам і формам роботи з учнями.

Альтруїзм (від лат. *alter* – інший) – система ціннісних орієнтації особистості, у якій центральним мотивом і критерієм моральної оцінки є інтереси іншої людини або соціальної спільноти. Протилежний до поняття „егоїзм”. Альтруїзм – безкорислива турбота про благо інших і готовність жертвувати для інших своїми особистими інтересами.

Амбівалентність (від лат. *ambo* – обидва і *valentia* – сила, міць) – внутрішньосуперечливий емоційний стан або переживання, що пов'язаний із подвійним ставленням до людини, предмета, явища та характеризується його одночасним прийняттям і відторгненням. Амбівалентний підхід до виховання – це розгляд педагогічного явища через „дуальну опозицію”, тобто двобічно, з двох протилежних сторін, які начебто виключають, суперечать одна одній (Л. Новикова).

Амбіції (від лат. *ambitio* – честолюбність, пиha, від *ambio* – обходжу, домагаюсь) – високий рівень домагань, висока самооцінка, загострене честолюбство.

Аналіз педагогічного досвіду – спосіб дослідження педагогічних об'єктів, що дозволяє виділяти окремі частини з цілого й піддавати їх самостійному вивченню. Елементи педагогічного досвіду оцінюються з погляду їхньої педагогічної ефективності.

Аналогія (від гр. *αναλογία* – відповідність) – умовивід, у якому від схожості предметів в одних ознаках робиться висновок про схожість цих предметів й в інших ознаках; один зі шляхів установлення новою системою зв'язків за результатами виявлення близької або віддаленої схожості між відомим і не обхідним способом дії, відомою й невідомою закономірністю і т. п.

Анімація педагогічна (лат. *animatio* – одухотвореність, від *animus* – оживляю) – сукупність різних видів та форм педагогічної взаємодії в галузі вільного часу дітей, підлітків та юнацтва, за допомогою яких задовольняються й розвиваються релаксаційно-відновлювальні,

Шульга І. І. Педагогическая анимация: развитие профессионального образования организаторов досуга. – Новосибирск, 2008.

культурно-освітні й культурно-творчі потреби та інтереси, стимулюється соціальна активність особистості, її здатність до перетворення навколишньої дійсності та самої себе (І. Шульга).

Анкета (від фр. *enquete*) – опитувальний лист для отримання відповідей на заздалегідь складену систему питань; використовується для отримання яких-небудь відомостей про того, хто її заповнює, а також при вивченні думок великих соціальних груп; може бути відкритою (вільні відповіді випробовуваного), закритою (вибір відповіді з пропонуванних), змішаною.

Анкетування – метод психолого-педагогічного дослідження за допомогою анкет; метод масового збору інформації за допомогою спеціально розроблених опитувальників.

Аномія – морально-психологічний стан індивідуальної й громадської свідомості, що характеризується суперечливістю соціальних норм, розкладанням системи моральних цінностей і вакуумом ідеалів; виражається у відчуженні людини від суспільства, в апатії, розчаруванні.

Антипатія (від гр. *αντιπάθεια* – огида) – емоційне ставлення, яке характеризується неприязню, іноді відразою до когось чи до чогось.

Артикуляція (від лат. *articulatio* – розчленування) – діяльність мовленнєвого апарату, унаслідок якої утворюються звуки.

Артистизм педагогічний – комплекс професійно значущих, взаємозв'язаних та взаємозумовлених якостей особистості викладача, який забезпечує досконале володіння способами педагогічної техніки та навичками перевтілення, виразної, естетично-привабливої передачі навчального матеріалу з метою максимальної реалізації індивідуального потенціалу викладача (Д. Будянський); здатність до органічного існування в умовах педагогічного процесу, внутрішня витонченість, прагнення до нестандартних рішень через образні асоціації, вміння вибудовувати свою поведінку в ті моменти, коли здійснення педагогічної дії одним тільки природним почуттям, позбавленим педагогічної заданості надзавдання, не призводить до бажаного результату й необхідна свідомо створена поведінка відповідно до ситуації.

*Булатова О. С.
Педагогический артистизм : учеб. пособие. - М., 2001.*

*Будянський Д. В.
Формування педагогічного артистизму майбутнього вчителя: : навч.-метод. посіб. - Суми, 2005.*

Асоціація (лат. *association* – сполучення, з'єднання, від *associo* – з'єдную) – установлення зв'язку між двома властивостями об'єктів, властивостями об'єкта й способами дії, умовами дії і способами її виконання (О. Матюшкін).

Асубкультурність – слабкий інтерес у підлітків, а іноді й цілковита його відсутність до захоплень, цінностей, культурних пріоритетів представників їхньої субкультури, їхнього світу.

Атмосфера уроку – якісна характеристика уроку, діловий настрій учасників педагогічного процесу та тон взаємин між ними, що опосередковується всім предметно-просторовим середовищем уроку. Середовище формує сукупність матеріальних умов (оформлення класу, порядок розташування меблів, зовнішній вигляд учителя та учнів), інформаційних та комунікативних (стиль спілкування, увага учасників педагогічного процесу один

до одного, інтонація тощо) ресурсів, технічних засобів здійснення освітнього процесу.

Аутогенне тренування, аутотренінг – психотерапевтичний метод свідомої психічної саморегуляції людини, який полягає в оволодінні системою прийомів концентрації уваги, м'язової релаксації та самонавіювання; комплекс спеціальних вправ, заснованих на самонавіюванні, що використовується людиною для управління власними психічним станом і поведінкою. Аутотренінг як метод саморегуляції ґрунтується на розслабленні, закріпленні у свідомості позитивних емоцій та установок, вірі людини в результат. Основні етапи аутотренінгу – розслаблення, м'язова релаксація, самонавіювання, вихід із стану розслаблення. Вимоги до формул самонавіювання: лаконічність, позитивна спрямованість, відсутність у формулюванні частки „не”.

Леви В. Л. *Искусство быть собой.* – М., 1991.

Гладкова С. *Аутотренінг: Анти-стрессовые методики.* – Ростов-н/Д., 2002.

Аутсайдер (англ. *outsider* – сторонній) – член групи, знехтуваний нею з різних причин.

Афект (від лат. *affectus* – душевне хвилювання) – сильний та відносно короткочасний стан емоційного збудження, що виникає внаслідок дії на психіку причин, пов'язаних із незадоволенням важливих для людини потреб, стрімкою зміною важливих для суб'єкта життєвих обставин, що супроводжується яскраво вираженими руховими проявами та змінами у функціях внутрішніх органів.

Афіліація (від англ. *affiliation* – поєднання, зв'язок) – прагнення людини бути в товаристві інших людей; мотивована емоційна потреба в спілкуванні, в емоційних контактах, у створенні доброзичливих стосунків.

Б

Бар'єр у спілкуванні (від фр. – *barriere* перешкода) – соціально-психологічні труднощі, що виникають у процесі спілкування, слугують причиною конфліктів або перешкоджають взаєморозумінню та взаємодії. Види бар'єрів у спілкуванні: комунікативний; психологічний; інтелектуальний; бар'єри культурних упреджень; естетичний; мотиваційний; емоційний тощо.

Бар'єри в педагогічному спілкуванні – перешкоди, що зумовлюють опір суб'єктів педагогічного спілкування. Це бар'єри фізичні (простір, дистанція, час, якими вчитель віддаляє себе від учнів, „закриває” себе), соціальні (постійне підкреслювання своїх переваг), гностичні (коли педагог не адаптує своє мовлення до рівня розуміння школярів, висловлюється великими реченнями – понад 17 слів, надто швидко – понад 2,5 слова за секунду, недоказово), естетичні (несприйняття співрозмовником естетики зовнішнього вигляду, особливостей міміки), емоційні (невідповідність настрою, негативні емоції, що деформують сприймання), психологічні (у вигляді негативних установок, що виникли на підставі попереднього досвіду, незбіг інтересів тощо).

Бездоглядні діти – діти, не забезпечені сприятливими умовами для фізичного та інтелектуального розвитку.

Безпека шкільна – формування шкільного середовища, що забезпечує безпеку, пов'язану із технічним станом середовища, природними чинниками, антитерористична захищеність, а також здоровий психологічний клімат у шкільному соціумі.

Безпека інформаційна (школярів) – 1) стан захищеності дітей, при якому відсутні ризики, пов'язані із впливом

Діти в Інтернеті: як навчити безпеці в віртуальному світі / І.В. Литовченко, С. Д. Максименко, С. І. Болтівець та ін. - К., 2010.

Виховання культури користувача Інтернету. Безпека у всесвітній мережі: навч.-метод. посіб. - К., 2011

інформації, зокрема з інтернет-мереж, на здоров'я, фізичний, психічний та духовний розвиток; 2) педагогічно спрямований процес розвитку в школярів знань про інформаційну загрозу та вміння протистояти їй для мінімізації наслідків психічного та морального впливу. *Ризики* – інформація небажаного характеру (інформаційні ресурси, що містять протизаконну, неетичну та шкідливу інформацію); недостовірні інформація в Інтернет; комунікаційні ризики (знайомство в мережі, кібербулінг тощо); електронні ризики (розкрадання персональної інформації, небезпека шкідливого програмного забезпечення); споживчі ризики (зловживання в Інтернеті правами споживача, утрата грошей тощо).

Безпорадність навчена – якісна характеристика особистості, що виявляється у звичці жити, не здійснюючи опір життєвим ситуаціям, не беручи відповідальність на себе. Виникає внаслідок відсутності зв'язку між діями щодо виконуваної роботи та результатом цих дій. Людина відчуває навчену безпорадність, коли багатократно переконається в непродуктивності та непотрібності власних дій та учинків.

Безпритульні діти – діти, які були покинуті батьками, самі залишили сім'ю або дитячі заклади, де змалку виховувалися, і не мають певного місця проживання.

Бесіда – метод залучення учнів до обговорення, аналізу вчинків та вироблення моральних оцінок, що ґрунтується на питаннях-відповідях; метод отримання інформації на основі вербальної (словесною) комунікації.

Бібліотерапія – метод саморегуляції, що пов'язаний із впливом читання книг на емоційний та психофізіологічний стан людини. Бібліотерапія включає і звернення до літератури того чи того жанру, і самостійну літературну творчість.

*Дрешер Ю. Н.
Бібліотерапія: теорія
и практика : учеб.
пособие. - СПб., 2008.*

Благозвучність голосу – якість професійного педагогічного голосу: чистота його звучання, відсутність неприємних ознак (хрипоти, сипіння, гугнявості тощо). Уміння надати своєму голосу благозвучності сприймається слухачами (на підсвідомому рівні) як ознака вихованості, інтелігентності, вимогливості до себе.

Булінг шкільний (від. англ. *bully* – зачіпати, залякувати) – агресивне переслідування одного з членів шкільного колективу з боку інших членів колективу або його частини. Типи булінгу – фізичний (завдання ударів, штовхання, пошкодження або крадіжка власності); словесний (обзивання, глузування або висловлювання, якими ображається стать, раса або сексуальна орієнтація), соціальний (виключення інших із групи чи поширення пліток або чуток), у письмовій формі (написання записок або знаків, що є болючими чи образливими), електронний (загальновідомий як кібербулінг, поширення чуток та образливих коментарів з використанням електронної пошти, мобільних телефонів (наприклад, надсилання СМС) і сайтів соціальних мереж). Основні ознаки булінгу – нерівність сил, повторюваність, неадекватно висока чутливість жертви.

Кривцова С. В.

*Буллінг в школі V5
сплоченність неравно-
душних. - М., 2011.*

*Буллінг : Ми всі
можемо допомогти це
зупинити : посібн. для
батьків [Електронний
ресурс].*

В

Взаємодія педагогічна – узгоджена діяльність учителя й учнів, спрямована на досягнення спільних цілей і результатів та вирішення важливих завдань. Педагогічна взаємодія – особлива форма зв'язку між учасниками освітньо-виховного процесу, у ході та за результатами якого відбувається взаємне збагачення інтелектуальної, емоційної, діяльнісної сфер учасників цього процесу; взаємний і плідний розвиток якостей особистості педагога та його учнів на основі рівності в спілкуванні й партнерства в спільній діяльності; особистісний контакт

вихователя і вихованця(ів), випадковий або умисний, приватний або публічний, тривалий або короткочасний, вербальний або невербальний, такий, що має наслідком взаємні зміни їхньої поведінки, діяльності, стосунків, установок; особистий контакт вихователя та вихованців, унаслідок якого відбуваються взаємні зміни їхньої поведінки, діяльності, відносин, установок (О. Задоріна). Проявляється у вигляді співпраці, коли обома сторонами досягається взаємна згода й солідарність у розумінні цілей спільної діяльності та шляхів її досягнення, і у вигляді суперництва, коли успіхи одних учасників спільної діяльності стимулюють або гальмують продуктивнішу й цілеспрямовану діяльність інших її учасників.

Взаємодія фасилітативна – суб'єкт-суб'єктна взаємодія, у межах якої відбувається спільний особистісний розвиток і педагога, і учня.

Вимога педагогічна – метод педагогічної взаємодії, що передбачає прямий вплив на свідомість та волю учня з метою організації або координації його поведінки та діяльності; метод організації діяльності та формування досвіду поведінки з метою викликати, стимулювати або загальмувати окремі види діяльності вихованців;

надання та розкриття соціальної й особистісної значущості культурних норм життя та забезпечення процесу реального життя дитини на рівні сучасної культури (Н. Щуркова). *Види вимог за типом ставлення вчителя до учнів:* позитивне ставлення – вимога-прохання, вимога довірою, вимога-схвалення; байдуже ставлення – вимога-порада, натяк, умовна вимога, в ігровому оформленні; негативне ставлення – вимога-засудження, вимога з вираженням недовіри, вимога-застереження. *Види вимог за засобами, які використовує вчитель:* вербальні – безпосередні (прохання, порада, рекомендація, ділове розпорядження, наказ); опосередковані

Коротов В.М.

Педагогическое требование. - М., 1966.

Щуркова Н. Е.

Педагогическая технология. - М., 2002.

(розповідь, аналогія, запитання, здивування, натяк); невербальні – доповнюють, підсилюють дію слів (пауза, міміка, пластика).

Вихованість – якісна характеристика особистості, що передбачає не просто знання норм поведінки, виконання цих норм з метою отримання нагороди або запобігання покарання, а неможливість порушення норм, які стали внутрішніми регуляторами дій та вчинків.

Виховання – 1) цілеспрямована професійна діяльність педагога, що сприяє максимальному розвитку особистості дитини, входженню її в контекст сучасної культури, становленню як суб'єкта власного життя, формуванню її мотивів і цінностей; 2) цілісний, свідомо організований педагогічний процес формування в навчально-виховних установах спеціально підготовленими фахівцями; 3) цілеспрямована, керована й відкрита система виховної взаємодії дітей і дорослих, у якій вихованець є паритетним учасником і є можливість вносити в неї (систему) зміни, що сприяють оптимальному розвитку дітей (у цьому визначенні дитина є і об'єктом, і суб'єктом); 4) надання вихованцеві альтернативних способів поведінки в різних ситуаціях, який залишає за ним право вибору й пошуку свого шляху; 5) процес і результат цілеспрямованого впливу на розвиток особистості, її стосунків, рис, якостей, поглядів, переконань, способів поведінки в суспільстві (у цій позиції дитина – об'єкт педагогічної дії); 6) цілеспрямоване створення умов для освоєння людиною культури, переведення її в особистий досвід через організований тривалий вплив на розвиток індивіда з боку виховних

*Бойко А. М.
Виховання людини:
нове і вічне : моно-
графія. - Полтава,
2006.*

*Тідласий І. П.
Виховання замовля-
ли? - Х., 2012.*

*Виховання
духовності особис-
тості : навч.-метод.
посіб. / за заг. ред.
М. Й. Боришевського.
- Кіровоград, 2013.*

*Бех І. Д. Ви-
ховний процес в
осягнутих глибинах
// Шк. світ. - 2014. -
№ 5. - 42 с.*

інститутів, які оточують, соціального й природного середовища, з урахуванням його потенційних можливостей з метою стимулювання його саморозвитку й самостійності (В. Межериков). Виховання також розглядається як розвиток спрямованості особистості – процес і результат (О. Новиков).

Виховання громадянське – процес формування громадянськості як інтегрованої якості особистості, що дає людині можливість відчувати себе морально, соціально, політично, юридично дієздатною та захищеною.

Виховання національне – створена на основі принципів національної педагогіки (і народної творчості, і надбань вітчизняної науки, культури, літератури) система поглядів, переконань, ідеалів, покликаних формувати світоглядну свідомість та ціннісні орієнтації дітей і учнівської молоді, виховання дітей і учнівської молоді на культурно-історичному досвіді рідного народу, його традиціях, звичаях і обрядах, багатовіковій виховній традиції, духовності.

Виховання патріотичне – напрям виховної діяльності, який охоплює різноманітні сфери (політичну, навчально-виховну, дозвіллеву) організованого й цілеспрямованого впливу на особистість з боку держави, народу, етнічної групи, колективу, сім'ї, педагога, окремої людини з метою створення для неї умов і шляхів формування патріотизму.

Виховання превентивне – комплексний цілеспрямований вплив на особистість у процесі її активної динамічної взаємодії із соціальними інституціями, спрямованої на фізичний, психічний, духовний, соціальний розвиток особистості, формування здорового способу життя, навичок відповідальної поведінки, протидії негативним впливам соціального оточення, профілактику асоціальних проявів у поведінці дітей і молоді, на їх допомогу й захист (В. Оржеховська).

Виховуваність – здатність особистості правильно сприймати та засвоювати основні суспільні норми та вимоги, здатність позитивно реагувати на соціально-педагогічні впливи ззовні, готовність до переходу на нові рівні розвитку особистості (А. Маркова); підготовленість людини до відносно швидкого формування нових для неї пізнавальних, емоційних або поведінкових умінь та навичок.

Відволікання (як метод саморегуляції) – метод психофізичної та емоційної саморегуляції, що передбачає цілеспрямовану концентрацію свідомості на уявленні про предмет, явище або процес, що дозволяє блокувати стресові думки та відчуття.

Відчуженість – охолодження й розрив з найближчим оточенням, випадання із соціальних зв'язків; на особистісному рівні виявляється як почуття безсилля перед повсякденними проблемами, супроводжується апатією, аполітичністю установок, дефіцитом теплого душевного спілкування.

Відчуженість професійна (педагога) – деструкція професійної спрямованості особистості педагога, яке позначає стан утрати професіоналом спільності із професійною групою та втрату професійної ідентичності.

Візуальний контакт (контакт очей) – це погляд співрозмовників, фіксований один на одному, що означає зацікавленість партнером і зосередженість на тому, що він говорить.

Вплив педагогічний – 1) активні дії дорослого та готовність їхнього прийняття дитиною; 2) вплив педагога на свідомість, волю, емоції вихованців, на організацію їх життя й діяльності в інтересах формування в них необхідних якостей і забезпечення успішного досягнення заданих цілей. Припускає активні дії дорослого й готовність їх прийняти дитиною, тобто бути виховуваним. Це породжує суб'єкт-об'єктні стосунки, які ставлять учня в пасивну позицію.

Г

Геніальність (від лат. *genialis* – властивий генієві, плідний) – 1) соціальна якість особистості, що визначається вищою мірою прояву її таланту та активної діяльності; 2) найвищий ступінь обдарованості, прояву творчих сил людини. Термін „геніальність” уживають і для позначення здатності людини до творчості, і для оцінки її результатів.

Гігієна голосу (від гр. *hihieinos* – цілющий, такий, що приносить здоров'я) – сукупність заходів щодо збереження високої працездатності голосового апарату; включає три основних компоненти: гігієна дихання (центральний момент – вдих через ніс), гігієна харчування (їжа й напої не повинні травмувати слизову оболонку глотки й гортані), психогігієна (уникнення перевтоми та надмірних емоцій). Гігієна голосу передбачає: дотримання спокійного психологічного клімату; заняття фізкультурою, загартування, правильну організацію праці та відпочинку; позбавлення шкідливих звичок (куріння, уживання алкоголю); дотримання режиму голосового навантаження; уникнення монотонності мовлення; дотримання чистоти в приміщеннях (один з ворогів голосу – пил крейди).

Гідність – моральне ставлення людини до себе, яке відображає уявлення про власну цінність, моральну рівність з іншими людьми; ставлення до людини інших людей, які визнають її цінність (Г. Васянович).

*Васянович Г. П.
Честь і гідність педагога : навч. посіб. - Л., 2004.*

Гіперактивність дитини – сукупність симптомів, пов'язаних із надмірною психічною та моторною активністю.

*Моїсеєнко Р. О.
Синдром дефіциту уваги/гіперактивності : навч. посіб. - К., 2012.*

Гіперсоціальність (від гр. *hyper*, лат. *socialis* – громадський) – гіперкомпенсаторна зануреність у громадську діяльність, що

мотивована внутрішніми психологічними проблемами або прагненням від них дистанціюватися.

Гнучкість голосу – якість голосу, його здатність переходити з однієї висоти на іншу, з гучного звучання на тихе, з одного тембру на інший тощо (Т. Ладиженська).

Гнучкість емоційна (педагога) – інтегральна характеристика особистості педагога, що становить таку сукупність особистісних якостей, яка сприяє позитивному емоційному стану учнів (О. Асмаковець).

Гнучкість педагогічна – складне багатомірне психічне утворення, яке зумовлює здатність учителя відмовлятися від способів поведінки та прийомів емоційного реагування, що не відповідають ситуації та завданням, та виробляти або приймати нові, оригінальні підходи до вирішення проблемної ситуації при незмінних принципах і морально-етичних засадах життєдіяльності (Л. Мітіна).

Голос педагогічний – професійно сформований голос, що повною мірою забезпечує звуковий бік педагогічного спілкування. Основні ознаки педагогічного голосу – гучність, діапазон, тембр, польотність, гнучкість, витривалість, благозвучність, адаптивність та ін.

Гра – форма діяльності в умовних ситуаціях, спрямована на відтворення й засвоєння громадського досвіду, фіксованого в соціально закріплених способах здійснення предметних дій, у предметах науки й культури. На думку А. Фурмана гра – це не лише один із трьох (поруч із працею та учінням) найважливіших для виживання людства видів діяльності, опанування якою в дитячі та юнацькі роки оптимізує

*Игра со всех сторон
(Книга о том, как играют
дети и прочие люди). -
М., 2003.*

*Фурман А. В., Шандрук С. К. Сутність гри як
учинення. - Т., 2014.*

становлення індивіда як суб'єкта життєактивності та особистісних соціальних взаємодій і міжперсональних стосунків, а й самобутній спосіб окультурення людини в соціумі та універсальний шлях-модус олюдненого самотворення буття.

Громадська думка – система загальних суджень людей, яка виникає в процесі їхньої діяльності й спілкування та виражає ставлення до різних явищ, подій, що становлять загальний інтерес.

Громадська думка як метод педагогічної взаємодії – метод педагогічної взаємодії, що передбачає залучення учнів до розробки та пред'явлення один до одного соціально та морально цінних вимог, постановки та реалізації суспільно та особистісно значущих перспектив.

Група – соціальна спільність людей, що групуються на основі ознак, які відносяться до виконання ними спільної діяльності або характеру спілкування.

Група референтна – реальна або умовна соціальна спільність, з якою індивід співвідносить себе як з еталоном і на норми, думки, цінності якої він орієнтується у своїй поведінці.

Група ризику – група населення (дітей, підлітків і т. п.), що знаходяться в критичній ситуації або в несприятливих умовах життя

Гувернер, гувернантка (від фр. *gouverner* – управляти) – вихователі, які наймаються для навчання й виховання дітей у сім'ї.

*Сарапулова Є. Г.
Психолого-педагогічні основи навчально-виховної діяльності гувернера: монографія. – К., 2003.*

Гувернерство – цілісна педагогічна система й окрема галузь педагогіки, що вивчає особливості індивідуалізованого формування в домашніх умовах освіченої, гармонійно розвиненої, комунікабельної особистості з активною життєвою позицією (Є. Сарапулова).

Гуманізм (від лат. *humanus* людяний, людський) – принцип світогляду, основою якого є визнання безмежності можливостей людини та її здатності до самовдосконалення, прав особистості на вільне виявлення своїх думок, переконань та реалізацію своїх здібностей, утвердження блага особистості як критерію оцінки рівня суспільного успіху.

Гуманна педагогічна позиція – ціннісно-смысловое ставлення педагога до дітей, яке виявляється в любові, захисті їхніх прав і інтересів, турботі про їхнє здоров'я й самопочуття, діалогічному спілкуванні, теплому прийнятті кожної дитини такою, якою вона є, підтримці кожної дитячої індивідуальності.

Гуманізація освіти (суб'єктно-особистісна спрямованість освіти) – переорієнтація на особистісну спрямованість, процес та результат розвитку й самореалізації особистості та засіб її соціальної й економічної стійкості та соціального захисту в умовах ринкових відносин (О. Новиков).

Гуманізм (від лат. *humanus* – людський, людяний) – визнання цінності людини як особистості й права на вільний розвиток і виявлення своїх здібностей, утвердження блага людини як критерію оцінки суспільних відносин. Основу гуманізму становлять переконання в безмежності можливостей людини та її здатності до вдосконалення, вимога свободи й захисту гідності особистості, ідея про право людини на щастя.

Гумор у педагогічній діяльності – засіб педагогічної взаємодії, що ґрунтується на усвідомленні учасниками комунікації різного типу незбігів (наприклад, між очікуваним та реальним), пов'язаних із комічним ефектом, і спрямований на зняття психологічної напруги, створення доброзичливих взаємин, позитивного емоційного фону. Гумор як

Биллевич В. Школа остроумия, или Как научиться шутить. - М., 2006.

Тамберг Ю. Г. Как развить чувство юмора. - М., 2010.

Педагоги шутят тоже - Только строже / авт-сост. Б. С. Горобец. - М., 2011.

засіб педагогічної взаємодії виконує інформативну, емоційну, мотиваційну, регулятивну, релаксаційну функції.

Гучність голосу – якість голосу, що характеризує суб'єктивне слухове відчуття інтенсивності (сили) звуку, що утворюється в результаті роботи голосового апарату. Професійне володіння голосом передбачає використання динамічного діапазону, голосовий „запас міцності”.

Д

Девіантна поведінка (від лат. *deviatio* – відхилення) – поведінка з відхиленням від прийнятих у суспільстві правових або моральних норм.

Деградація особистості – поступова втрата особистістю позитивних якостей, що настає внаслідок деяких психічних розладів. Виражається в постійному зниженні активності та працездатності особистості, у звуженні кола її інтересів, підвищеній стомлюваності, дратівливості, розладах пам'яті, уваги.

Демагогія (від. давньогр. *δημαγωγία* – дослівно „веду народ”, або „керівництво народом”) – сукупність ораторських та полемічних прийомів і засобів, що характеризують замасковані під глибоку аргументацію на користь людей голослівні аргументи, якими насправді приховують корисливі розрахунки, прагнення маніпулювати слухачам або/і некомпетентність.

Демократичний стиль педагогічного спілкування – стиль педагогічного спілкування, який зорієнтовано на розвиток активності учнів, залучення кожного до розв'язання спільних завдань.

Деонтологія педагогічна – наука про професійну поведінку педагога; професійна етика, що гарантує

Васильєва М. П.
Теорія педагогічної
деонтології. - Х., 2003.

Хоружа Л. Л. Педагогічна деонтологія : навчально-метод. посіб. для студ. вищих навч. закл. - К., 2008.

стосунки довіри між учасниками діяльності й спілкування. Означає терпимість щодо інших людей та їхніх ідей, моральну відповідальність за прийняті в навчальній і виховній діяльності рішення. Термін „деонтологія” було введено на початку XIX ст. англійським філософом І. Бентамом для позначення науки про професійну поведінку людини.

Депресія (лат. *depressio*, від *deprimo* – придушую, пригнічую) – афективний стан, що характеризується негативним емоційним фоном, супроводжується пригніченим настроєм, мисленнєвою та руховою загальмованістю.

Депривація (від лат. *deprivatio* – утрата) – стан, при якому людина відчуває недостатнє задоволення своїх потреб.

Депривація освіти – явище, що виникає в умовах, коли обмежуються можливості учнів у задоволенні їхніх освітніх потреб в особистісному розвитку, самоповазі, самовираженні, самоствердженні в освітній діяльності.

Деструкції професійні (від лат. *destruction* – руйнування) – негативна зміна способів діяльності та особистості, що зумовлює професійну стагнацію фахівця, детерміновані специфікою професійної діяльності та індивідуально-психологічними особливостями особистості. Для педагогів характерні такі професійні деструкції, як авторитарність, демонстративність, дидактичність, педагогічний консерватизм, домінантність, соціальне лицемірство, емоційне вигорання та ін.

Деформація професійна – зміна якостей особистості (стереотипів сприйняття, ціннісних орієнтацій, характеру, способів спілкування та поведінки) внаслідок впливу тривалого виконання професійної діяльності; негативний вплив професії на психологічні

Безносів С. П.

Професіональна деформація личности. - СПб., 2004.

Забаровська С. М.

Топередження професійної деформації педагогічних працівників. - Чернівці, 2014.

та фізіологічні характеристики людини, що утруднюють її поведінку в буденному, „непрофесійному” житті (О. Ноженкіна).

Деформації особистості педагога – негативні новоутворення особистості педагога, що супроводжують деструктивну професіоналізацію; системні зміни сутнісних (інтегральних) характеристик особистості, професіонала, що призводять до спрощення системи педагогічного спілкування, професійної діяльності, образу професії та себе в ній. *Характерні ознаки:* синдром хронічної втоми; синдром емоційного вигорання; а також авторитарність, демонстративність, абсолютизована дидактичність, педагогічний догматизм, домінантність функцій влади, індиферентність, консерватизм, педагогічна агресія, рольовий експансіонізм, соціальне лицемірство, інформаційна пасивність, навчена безпорадність та ін.

Децентрація – здатність людини відмовитися від своїх особистих егоїстичних інтересів, амбітності й уміння мислити альтернативно.

Діяльність педагогічна – 1) професійна діяльність, спрямована на створення в педагогічному процесі оптимальних умов для виховання, розвитку й саморозвитку особистості вихованця та вибору можливостей вільного і творчого самовираження; 2) система педагогічно доцільних дій, спрямованих на підготовку молоді до самостійної діяльності, на створення в педагогічному процесі оптимальних умов для виховання, розвитку й саморозвитку особистості вихованця й вибору можливостей його вільного і творчого самовираження. Основна проблема педагогічної діяльності – поєднання вимог і цілей учителя з можливостями, бажаннями й цілями учнів; успішне здійснення педагогічної діяльності зумовлюється рівнем професійної свідомості вчителя, володіння ним педагогічною технологією, педагогічною технікою. *Три моделі педагогічної діяльності:* педагогіка примусу (авторитарна педагогіка), педагогіка повної свободи, педагогіка співпраці.

Діагноз педагогічний – визначення характеру й обсягу здібностей учнів, утруднень, що відчуються ними в навчанні, відхиленя у поведінці.

Дидактогенія (від гр. *didaktikos* – повчальний, *genos* – походження) – негативний психічний стан учня, що викликаний порушенням педагогічного такту з боку педагога (тривожність, пригнічений настрій, страх, фрустрація тощо) та негативно впливає на діяльність і міжособистісні стосунки учнів.

Дикція (від. лат. *diktio* – виголошування промови) – характеристика мовленнєвої діяльності людини, що виявляється в ясності та чіткості у вимові слів, складів і звуків; міра виразності у вимові слів, складів і звуків, визначальна розбірливість мовлення й розуміння його іншими людьми. Недосконалість дикції пов'язана і із в'ялою артикуляцією, і з дефектами мовленнєвого апарату.

Дискусія (від. лат. *discussion* – розгляд, дослідження) – форма колективного обговорення якого-небудь питання, проблеми, мета якого – виявити істину через зіставлення різних поглядів.

Дистанція в спілкуванні – відстань між тими, хто спілкується, міжособистісний простір спілкування. У контексті невербальних засад педагогічної взаємодії вирізняють дистанцію в спілкуванні: публічна (4 – 7 м), соціальна (1,2 – 4 м), особистісна (персональна) (0,45 – 1,2 м) та інтимна (до 0,45 м).

Дисципліна (від лат. *disciplina* – учення, виховання, розпорядок) – певний порядок поведінки людей, що забезпечує узгодженість дій у суспільних відносинах, обов'язкове засвоєння й виконання особистістю встановлених правил.

Дисципліна шкільна – 1) прийнятий порядок у закладі освіти; 2) дотримання учнями встановленого в школі порядку, правил, вимог.

Кривцова С. В.
Учитель и проблемы
дисциплины. - М., 2004.

Найтипівіші причини порушення дисципліни: *привернути увагу* (нестримана поведінка, питання не за темою, ігри на уроці, репліки вголос, прохання „пояснити ще раз для мене”, робота в повільному темпі та ін.), „*боротьба за владу*” (хамство вчителю, „синдром адвоката” тощо); *помста* (злість, хизування своєю негіддатливістю); *уникнення невдач* (утечі з уроків, прогули, посилення на хворобу, „відкладання на потім”, недоведення справи до кінця та ін.).

Дисциплінованість – 1) вольове зусилля особистості, що проявляється в діях та поведінці людини відповідно до норм і правил, прийнятих у суспільстві; 2) позитивне ставлення учнів до виконання встановленого порядку, дотримання якого є обов’язковим для всіх учнів школи, а саме правил поведінки школярів, які не тільки регламентують життя дітей у школі, а й слугують відповідними критеріями оцінки їхньої поведінки та вчинків.

Дитиноцентризм – стиль виховання дитини, підґрунтям якого є культ дитини, пріоритет її інтересів і бажань; забезпечення процесу виховання й навчання кожної дитини на основі розвитку її природних здібностей.

Дитинство – етап онтогенетичного розвитку індивіда, який починається з народження дитини й закінчується її безпосереднім включенням до дорослого життя; період, який триває від новонародженості до повної соціальної, і, отже, психологічної зрілості; період становлення дитини повноцінним членом людського суспільства.

Дитяча організація – добровільне, самодіяльне, самокероване дитяче громадське об’єднання, що створюється для реалізації якої-небудь соціально цінної ідеї, має норми й правила, які регулюють його діяльність, зафіксовані в статуті або іншому документі, виражену структуру й фіксоване членство.

Дитячий рух – 1) сукупність діяльності різних дитячих громадських організацій та дитячих громадських об'єднань; 2) одна з форм соціально значущої діяльності дітей та молоді; 3) соціальне явище, що охоплює велику групу дітей і підлітків, які прагнуть до об'єднання в межах дитячих спільнот. Наука про дитячий рух – **соціокінетика**.

Дитяче громадське об'єднання – громадське формування, у яке самостійно або разом з дорослими добровільно об'єднуються неповнолітні громадяни для спільної діяльності, що задовольняє їхні соціальні потреби та інтереси.

Дитячі об'єднання України у вимірах минулого та сучасного : довідник-посібник / Р. М. Охрімчук та ін. - Луганськ, 2006.

Особливості формування світоглядної позиції особистості в умовах дитячого об'єднання : моногр. / О. В. Безпалько та ін. ; наук. ред. Т. К. Окушко. – Кіровоград, 2013.

Дихання фонаційне (від гр. *phono* – звук) – 1) мовленнєве дихання, що дає змогу раціонально використовувати повітряний потік під час мовлення. Його основа – діафрагмально-реберне дихання; 2) складник педагогічної техніки, який впливає на культуру мовлення вчителя. Порівняно зі звичайним йому притаманні більш скорочений та енергійний вдих і відповідний видих на м'язовій опорі дихальної системи, зокрема її діафрагмального та реберного відділів.

Діагностика психолого-педагогічна (від гр. *diagnostikos* – здатний розпізнавати) – галузь психології та педагогіки, яка розробляє методи виявлення індивідуальних особливостей і перспектив розвитку та виховання особистості.

Діалог (від гр. *diálogos* – розмова, бесіда) – форма спілкування у вигляді питань та відповідей, що передбачає здатність слухати й розуміти співрозмовника.

Діалог педагогічний – цілеспрямований акт обміну інформацією між педагогом та учнями, між вихователем та вихованцями. У цілісному педагогічному процесі педагогічний діалог продовжується і за відсутності одного з суб'єктів виховного процесу у формах внутрішнього мовлення, діалогу з автором, установках на „Іншого” (свого учня, вихованця) (Т. Дещова).

Діалогічне педагогічне спілкування – тип професійного спілкування, що відповідає критеріям діалогу та забезпечує суб'єкт-суб'єктний принцип взаємодії педагога та учнів.

Діапазон голосу – якісна характеристика голосу людини, що виявляється в його здатності до тональних змін. Звуження діапазону голосу призводить до появи монотонності, збіднення звукової палітри. Одноманітність звучання, своєю чергою, притупляє сприймання, послаблює педагогічний вплив мовлення. Особливості діапазону голосу зумовлюються віком, емоційним та фізичним станом людини, анатоמו-фізіологічними особливостями голосового апарату, характером роботи з формування цього діапазону.

„Діти цифрової ери” – сучасне покоління дітей, для яких у головних аспектах їхнього життя (соціальна взаємодія, дружба, громадська діяльність) присутні цифрові технології в якості посередника (Дж. Пелфрі). М. Пренські дітей, які народилися в цифрову епоху та з раннього віку починають користуватися інформаційними технологіями, назвав „цифровими аборигенами” (*digital natives*). Такі „цифрові аборигени” інакше спілкуються, займаються творчістю, оцінюють інших людей, грають, учаться, шукають інформацію, аналізують, повідомляють, програмують, соціалізуються, залучаються до діяльності тощо.

*Пелфрі Дж.
Діти цифрової ери.
- М., 2011.*

*Prensky, Mar
2001: Digital Natives,
Digital Immigrants
/On the Horizon. -
MC University Press,
Vol. 9. - No. 5, 1 - 6.*

Дія педагогічна – елемент педагогічної діяльності; педагогічно доцільний, спланований чи імпровізований учинок вихователя, що спричиняє зміну педагогічної ситуації або особистісні зміни учнів.

Довіра – метод педагогічної взаємодії, що передбачає опору на позитивне в особистості вихованця, авансування позитивної оцінки його діяльності.

Доречність мовлення – 1) відповідність змістових і стилістичних складників мовлення; 2) комунікативна якість мовлення, яка виникає на основі співвідношення „мовлення – умови спілкування”. Доречність мовлення відповідає темі повідомлення, його логічному й емоційному змісту, складу слухачів або читачів, інформаційним, виховним, естетичним та іншим завданням письмового або усного виступу.

Досвід педагогічний – сукупність знань і навичок, набутих на основі й у процесі безпосередньої педагогічної діяльності; форма засвоєння педагогом раціональних здобутків минулої педагогічної діяльності.

Досвід педагогічний новаторський – досвід навчально-виховної та організаційно-педагогічної діяльності, що породжений радикально новою педагогічною ідеєю.

Досвід педагогічний передовий – досвід навчально-виховної, організаційно-педагогічної діяльності, у процесі якої позитивні результати в розв’язанні актуальних педагогічних проблем забезпечуються застосуванням оригінальних форм, методів, прийомів, засобів навчання та виховання, нових освітніх систем або інтеграції традиційних форм, методів.

Драмогерменевтика – напрям у педагогіці, що передбачає знаходження кожним з учителів власного, індивідуального стилю, системи прийомів, власної методики в процесі соціоігрової режисури уроку; спільне проживання уроку всіма його учасниками (В. Букатов). Драмогерменевтика виникла та існує як сполучення таких сфер, як театральна, герменевтична (теорія й практика інтерпретації та розуміння) та педагогічна.

*Ершова А.П.,
Букатов В.М. Режиссура урока, общения и поведения учителя : пособ. для учит. - Изд. 4-е, испр. и доп. - М. 2010.*

Духовність – вищий рівень розвитку та саморегуляції особистості, який зумовлює вищі людські цінності як регулятори її діяльності.

Е

Евристика (від гр. *heurisko* – знаходжу, відшукую, відкриваю) – наука, що вивчає творчу діяльність, методи, які використовуються при вирішенні складних інтелектуальних завдань.

Евристика педагогічна – методологія навчання через власний пошук; вивчення принципів закономірностей формування нових для учнів дій у спеціально створених навчальних ситуаціях для цілеспрямованого розвитку на їхній основі продуктивно-пізнавальних якостей мислення.

*Хуторской А. В.
Дидактическая эвристика: Теория и технология креативного обучения. - М., 2003.*

*Андреев В. И.
Педагогическая эвристика для творческого саморазвития многомерного мышления и мудрости : моногр. - Казань, 2015.*

Егоїзм (від лат. *ego* – я) – риса поведінки людини, що полягає в надмірній зосередженості на своєму „Я”, замкненості у вузькому світі своїх індивідуальних інтересів, прагнення досягти своїх цілей за рахунок інших людей.

Егоцентризм (від лат. *ego* – я і центр) – позиція особистості, яка характеризується фіксацією на власних цілях, прагненнях, переживаннях та відсутністю орієнтації на переживання та дії інших людей. Розрізняють пізнавальний, моральний та комунікативний егоцентризм.

Експромт (від лат. *expromptus* – той, що є „під рукою”, готовий) – промова, музичний твір тощо, що створюються без підготовки, під час здійснення; імпровізація.

Експромт педагогічний – прийом педагогічної взаємодії, що передбачає імпровізовану, непідготовлену реакцію педагога на перебіг конкретної педагогічної ситуації.

Екстраверсія (нім. *extraversion*, від *екстра...* і лат. *versere* – обернений, направлений) – характерна властивість особистості, що проявляється в спрямуванні її сприймання, переживань, інтересів на навколишню дійсність (на людей, речі, події).

Екстраверт (нім. *extravert*, від *екстра...* і лат. *vertio* – повертаю, обертаю) – тип людської індивідуальності, орієнтований на природне оточення та інших людей, не здатний до зосередження й до аналізу своїх внутрішніх переживань. Поведінку й діяльність такої людини визначають зовнішні враження.

Екстралінгвістика – 1) розділ мовознавства, що вивчає сукупність зовнішньолінгвістичних (екстралінгвістичних) чинників (соціальні, суспільно-історичні, культурні, етнічні, географічні та деякі ін.), що пов'язані з розвитком і функціонуванням мови як засобу мислення й спілкування; 2) ритміко-інтонаційна сторона мовлення, яка характеризує включення в мовлення пауз, покашлювання, сміху, позіхань, плачу тощо.

Емоційність – властивість людини, що характеризує зміст, якість та динаміку її емоцій та почуттів.

Емоційність мовлення – комунікативна якість мовлення, що виражає індивідуальний лад почуттів, переживань, настроїв, уникнення експресивного дисонансу.

Емпатія (від гр. *empatheia* – спів переживання) – здатність сприймати і відчувати внутрішній світ іншої людини та співпереживати їй.

Емпатія педагогічна – педагогічна здібність, що передбачає розуміння педагогом психічного стану, емоцій, переживань учнів; здатність педагога ідентифікувати себе з учнем, стати на його позицію, розділити його інтереси, радощі, розчарування, побачити його очима проблеми, що виникли.

Ерудиція (від лат. *eruditio* – освіченість, ученість) – глибокі знання в певній галузі науки чи в багатьох галузях, начитаність.

Ерудиція педагогічна – запас сучасних знань, які вчитель гнучко застосовує при вирішенні педагогічних завдань. Передбачає акумуляцію та систематизацію, осмислення та засвоєння інформації в галузі педагогіки та психології, філософії та соціології, політології, культурології, історії мистецтва тощо.

Естетотерапія – природна система інтегративного психолого-педагогічного впливу на емоційно-чуттєву сферу особистості за допомогою різних видів мистецтва, природних засобів та різноманітних форм соціальної активності особистості (О. Федій).

Еталон (від фр. *etalon* – взірець) – мірило, зразок для порівняння з чим-небудь.

Етика педагогічна – 1) своєрідний кодекс поведінки і світовідчуття викладача, сукупність етичних вимог і приписів, що ґрунтуються на загальнолюдських моральних цінностях і цінностях педагогічної діяльності й дозволяють педагогові орієнтуватися в по-

Белухин Д. А.

Педагогическая этика: желаемое и действительное. - М., 2007.

Васянович Г.П.

Педагогічна етика : навч.-метод. посіб. - К., 2011.

ведінці й діяльності у виборі між добром і злом; 2) наука про закономірності розвитку (саморозвитку) та самореалізації моральної культури педагога, яка виявляється в різних ситуаціях морального вибору та моральної діяльності в процесі вирішення педагогічних завдань (В. Андрєєв).

Етикет педагогічний – сукупність правил і моделей моральної поведінки педагога в типових ситуаціях та обставинах педагогічної діяльності.

Ж

Жаргон (фр. *jargon*, від галло-романського *jargone* – базікання) – мова якої-небудь соціальної чи професійної групи, що відрізняється від загальнорозмовного мовлення особливим складом слів і висловів.

Жести (від лат. *gesta* – діяння) – рух рук людини, що вказує на який-небудь об'єкт у зовнішньому світі або виражає внутрішній стан людини. *Описові* жести (показ розміру, форми) ілюструють хід думки, *психологічні* – виражають почуття, внутрішній стан людини. Виокремлюють також жести *умовні* – застосовувані у певних народів, груп людей (наприклад, кивнути головою зверху вниз у східних слов'ян означає „так”, у болгар – „ні”), і *неумовні* – прийняті всіма без попередніх пояснень: *вказівні* (вказують на предмет), *описові*, *зображальні* (благання, жести пантоміми); *емоційні* (передають різноманітні почуття: гнів, розпач, радість); *ритмічні* (підкреслюють не окремі моменти мовлення, а весь його ритм (жест-диригент при скандуванні слів).

Пиз А. Язык телодвижений: Как читать мысли других людей по их жестам: пер. с англ. - М., 1995.

Петрова Е. А. Жесты в педагогическом процессе: учеб. пособие. - М., 1998.

Носенко Е. Л., Петренко Т. М. Диагностика личности средствами невербального сплуквання: моногр. - К., 2013.

3

Задача педагогічна – результат усвідомлення суб'єктом виховання необхідності розробки системи професійних дій і прийняття їх до виконання (Л. Мільто); осмислення педагогічної ситуації, яка пов'язана із необхідністю переведення учнів з одного на інший, більш високий рівень навченості, вихованості найбільш оптимальним шляхом, і прийняття на цій основі рішень і плану необхідних дій. Типологія педагогічних задач: стратегічні, тактичні й оперативні (С. Годнік); задачі аналітичного, проєктувального та комунікативного характеру (Ю. Кулюткін).

Дубасенюк О. А. Професійно-педагогічні задачі: типологія та технологія розв'язання : навч. посіб. / О. А. Дубасенюк, О. В. Вознюк. - Житомир, 2010.

Мільто Л.О. Теорія і технологія розв'язання педагогічних задач : навч. посіб. - Кіровоград, 2013.

Занедбаність педагогічна – комплекс негативних якостей особистості учня та поведінка, що суперечить вимогам школи, суспільства; стійкі відхилення від норми в моральній свідомості й поведінці дітей і підлітків, зумовлені негативним впливом середовища й помилками у вихованні.

Занедбаність соціальна – несформованість у дитини соціальних почуттів, інтересів, навичок і умінь

Заохочення як метод педагогічної взаємодії – 1) позитивний вплив авторитетної особи, якого-небудь громадського органу на учня або учнівський колектив з метою закріплення досягнутих результатів та стимулювання до активної діяльності; 2) стимулювання суспільно корисної діяльності й поведінки вихованців шляхом внесення змін в окремі права й обов'язки, а також моральної оцінки їхньої діяльності й поведінки. *Види заохочення:* доручення почесних обов'язків; надання додаткових

прав; присудження почесного місця в змаганні; прилюдне схвалення та ін.

Зараження – процес передавання емоційного стану від одного індивіда до іншого на рівні психічного контакту.

Захід виховний – окремий акт виховної роботи, організованої як групова діяльність, що залучає вихованців у заплановані педагогом відносини; форма спільної діяльності, у якій передається (висувається та засвоюється) зміст виховання (О. Панов).

Здібності педагогічні – 1) індивідуально-психологічні особливості вчителя (викладача), які є умовою успішності виконання професійно-педагогічної діяльності; 2) стійкі індивідуальні психічні властивості педагога, які є необхідною внутрішньою умовою його успішної діяльності; 3) узагальнена сукупність індивідуально-психологічних особливостей і професійно значущих якостей педагога, які забезпечують досягнення високих результатів у педагогічній діяльності. *Педагогічні здібності:* гностичні (уміння пізнавати й отримувати задоволення від пізнання), дидактичні (уміння пояснювати, передавати знання, навчати), комунікативні (уміння спілкуватись, співпрацювати), конструктивні (уміння відбирати, створювати, проектувати навчально-виховний матеріал), організаційні (уміння включати вихованців у різні види діяльності, делегувати повноваження, об'єднувати всіх учасників та спрямовувати їхні інтереси на досягнення певної мети), перцептивні (уміння проникати у внутрішній світ дитини, розуміти її почуття, здатність до емпатії), прогностичні (уміння здійснювати педагогічне передбачення, прогнозувати результати взаємодії в педагогічній діяльності), сугестивні (уміння здійснювати емоційно-вольовий вплив на засадах сугестії (навіювання), експресивні (уміння емоційно й виразно передавати знання та переконання, артистизм учителя, володіння всією палітрою мовлення та невербальних засобів спілкування), академічні й науково-дослідницькі.

I

Ідеал (від гр. *idea* – уявлення, ідея) – якнайкращий, завершений стан того або того явища; зразок особистих якостей, здібностей; образ найбільш цінного й величного в людині; зразок (норма, прояв ідеального), згідно з яким людина визначає свою поведінку та способи життя за конкретних обставин.

Ідеал виховний – 1) ідеальний тип особистості, який потрібен суспільству на конкретному етапі свого розвитку; 2) образ ідеальної людини, на який має орієнтуватися педагог, виховуючи учнів; 3) комплекс ціннісних орієнтацій, характеристик особистості, що зумовлений суспільно-економічними, історичними та соціокультурними (культура, звичаї, традиції, особливості менталітету) обставинами.

*Дудина Н. Д.
Идеальное в педагогике как условие подготовки педагогических кадров. - Ставрополь, 2009.*

Ідеал педагога – передбачений образ педагога, що втілює найбільш цінні якості, властивості, уміння фахівця, сформовані на високому рівні; уявлення педагога про те, яким він має бути, педагогічне кредо самого педагога, усвідомлення ним своєї місії; єдність соціального замовлення та педагогічного кредо самого педагога.

*Калюжний А. А.
Психология формирования имиджа учителя. - М., 2004.*

*Мартинець Л.
Імідж сучасного вчителя. - К., 2011.*

*Горовенко О.
Формування особистісно-професійного іміджу вчителя засобами самопрезентації. - Х., 2013.*

Імідж (від англ. *image* – образ) – образ, вигляд людини; уявлення про людину, що складається на основі її зовнішнього вигляду, звичок, манери говорити, менталітету, вчинків і т. п.

Імідж педагогічний – емоційно забарвлений стереотип сприйняття образу вчителя у свідомості вихованців, колег, соціального оточення, у масовій

свідомості. Імідж педагога включає образ (цілісність сприйняття педагога в цілому), зовнішній (манера поведінки, хода, зачіска, одяг тощо) та внутрішній (ерудиція, інтереси, хобі) аспекти, процесуальний аспект (темперамент, емоції, вольові якості тощо), ціннісний аспект (життєва позиція, пріоритети, настанови), професійна репутація (теоретичний та практичний досвід, відгуки дітей, колег, батьків, професійні нагороди тощо).

Імпровізація педагогічна (від лат. *improvisus* – несподіваний, раптовий) –

1) діяльність педагога, що здійснюється в процесі педагогічного спілкування без тривалого попереднього осмислення, обдумування з метою швидкого та гнучкого реагування на конкретну непередбачувану педагогічну ситуацію, її ефективний розв'язок; 2) знаходження вчителем несподіваного педагогічного рішення в ході уроку або спілкування й практично миттєве його втілення; 3) оперативне оцінювання ситуації і вчинків учня, ухвалення рішення відразу, іноді без попереднього логічного міркування, на підставі попереднього досвіду й педагогічних знань, ерудиції й інтуїтивного пошуку, і органічне втілення його в спілкуванні з дітьми; 4) продуктивна дія в змінюваних обставинах діяльності, чуйне реагування на їхні зміни та корекція власної діяльності. *Етапи педагогічної імпровізації* – осяяння (поштовх, імпульс до нової думки, ідеї), миттєве осмислення й вибір шляхів реалізації тієї чи тієї ідеї, публічне втілення або реалізація педагогічної ідеї, аналіз процесу втілення ідеї. В основі *педагогічної імпровізації* – загальнокультурна й професійна підготовка вчителя, знання ним навчального предмета, педагогіки й педагогічної психології, розвинуті педагогічні вміння й навички, педагогічний такт, розвинуті увага, увага, інтуїція, стан творчого пошуку й натхнення.

Харькин В. Н.
*Педагогическая им-
провизация: теория
и практика. - М.,
1992.*

Індивідуальний стиль педагогічної діяльності – 1) сукупність характерних та стійких для цього вчителя завдань, засобів та способів педагогічної діяльності та спілкування (Г. Коджаспі-

рова); 2) усталена система способів та прийомів, які використовує вчитель у педагогічній взаємодії (І. Зязюн); 3) інтегральна, динамічна характеристика індивідуальності педагога, що становить відносно стійку, відкриту, саморегульовальну систему взаємопов'язаних індивідуально-своєрідних дій та характеризує специфіку взаємодії в процесі педагогічної діяльності (Л. Макарова); 4) сукупність неповторних стійких способів діяльності та спілкування, що характеризують індивідуальну манеру виконання педагогічної діяльності.

Ініціатива (від лат. *initiare* – починати) – 1) внутрішнє спонукання до нових форм діяльності, керівна роль у будь-якій дії; 2) здатність людини до самостійного пошуку завдань, проблем, нових способів діяльності.

Ініціатива творча – самостійний вихід за межі завданої ситуації, спосіб самоствердження, самовираження, самореалізації у вільній формі, що відповідає потребам суб'єкта, бажання виразити та проголосити про себе в діяльності, спілкуванні та пізнанні.

Інновація (англ. *innovation*, від лат. *innovatio* – оновлення, зміна) – кінцевий результат інноваційної діяльності, у вигляді нового чи вдосконаленого продукту або технологічного процесу, який наділено якісними перевагами при виконанні та проектуванні, виробництві, збуті, використовується в практичній діяльності та має суспільну перевагу.

Інновація педагогічна – 1) нові ідеї в педагогіці, зорієнтовані на нові зміни різних структурних систем і компо-

Паламарчук В. Ф.
Першооснови педагогічної інноватики : у 2-х т. - К., 2005.

Хуторской А. В.
Педагогическая инноватика: методология, теория, практика. - М., 2005.

Поляков С. Д.
Педагогическая инноватика: от идеи до практики. - М., 2007.

Феномен інновацій: освіта, суспільство, культура : монографія ; за ред. В. Г. Кременя. - К., 2008.

нентів освіти; 2) нововведення в педагогічну діяльність, зміни в змісті й технології навчання та виховання, що мають на меті підвищення їхньої ефективності. 3) процес освоєння нововведення (нового засобу, методи, методики, технології, програми). *Види педагогічних інновацій:* за характером змін – радикальні (засновані на принципово нових ідеях і підходах), комбінаторні (нове поєднання відомих елементів) і модифікувальні (удосконалення й доповнення існуючих зразків і форм); за масштабом змін – локальні (незалежні одна від однієї зміни окремих ділянок або компонентів), модульні (взаємозв'язані групи кількох локальних педагогічних інновацій), системні (повна реконструкція системи як цілого); за джерелом виникнення; за масштабом використання – зовнішні (за межами освітньої системи), внутрішні (розробляються всередині освітньої системи).

Інсайт (від англ. *insight* – проникливість) – момент осяяння, здогаду, раптового розуміння; кульмінація інтуїтивного рішення, раптове знаходження нової ідеї, рішення.

Інтерація – суб'єкт-суб'єктна взаємодія, зумовлена індивідуальними особливостями суб'єктів, соціальною ситуацією, домінуючими стратегіями взаємодії, цілями учасників і можливими протиріччями, що виникають у процесі діяльності і спілкування.

Інтерація педагогічна – продуктивна діяльність учасників освітньої взаємодії, спрямована на творче перетворення і суб'єктів взаємодії, і освітнього процесу загалом (М. Петренко); взаємодія суб'єктів виховного процесу, активність, спрямована на зміну стану, поведінки, особистісних смислів та ціннісних орієнтацій один одного.

*Петренко М. А.
Теория педагогической
интеракции. - Ростов-
на-Дону, 2009.*

Інтонція (від лат. *intonare* – голосно вимовляю) – ритміко-мелодійна сторона мовлення, чергування підвишень і понижень голосу; звукова форма висловлювання, система змін (модуляцій)

висоти, гучності й тембру голосу, організована за допомогою темпу, ритму й пауз (темпоритмічно організована) і виражає комунікативний намір того, хто говорить, його ставлення до себе й адресата, а також до змісту мовлення й обстановки, у якій вона вимовляється.

Інтуїція (від лат. *intueri* – пильно, уважно дивитися) – здатність швидко знаходити правильне вирішення завдання й орієнтуватися в складних життєвих ситуаціях, а також передбачати хід подій; безпосереднє досягнення істини без логічного обґрунтування, засноване на попередньому досвіді. Інтуїція розглядається як: специфічна (природжена) здатність; „цілісне схоплення” умов проблемної ситуації; механізм творчої діяльності.

Інтуїція педагогічна – 1) специфічна здатність педагога передбачати нахили, поведінку, вчинки вихованця за певних умов у відповідному середовищі; 2) здатність досягати знання й розуміння якого-небудь педагогічного феномену без його обґрунтування за допомогою доказів, без усвідомлення шляхів і умов виникнення.

Інфантилізм (лат. *infans* – дитя, дитина) – 1) збереження в людині якостей попереднього періоду її становлення (формування), що характеризує затримку розвитку; 2) затримка в розвитку організму, що виявляється в збереженні в дорослої людини фізичних і психічних рис, властивих дитячому віку. Інфантильна людина відрізняється незрілістю емоційно-вольової сфери, що виражається в несамостійності ухвалення рішень і дій, зниженням критичності щодо себе, почутті незахищеності, підвищеній вимогливості до турботи інших про себе, небажанні брати на себе відповідальність, переважанні ігрових інтересів та ін.

Інцидент (від лат. *incidens (incidentis)* – який трапляється) – формальний привід для початку безпосереднього зіткнення сторін у конфлікті.

К

Канцеляризми – мовні обороти й окремі слова, запозичені з канцелярсько-бюрократичного мовлення, що позбавляють спілкування яскравості та образності. Типові канцеляризми в мовленні вчителя – „активно формувати”, „ужити рішучі заходи”, „підвищувати навчальну успішність” тощо.

Кінесика (від. гр. *κίνησις* – рух) – сукупність форм невербального спілкування, що проявляються в рухах людського тіла – погляді, міміці, жестах, поставі (позі), ході.

Класний керівник – 1) педагог, який здійснює безпосереднє керівництво первинним учнівським колективом; 2) професіонал-педагог, посередник між суспільством і учнями в освоєнні культури, що накопичена людством, організує систему відносин через різноманітні види виховуючої діяльності класного колективу, створює умови для індивідуального самовираження кожного учня й здійснює індивідуальну корекцію різнобічного розвитку кожної особистості. Класний керівник здійснює спостереження за індивідуальним розвитком учня, сприяє створенню найкращих умов для формування його особистості, організовує необхідні виховні дії для створення сприятливого мікросередовища й оптимального психологічного клімату в групі, а також координує зусилля всіх дорослих і педагогів, що впливають на становлення особистості його вихованців.

Рибальченко І. М.

Вас призначено класним керівником. - Х., 2007.

Класному керівнику. 1000 важливих дрібниць. - К., 2010.

*Кузьмінський А.,
Омельяненко С. Настільна книга класного керівника : навч.-метод. посіб. - К., 2012.*

Клімат колективу соціально-психологічний – емоційна атмосфера, що складається в колективі та відбиває систему міжособистісних стосунків у ньому. Соціально-психологічний клімат залежить від міри згуртованості колективу, задоволеності людей

перебуванням у ньому, процесом і результатом своєї діяльності й виконує консолідувальну, стимулювальну, стабілізувальну й регулювальну функції.

Кліше мовлення (у мовленні вчителя) (від фр. *cliché*, букв. – відбиток) – семантично стабільна дискурсивна формула, що використовується для вираження найбільш типових вербальних реакцій у конкретних соціально зумовлених навчальних ситуаціях з метою економії мовних засобів, наприклад, кліше-контакти („Добрий день! Сідайте!”), кліше-імперативи („Петров, до дошки! Дивимося на дошку!”), кліше-питання („Хто відповідь?”), кліше-побажання („Наступного разу підготуйтеся краще”), кліше-констатація („Відповідь неправильна”), кліше-згода („Правильно!”) та ін.

Колектив – соціально значуща група людей, які об’єднані спільною метою, узгоджено діють у досягненні означеної мети та мають органи самоврядування.

Колектив шкільний – група вихованців, об’єднана загальною соціально значущою метою, діяльністю, організацією цієї діяльності, яка має виборні органи, відрізняється згуртованістю, загальною відповідальністю, взаємозалежністю за умови рівності всіх її членів у правах та обов’язках.

Компетентність педагогічна (від лат. *competens (competentis)* – належний, відповідний) – сукупність знань, умінь, навичок, які потрібні педагогу для успішного виконання його функцій навчання, виховання, розвитку особистості дитини; володіння учителем відповідною сумою знань, умінь та навичок, що визначають сформованість його педагогічної діяльності, спілкування та особистості вчителя як носія певних цінностей, ідеалів та педагогічної свідомості.

Компетентність професійна – інтегральна характеристика особистості, що визначає здатність вирішувати професійні проблеми та завдання, що виникають у реальних ситуаціях професійної

діяльності, з використанням знань, професійного та життєвого досвіду, цінностей та схильностей (А. Тряпідина).

Компетист – людина, яка володіє кількома професіями, має знання та практичні вміння в різних сферах (В. Співаковський).

Комплікологія – нова галузь психолого-педагогічної теорії та практики, що досліджує створення розвивальних, діагностувальних та деструктивних утруднень (О. Поддяков). Утруднення розглядаються як перешкода, для подолання якої необхідні напружені зусилля, певна робота. З метою створення утруднень у навчально-виховному процесі розробляються завдання різного рівня складності, ігрові ситуації, тестові завдання тощо.

*Поддяков А. Н.
Компликология: создание развивающих, диагностирующих и деструктивных трудностей. – М., 2014.*

Композиція уроку (від лат. *composition* – складання, зв'язування) – взаєморозташування та взаємозалежність усіх елементів уроку, що зумовлені його змістом та характером, педагогічними цілями та завданнями, що призводять до логічної й образно-педагогічної завершеності уроку.

Компроміс (від лат. *compromissum*) – угода, що досягається шляхом взаємних поступок. Компроміс – це один із методів вирішення конфліктів у педагогічній діяльності.

Комунікбельність (від лат. *communico* – з'єднує, повідомляю) – здатність відчувати задоволення від процесу спілкування з іншими людьми; риса особистості, здатність її до спілкування з іншими людьми, товариськість.

„Комуникативна атака” – етап процесу педагогічного спілкування, що передбачає організацію безпосереднього спілкування з класом на початковому етапі контакту, під час якого завойовується ініціатива в спілкуванні та цілісна комуникативна перевага, що дає можливість надалі управляти спілкуванням з класом

(В. Кан-Калик). Форми „комунікативної атаки” – мовленнєва (вербальне звернення до класу), пауза (з активним внутрішнім зверненням до учнів, з відповідною мімікою), рухово-знакова (зміна мізансцени, просторового розташування, залучення учнів до організації початкового етапу уроку тощо), змішана.

Комунікативність (від лат. *commutatus* – зміна, перетворення) – професійна здатність педагога, що характеризується потребою у спілкуванні, готовністю легко вступати в контакт, викликати позитивні емоції в співрозмовника й мати задоволення від спілкування.

Комунікативні здібності педагога – здатність спілкуватися з учнями, установлювати з ними контакт, педагогічно доцільні стосунки, духовні зв'язки й ділову співпрацю з метою вирішення навчально-виховних і професійних завдань.

Комунікація (від лат. *communico* – спілкуюся, роблю загальним) – специфічна форма взаємодії людей у процесі їх пізнавально-трудової діяльності; акт спілкування, зв'язок між двома чи більше індивідами, повідомлення інформації однією особою іншій.

Комунікація вербальна (від лат. *verbum* – слово, словесний, усний) – вид комунікації, що використовує як знакову систему мову – найбільш універсальний засіб людського спілкування, який забезпечує змістовний аспект взаємодії і взаєморозуміння в процесі спільної діяльності.

Комунікація невербальна – передача інформації іншій людині або групі осіб без використання мовлення. Види невербальної комунікації: кінесика – сукупність рухів тіла, жестів, міміки, пантоміміки, манери одягати-

Тиз А. *Язык телодвижений: Как читать мысли других людей по их жестам* : пер. с англ. – М., 1995.

Ковалинська І. В. *Невербальна комунікація*. – К., 2014.

Відеоресурси з проблем невербалики
<http://hd-vipserver.net/online/3686242-невербалика/>

ся і т. п.; проксемика – місце й час спілкування; паралінгвістика – якість голосу (діапазон, тон, тембр, сила, польотність та ін.), екстра- лінгвістика – посмішка, сміх, плач, сльози; візуальне спілкування – контакт очима; такесика – дотик.

Комунікація педагогічна – організація педагогічного процесу як спілкування, взаємозв'язку, співробітництва на основі прийому, переробки та передачі інформації, особистісних смислів та ціннісних відносин. *Функції педагогічної комунікації* – пізнавальна (сприяє розумінню та вивченню навколишнього світу), експресивна (дозволяє доступно, цікаво та емоційно передавати знання, навички та вміння), керівна (сприяє адекватному впливу вчителя на учнів), установлення контактів, апелятивна або функція заклику, конативна, тобто орієнтація на адресата, волюнтаривна (організація впливу на інших людей), емотивна (прояв та сприйняття емоцій та почуттів) та ін.

Волкова Н. П.

Професійно-педагогічна комунікація: навч. посіб. - К., 2006.

Троянская С. Л.

Педагогическая коммуникация: методология, теория и практика. - Ижевск, 2011.

Консерватизм професійний педагога – особистісна якість, спрямована на збереження сталих правил, забезпечення стійкості освітньої системи, регламентованості, опори на авторитети, переваги стандартних рішень, прихильності педагогічним стереотипам, психологічної несприйнятності до нового й неадаптивності до інновацій, нездатності до імпровізації. Характеризується високим рівнем ригідності педагогічного мислення, низьким рівнем мотивації до професійного самовдосконалення, слабкою рефлексією й саморегуляцією (О. Ібатулліна).

Консиліум педагогічний (від лат. *consilium* – нарада, засідання) – нарада, консультація учителів з метою глибшого вивчення успішності й поведінки школярів і вироблення правильного шляху подальшої роботи з ними щодо усунення виявлених недоліків у їх навчанні, розвитку й вихованні.

Контроль (від фр. *controle*) – процес визначення, оцінки з метою виявлення відхилень від завданої мети; функція управління, що встановлює ступінь відповідності прийнятих рішень фактичному стану справ.

Контроль педагогічний – спосіб отримання інформації про якісний стан навчально-виховного процесу

Конфлікт (від лат. *conflictus* – зіткнення) – зіткнення протилежно спрямованих цілей, інтересів, позицій, думок або поглядів опонентів або суб'єктів взаємодії.

Конфлікт педагогічний – конфлікт між педагогом (учителем) та учнями (групою учнів), об'єктом якого є навчальне завдання, правило поведінки на заняттях в навчальному закладі, а також моральні норми, що регулюють особистісні стосунки педагога й учнів. *Види конфліктів*: внутрішній (внутрішньо-особистісний) і зовнішній (міжособистісний і міжгруповий); продуктивний (конструктивний) і деструктивний конфлікти; конфлікти діяльності, поведінки та міжособистісні. *Способи вирішення конфліктів* – співробітництво, компроміс, уникнення, поступка, суперництво (типологія Т. Томаса).

Конфлікт діяльності – тип педагогічного конфлікту, що виникає під час виконання учнями навчальних завдань.

Конфлікт поведінки (учинків) – тип педагогічного конфлікту, пов'язаний із порушеннями учнем правил поведінки в школі, на уроках, поза школою.

Скотт Дж. Гр.

Конфликты: пути их преодоления ; пер. с англ. - К., 1991.

Тірен М. І. Конфліктологія. - К., 2003.

Пов'якель Н. Психологія вирішення педагогічних конфліктів : монографія. - К., 2008.

Дрожжина Т. В. Конфлікти в школі: як навчитися швидко їх розв'язувати. - Х., 2010.

Конфлікт міжособистісний (конфлікт стосунків) – тип педагогічного конфлікту, що виникає в емоційно-особистих стосунках учнів і вчителів, у ситуаціях спілкуванні в шкільному соціумі.

Конфліктна ситуація – стан загострення суперечностей у соціальній групі, колективі.

Конфліктність – якість особистості, що виявляється у відсутності культури спілкування, бажанні домінувати за будь-яких умов, надмірній принциповості і прямолінійності, несправедливій оцінці дій інших, поганому настрої та дратівливості (Т. Дрожжина).

Конфліктоген педагогічний – будь-які слова, дії (або бездія), що можуть призвести до педагогічного конфлікту.

Конформізм (від лат. *conformis* – подібний, згідний) – пристосовництво, пасивне прийняття існуючого порядку, панівної думки.

Конформність – податливість людини реальному або уявному тиску групи, що проявляється в зміні її поведінки й установок відповідно до позиції більшості; некритичне прийняття людиною чужої думки, що супроводжується нещирою відмовою від власної думки, у правильності якого людина внутрішньо не сумнівається.

Копінг-поведінка – поведінка, що спрямована на зменшення або уникнення психологічного дистресу або обставин, що викликають стрес.

*Крякова Т. П.
Психология совладающего поведения.
- Кострома, 2004.*

Корекція психолого-педагогічна – здійснення психолого-педагогічної роботи щодо усунення відхилень в індивідуальному розвитку та поведінці, міжособистісних та міжгрупових взаєминах; формування адекватної соціально корисної життєвої перспективи, попередження різних форм девіантної поведінки, алкоголізму й наркоманії.

Креативність – здатність до творчості, спроможність генерувати незвичні ідеї, відходити від традиційних схем, швидко розв’язувати проблемні ситуації; рівень творчої обдарованості, здібності до творчості, що становить відносно стійку характеристику особистості.

Креативність педагогічна – інтегральна комплексна якість особистості педагога, яке виявляється в здатності породжувати нові ідеї, відходити від стереотипів мислення в процесі вирішення педагогічних завдань; здатність учителя до педагогічної творчості, що виявляється в здатності до творчого підходу в педагогічній діяльності, постійному розвитку педагогічного досвіду, спрямованості на реалізацію творчої стратегії педагогічної діяльності (О. Антонова).

Крилаті слова – стійкі, афористичні, зазвичай образні вирази, що ввійшли до загального вживання з певного фольклорно-літературного, публіцистичного або наукового джерела або на їх основі (влучні вислови видатних громадських діячів, цитати з творів художньої літератури і т. п.), що отримали значне поширення завдяки властивій їм виразності.

Критичне мислення – 1) процес самостійного й відповідального ухвалення рішень на підставі критеріїв та контексту, що супроводжується самокорекцією (М. Ліпман); 2) використання когнітивних технік або стратегій, які збільшують імовірність отримання бажаного кінцевого результату (Д. Халперн); 3) мислення

Рождественская Н. В. Креативность: пути развития и тренинги. - СПб., 2006.

Рындак В. Г. Педагогика креативности. - М., 2012.

Марченко О. Г. Формування критичного мислення школярів. - Х., 2007.

Вукіна Н. Критичне мислення: як цьому навчати : наук.-метод. посіб. - Х., 2007.

Терно С. О. Теорія розвитку критичного мислення (на прикладі навчання історії): посіб. для вчителя. - Запоріжжя, 2011.

оцінне, рефлексивне, це відкрите мислення, що не визнає догм, яке розвивається шляхом нашарування нової інформації на власний життєвий досвід (І. Загашев, С. Заїр-Бек). Якості критичного мислення: об'єктивність підходу до інформаційного простору, усвідомленість, самостійність, рефлексивність, цілеспрямованість, обґрунтованість, керованість, самоорганізованість. Технологія формування критичного мислення передбачає такі фази: виклик, осмислення, рефлексія.

Культура мовлення – упорядкована сукупність нормативних, мовленнєвих засобів, вироблених практикою людського спілкування, які оптимально виражають зміст мовлення й задовольняють умови й мету спілкування.

Культура мовлення вчителя – це компонент педагогічної культури, що відображає мовленнєву майстерність педагога, вміння вибрати стилістично доречний варіант вербального спілкування; міра досконалості усного та писемного мовлення, що характеризується дотриманням його нормативності, виразності, лексичним багатством, манерою ввічливого звернення до співрозмовників і вмінням шанобливо відповідати їм.

*Десяева Н. Д.
Культура речи педагога : учеб. пособие. - М., 2006*

*Пентильок М. І.
та ін. Ділове спілкування та культура мовлення. - К., 2011.*

Культура невербального спілкування вчителя – компонент педагогічної культури, що передбачає знання системи засобів невербальної комунікації та невербальної поведінки, вміння та навички педагогічно доцільного використання засобів невербального спілкування в різних педагогічних ситуаціях, спрямовані на забезпечення професійного спілкування вчителя з усіма учасниками навчально-виховного процесу за допомогою засобів невербальної комунікації. Основні невербальні засоби спілкування – міміка, жести, візуальний контакт, хода, постава, просторова організація (проксеміка), ритм дихання та ін.

Культура саморегуляції вчителя – компонент педагогічної культури, що передбачає знання щодо сутності саморегуляції психофізіологічного та емоційного стану людини, володіння методами та прийомами саморегуляції, спрямованими на встановлення відповідності між психоемоційним станом вчителя в конкретних педагогічних ситуаціях та вимогами педагогічної діяльності, забезпечення здатності педагога до самозміни та саморозвитку. Основні методи саморегуляції вчителя – створення установки, самопереконання, само-навіювання, відволікання, переключення, самонаказ, самоаналіз, аутотренінг та ін.

Культура уроку – якісна характеристика сучасного уроку, що відображає високий рівень групової пізнавальної діяльності, що організується педагогом на уроці та дозволяє розглядати урок у контексті сучасної культури.

Культура школи – сукупність норм, цінностей, традицій, звичаїв, ритуалів, правил, що регулюють діяльність і взаємини членів шкільного колективу та визначають уклад життя в навчальному закладі (М. Поташник); система стосунків, що використовується для регулювання поведінки педагогічного колективу й окремих його членів у різних умовах і обставинах; колективний умонастрій, ментальність, загальні для педагогічного колективу цієї школи. Культура школи визначає стандартні шляхи вирішення проблем, сприяє зниженню кількості труднощів у нових ситуаціях, може бути зорієнтована на ролі, завдання, на людину, на владу (силу).

Щуркова Н. Е.
Культура современного урока. – М., 1997.

Фрумин И. Д.
Тайны школы: заметки о контекстах. – Красноярск, 1999.

Стандарти громадсько-активної школи: шкільна культура: навч.-метод. посіб. ; під заг. ред. ДаниленкоЛ. І. – К., 2014.

Л

Ліберальний стиль педагогічного спілкування (від лат. *liberalis* – вільний) – стиль спілкування вчителя з учнями, що характеризується поблажливістю, непослідовністю в рішеннях та діях, нерішучістю у важких ситуаціях, безініціативністю та безвідповідальністю педагога. Ліберальний стиль спілкування характеризується прагненням педагога не брати на себе відповідальність. Формально виконуючи свої обов'язки, викладач намагається самоусунутися від керівництва учнівським колективом, уникає ролі вихователя, обмежується виконанням лише викладацької функції. Цей стиль є засобом реалізації тактики невтручання, в основі якої лежить байдужість і незацікавленість учнівськими проблемами. Наслідком такої позиції викладача є втрата поваги й контролю над учнями, погіршення дисципліни, нездатність позитивно впливати на особистісний розвиток дитини.

Лідер (від англ. *leader* – той, який веде, керує) – 1) член колективу, який у важливих ситуаціях здатний здійснювати помітний вплив на поведінку інших членів колективу, виявляти ініціативу в діях, брати на себе відповідальність за діяльність колективу, вести його за собою; 2) член групи, за яким вона визнає право приймати відповідальні рішення в значущих для неї ситуаціях, тобто найбільш авторитетна особа, яка реально відіграє центральну роль в організації спільної діяльності й регулюванні взаємин у групі.

Логічність мовлення – характеристика культури мовлення, що передбачає послідовність розгортання аргументації, утримання на основній ідеї.

Любов до дитини – професійно значуща якість педагога, що передбачає безумовне прийняття дитини з усіма її достоїнствами та недоліками, визнання її права бути такою, якою вона є, розуміння, співпереживання, співстраждання та співчуття, бажання допомогти дитині в її розвитку. Любов до дітей виявляється в рівні морального ставлення вчителя, яке будується на довірі, повазі, великодушності, на дієвій турботі про розвиток дитини, розкриття її можливостей. Любов до дітей як педагогічна

категорія – феномен неоднозначний. З одного боку, учитель має приймати дітей такими, якими вони є, з іншого – варто враховувати думку Ф. Дістервега „Якщо ми приймаємо вихованця таким, який він є, ми робимо його гірше”.

М

Майстер-клас – демонстрація педагогом-майстром, який має високі досягнення в певній галузі, унікальних, самобутніх, властивих тільки йому способів і форм взаємодії з учнями (вихованцями).

Маніпулювання – вид психологічного впливу на особистість, уміле застосування якого призводить до управління поведінкою й бажаннями співрозмовника; прихований вплив на іншу людину, унаслідок чого змінюється її поведінка, цілі, бажання, наміри, установки, психічний стан та інші соціально-психологічні характеристики в інтересах суб'єкта впливу.

Корчак Я. Как любить ребенка. - М., 1992.

Казанский О. А. Педагогика как любовь. - М., 1996.

Кэмгбелл Р. Как на самом деле любить детей. - М., 1990.

Амонашвили Ш. А. Как любить детей (опыт самоанализа). - Артемовск. 2010.

Доценко Е. Л. Психология манипуляции: феномены, механизмы и защита. - М., 2000.

Шейнов В. П. Скрытое управление человеком (психология манипулирования). - М., 2001.

Маніпулювання мовленнєве – різновид маніпулятивного впливу, що здійснюється шляхом вишуканого використання певних ресурсів мови з метою прихованого впливу на когнітивну та поведінкову діяльність адресату (Г. Копніна).

Маніпулювання педагогічне – спосіб педагогічного спілкування, що передбачає опосередковану актуалізацію в учнів намірів, що не збігаються з їхніми актуально існуючими бажаннями, потребами та мотивами, та виявляється у вигляді впливу на учнів з метою активізації навчальних і морально-поведінкових дій учнів або самоствердження педагога. *Засоби маніпуляції*: відкриті (заякування – погроза знизити оцінку, викликати батьків, дати додаткове завдання і т.п.), приховані (підлещування – обіцянка виправити оцінку, пробачити пропуски занять і т.п.). У діяльності вчителя реалізуються *чотири рівні маніпулювання*: маніпулювання громадською думкою (адміністрація школи, працівники органів управління освітою, колеги, батьки), маніпулювання структурними елементами педагогічної діяльності, маніпулювання поведінкою та діяльністю учнів, маніпулювання власними поглядами, оцінками, світоглядними настановами у процесі самовиправдовування.

Медіатор-педагог (від лат. *mediator* – посередник) – педагог, який виконує посередницьку роль в урегулюванні конфліктів у різних системах взаємодії („педагог – учень”, „учитель – батьки” та ін.) в інтересах дитини.

Медіація шкільна (від англ. *mediation* – посередництво) – метод вирішення суперечок та попередження конфліктних ситуацій між учасниками освітнього процесу, що передбачає залучення до процедури вирішення конфлікту авторитетної, неупередженої людини та спрямований на відновлення взаємин між суб’єктами

*Коваль Р. та ін.
Шкільна служба розв’язання конфліктів: досвід упровадження. - К., 2009.*

*Коновалов А. Ю.
Школьная служба примирения и восстановительная культура взаимоотношений. - М., 2012.*

освітнього простору, установлення цінностей примирення.

Менталітет (від нім. *mentalitnet*, від лат. *mentis* – напрям думок, душевний склад, душа, розум, мислення) – світосприймання, світовідчуття, бачення себе у світі, особливості прояву національного характеру, своєрідність удачі, ставлення до навколишнього світу.

Метод багатомірної матриці (морфологічний аналіз) – метод активізації творчої діяльності людини, який передбачає в процесі пошуку нової ідеї складання матриці, де необхідно розкрити повний перелік ознак цієї ідеї або завдання (характеристики, процеси, параметри, критерії тощо).

Метод евристичних запитань – метод активізації творчої діяльності людини, що передбачає формулювання „ключових питань” для збору додаткової інформації в умовах проблемної ситуації або впорядкування вже наявної інформації в самому процесі вирішення творчого завдання.

Метод емпатії (особистісної аналогії) – метод активізації творчої діяльності, що передбачає ототожнення з об’єктом та предметом творчої діяльності, осмислення функцій досліджуваного предмету на основі „вживання” в його образ, якому приписуються особисті почуття, емоції, здібності бачити, чути, міркувати і т. п.

Метод інверсії – метод активізації творчої діяльності людини, зорієнтований на пошук ідей вирішення творчого завдання в нових, несподіваних напрямках, найчастіше протилежних до традиційних поглядів і переконань, які диктуються формальною логікою і здоровим

*Меєрович М. И.,
Шрагина Л. И. Техноло-
гия творческого мышле-
ния. - М., 2008.*

*Горев П. М. Учим-
ся вместе с Совёнком:
эвристические методы
мышления и активиза-
ции творчества : учеб.
пособие. - Киров, 2012 .*

глуздом. Передбачає заміщення однієї особи іншою чи досліджуваного об'єкта або процесу іншим.

Метод „мозкового штурму” – метод активізації творчої діяльності людини, що передбачає стимулювання творчої активності, генерування значної кількості ідей, вивільнення від інерції мислення, подолання звичного руху думки у процесі вирішення творчого завдання. У процесі обговорення учасникам пропонується виказувати якомога більше варіантів вирішення проблеми, зокрема й найфантастичніших, а далі відбираються найбільш удачі. Етапи мозкового штурму – постановка проблеми, генерація ідей, групування, відбір та оцінка ідей. Запропонований А. Осборном та описаний в його книзі „Як придумати” (англ. How to Think Up) у 1942 р.

Метод синектики – метод активізації творчої діяльності, що ґрунтується на ідеї „зробити відоме дивним, а дивне – відомим” і передбачає такі кроки: аналіз та визначення проблеми, пропонування спонтанних рішень проблеми, нове формулювання проблеми, побудова прямих аналогій, побудова особистісних аналогій, побудова символічних аналогій, знову побудова прямих аналогій, аналіз прямих аналогій, перенесення аналогій на проблему та розробка підходів до її вирішення. Запропонований У. Гордоном в 1940-х рр.

Метод фізичних дій – ефективний засіб мобілізації творчого самопочуття педагога та подолання нетворчого стану безпосередньо перед початком діяльності. У творчій системі К. Станіславського – метод роботи режисера над виставою та актора над роллю; допомагає встановити органічну єдність між життєвою природою актора та його поведінкою на сцені в якості персонажа п'єси. Підґрунтям методу фізичних дій є уявлення про дію як явище одночасно психічне й фізичне, що виражається в м'язовому русі.

Міжособистісний простір – відстань між тими, хто спілкується, та просторова організація спілкування (розміщення співрозмовників).

Мізансцена педагогічна – розташування учасників педагогічного процесу під час їхньої спільної діяльності, що допомагає виявити актуальні на цей момент відносини, що проживаються всіма членами групи.

Міміка (від гр. *mimikos* – наслідувальний) – зовнішнє вираження психічних станів людини завдяки емоційним рухам м'язів обличчя.

Місія вчителя – 1) глибинне уявлення педагога про професійне призначення, ядро цінностей у професійній самосвідомості, суб'єктивно сприйняте та присвоєне людиною знання про значення професії, що визначає професійний смисл (*особистісно-смісловий рівень*); смисловий орієнтир, що інтегрує різні професійно-педагогічні позиції в соціокультурному просторі педагогічної дійсності, який визначає такі принципи буття професійної вчительської спільноти, як соціальна значущість діяльності, соціальна відповідальність, професійний обов'язок; 2) сукупність поглядів, переконань, цінностей та установок учительства, які визначають цілі, засоби та способи освоєння дитиною соціальних, культурних і моральних цінностей (*професійно-педагогічний рівень*) (А. Уткін).

Місія учителя в прошлом, настоящем, будущем : кол. моногр. / отв. ред. А. В. Уткин. - Нижний Тагил, 2010.

Кравченко А. А. Архетип учителя: идея, образ, ответственность : монография. - Л., 2013.

Міф педагогічний – особливого роду установки, що мають у своїй основі нереалістичний підхід до педагогічної діяльності. Міф помилкової закономірності – це віра в те, що потрібний результат вийде сам собою, без якихось особливих утрат (О. Марченко).

Міфологема педагогічна – уявлення, у справжності якого педагоги не сумніваються, які є для них надзвичайними. Педагогічні міфологеми є світоглядними орієнтирами, визначають свідомість учителя, його педагогічну позицію, цінності, переконання тощо. Комбінація кількох міфологем створюють міф, який постає взірцем поведінки в реальному житті.

Міфологія педагогічна – розділ педагогіки, що вивчає функціонування педагогічної реальності, побудованої на певних неадекватних уявленнях – педагогічних міфах (Ю. Тюнников, М. Мазниченко); набір неадекватних уявлень, які поширені серед педагогів та знижують ефективність їхньої діяльності.

*Тюнников Ю. С.,
Мазниченко М. А. Педагогическая мифология : учеб. пособие для студ. вузов. - М., 2004.*

Мислення дивергентне (від лат. *divergere* – відхилитися, розходитися) – мислення, пов'язане з розв'язанням задач, що мають багато нестандартних оригінальних рішень; здатність мислити в різних напрямках, тобто аналізувати об'єкт з різних боків, у системі його множинних зв'язків з іншими об'єктами, їхніми властивостями й стосунками. Особливість кінцевого уявного продукту, що отримується за допомогою дивергентного мислення – різноманітність можливих відповідей щодо вирішення проблеми, задачі.

Мислення педагогічне – здатність учителя застосовувати теоретичні положення філософії, психології, педагогіки, методики в конкретних педагогічних ситуаціях навчально-виховної роботи; вирішувати педагогічні завдання; використовувати педагогічні ідеї в конкретних ситуаціях діяльності; „бачити” в конкретному явищі його педагогічну суть. Педагогічне мислення дозволяє вчителю проникати в причинно-наслідкові

*Кашапов М. М.
Психология педагогического мышления : монография. - СПб., 2000.*

*Сенько Ю. В.
Стиль педагогического мышления в вопросах : учеб. пособие. - М., 2009.*

зв'язки педагогічного процесу, аналізувати свою діяльність, погляди, переживання, знаходити науково обґрунтоване пояснення успіхів і недоликів, передбачати результати роботи

Мистецтво педагогічне – досконале володіння педагогом сукупністю психолого-педагогічних знань, умінь та навичок, а також професійна захопленість, розвинене педагогічне мислення та інтуїція, морально-естетичне ставлення до життя.

Мобільність професійно-педагогічна (від лат. *mobilis* – рухливий) – здатність педагога до змін у професійній діяльності за нових соціально-педагогічних умов.

Мовлення – система засобів мовленнєвої діяльності (система знаків, символів і правил), які є інструментом, знаряддям, за допомогою якого думки одержують остаточне оформлення.

Мовлення педагогічне – діалогічне мовлення вчителя в навчально-виховному процесі, метою якого є вплив на учнів, спрямований на їхнє інтелектуальне та особистісне зростання.

Моралізування – спосіб виховного впливу на дитину, який характеризується довгими повчальними проповідями суворої моралі, закликами до дітей чи дорослих робити моральні висновки з приводу чогось; довгі й нудні повчання когось-небудь.

Мотивація – система мотивів або стимулів, яка спонукає людину до конкретних форм діяльності або поведінки.

Мотивація навчальна – сукупність стійких мотивів, що визначають спрямованість та характер навчальної діяльності школярів, їхньої поведінки в межах цієї діяльності.

Музикотерапія – засіб керування психічним станом людини за допомогою музики.

Бакай С. Ю. Музикотерапія. Історія та сучасність : навч.-метод. посіб. - Х., 2011.

Н

Навичка – компонент практичних дій, доведений до автоматизму.

Навіювання – цілеспрямований, неаргументований вплив однієї людини на іншу чи на групу, особливість якого полягає в здійсненні впливу на психіку й поведінку людини непомітно для неї; будь-який психічний вплив однієї людини на іншу (прохання, наказ, порада), унаслідок якого в людини, яка зазнає навіювання, усупереч (а іноді й проти) її волі та свідомості виникають певні уявлення, судження, вчинки.

Навіювання педагогічне – метод педагогічної взаємодії, що передбачає цілеспрямований вплив педагога, адресований до неусвідомленої сфери психіки учня, тобто при зниженій критичності його свідомості, що породжує прагнення активно вдосконалювати свої морально-вольові якості. Теорія і практика навіювання в педагогічній діяльності є предметом сугестивної педагогіки (сугестопедії) (від лат. *Suggestio* – навіювання).

Шварц И. Е. Внушение в педагогическом процессе. - Пермь, 1972.

Пальчевський С. С. Сугестопедагогіка. - Рівне, 2002.

Востриков А. А. Суггестивная педагогика. Педагогическая психотерапия. - Томск, 2008.

Навіюваність – особистісна якість людини, що характеризує ступінь сприйнятливості до навіювання, що визначається суб'єктивною готовністю підкоритися волі іншої людини. Ступінь навіюваності залежить і від якостей, властивостей особистості, і від умов, у яких здійснюється навіювання.

Наголос логічний – виділення важливого слова в реченні (яке несе особливе смислове навантаження) через підвищення сили голосу. Логічний наголос у мовленні вчителя допомагає учням орієнтуватися в інформації, відокремлювати важливе від деталей.

Надзавдання (у системі К. Станіславського) – головне ідейне завдання, заради якого створюється п'єса, акторський образ й увесь спектакль.

Надзавдання педагогічне – учительський стратегічний план, кінцева мета виховуючого навчання, яку ставить педагог, проектуючи розвиток учнів.

Насилля педагогічне – постійний тиск на учня, що ґрунтується на наказах, заборонах, нотаціях, обмеженнях, нав'язуванні цінностей, переконань, норм поведінки, пригнічення ініціативи, бажань, устремлінь (Д. Левітес).

Новаторство – вищий ступінь педагогічної професійної майстерності, винахідництво нового в педагогічній практиці.

О

Обдарованість – індивідуальна потенційна своєрідність задатків людини, завдяки яким вона може досягти значних успіхів у певній галузі діяльності. Розрізняють обдарованість технічну, наукову, зокрема математичну, музичну, поетичну, художню, артистичну та ін. Обдарованість є поєднанням інтелектуальних здібностей, креативності та наполегливості з урахуванням ерудиції й сприятливого навколишнього середовища (Дж. Рензуллі).

Обдарованість дитяча – значне порівняно з віковими нормами

Антонова О. Є. Обдарованість: досвід історичного та порівняльного аналізу. - Житомир, 2005.

Туров М. П. Інноваційні системи навчання і виховання обдарованої особистості : метод. посіб. - К., 2009..

Психологічна діагностика обдарованості : монографія / за ред. Р. О. Семенової. - К. - Кіровоград, 2012.

випередження в розумовому розвитку або виключному розвитку спеціальних здібностей (музичних, художніх, спортивних, технічних тощо).

Обдарованість педагогічна – якісно своєрідне поєднання педагогічних здібностей особистості, інтелекту, креативності її мислення й діяльності та свідомої наполегливої спрямованості до здійснення функцій педагогічного працівника, які дозволяють їй досягати значних успіхів у творчій професійній діяльності (О. Антонова).

Антонова О. Є. Теоретичні та методичні засади навчання педагогічно обдарованих студентів : монографія. - Житомир, 2007.

Освіта випереджальна – освіта, спрямована на врахування сучасних потреб суспільства в сталих моделях майбутнього, підготовку та адаптацію особистості до нових умов життя, розвиток її життєвих компетентностей відповідно до вимог часу (О. Висоцька).

Освіта для сталого розвитку – проектування та реалізація освіти, що базується на фундаментальному припущенні, що людство має радикально змінити сучасний хід економічного, екологічного й соціального розвитку для забезпечення здорового та якісного життя нинішніх та майбутніх поколінь (О. Висоцька). Ідеї сталого розвитку (від англ. *sustainable development*) пов'язані із стабільним, спрямованим, збалансованим розвитком економічної та соціальної сфер при раціональному використанні екологічних ресурсів. Мета освіти для сталого розвитку – формування мислення, зорієнтованого на стале майбутнє та відповідні смисложиттєві цінності й пріоритети.

Огнев'юк В. О. Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку. - К., 2003.

Висоцька О. Є. Освіта для сталого розвитку : наук.-метод. посіб. - Д., 2011.

Освіта полікультурна – освіта, спрямована на збереження та розвиток культурних цінностей, норм, зразків і форм діяльності певного суспільств; процес освоєння молоддю етнічної, загальнонаціональної та світової культури з метою духовного збагачення, формування планетарної свідомості та готовності й уміння жити в багатокультурному, поліетнічному, поліконфесійному середовищі

Особистісно зорієнтоване виховання – утвердження людини як найвищої цінності, навколо якої ґрунтуються всі інші суспільні пріоритети

Оптимізм (від лат. *optimus* – найкращий) – світовідчуття, прийняте життєрадісність, бадьорість, вірою в майбутнє, в успіх, схильність в усьому бачити хороші, світлі сторони.

Оптимізм педагогічний – віра вчителя (викладача) в кожного учня та його здібності, готовність працювати з ним, глибока переконаність у перетворювальній силі виховної взаємодії.

Організаторські здібності – якості особистості, що дозволяють ефективно включати людей у певний вид соціальної або професійної діяльності, успішно коректувати дії всіх учасників, а також змінювати діяльність відповідно до визначених цілей та умов, у яких вона протікає. Організаторські здібності передбачають такі риси характеру, як комунікабельність, ініціативність, організованість, самостійність, емоційна врівноваженість.

Ортодокс (від гр. *orthodoxos* – правовірний) – людина, яка неухильно дотримується певного вчення, доктрини, системи поглядів.

Осяяння, інсайт (від англ. *insight* – проникливість, проникнення у сутність, розуміння, раптова здогадка) – раптове, частково інтуїтивне розуміння проблеми та знаходження її вирішення.

Осяяння педагогічне – раптове, невивідне з минулого досвіду розуміння сутності педагогічної ситуації (феномену) загалом, за допомогою якого досягається осмислене вирішення проблеми.

Оцінне висловлювання учителя – жанр педагогічного мовлення, сутність якого полягає в установленні абсолютної або порівняльної цінності тієї чи тієї дії учня (відповідь, висловлювання, продукт діяльності тощо).

П

Пантоміміка – компонент невербальної комунікації, виражальні рухи всього тіла або окремої його частини.

Пантоміміка вчителя – немовний засіб, прийом професійного спілкування, форма організації поведінки вчителя в процесі педагогічної взаємодії з учнями (зовнішній аспект). Невербальна поведінка вчителя за допомогою пантоміміки відбиває його думки, емоційний стан, настрої за допомогою м'язів обличчя, рухів тіла, жестів, пози, ходи.

Паліатив педагогічний (від фр. *palliatif*, лат. *palliatius* – прикритий) – тимчасова поступка педагога, яка полягає в його вмінні „не бачити”, „не помічати” порушень соціальних норм і створювати умови для унеможливлення їх у майбутньому, знаходити позитивне й у найнезначніших результатах діяльності дитини, бути терплячим, ставити в центр уваги розвиток дітей.

Партитура педагогічна – своєрідний сценарій педагогічної дії, у якому відображено логіку взаємодії суб'єктів педагогічного процесу (О. Задоріна).

Пауза (від гр. *pausis* – припинення) – тимчасова перерва у звучанні, що розриває потік мовлення й викликається різними причинами. Розрізняють паузи пригадування, умовчання, напруги; паузи логічні та психологічні. У педагогічному мовленні пауза може посилити інтригувальний вплив висловлювання, бути засобом невербального спілкування.

Педагогіка театральна – 1) система виховання акторів; 2) виховання дитини засобами театрального мистецтва.

Педагогіка театральна шкільна – форма освітньої художньо-естетичної діяльності, що відтворює життєвий світ, який опановує дитина (О. Антонова).

Педагогіка творчості – це галузь загальної педагогіки, яка вивчає закони та закономірності формування творчої особистості, розвитку та саморозвитку її творчих можливостей у процесі освіти та навчання; створення психолого-педагогічних умов для прояву творчого потенціалу особистості в суспільно, корисних і індивідуально, значущих для неї видах життєдіяльності.

Педагогіка співробітництва – новаторський напрям у педагогіці, що розглядає дитину як активного суб'єкта спільної з педагогом діяльності, заснованої на реальному співробітництві, демократичних і творчих засадах. Теоретико-методичні засади педагогіки співробітництва визначено в середині 80-х років ХХ ст. (Ш. Амонашвілі, Є. Ільїн, С. Лисенкова, В. Шаталов та ін.). Характерні ознаки: спрямованість на конструктивний діалог та взаєморозуміння, ціннісно-сміслову підґрунтя педагогічної взаємодії, утвердження креативно-пошукового підходу до реалізації завдань навчально-пізнавальної, комунікативної діяльності.

Педагогічна культура – 1) інтегральна якість особистості вчителя, що проектує його загальну культуру у сферу професійної діяльності; 2) сутнісна характеристика ціліс-

Ильев В. А. Когда урок волнует (Театральная технология в педагогическом творчестве). - Пермь, 2008.

Дергач М. А. Формування особистості засобами театрального мистецтва: історія становлення педагогічної думки і практики. : навч. посіб. - Д., 2009.

Гриньова В. М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичний та методичний аспект). - Х., 1998.

ної особистості педагога, здатного до діалогу культур в індивідуально-особистісному плані; 3) міра та спосіб творчої самореалізації особистості вчителя в різноманітних видах педагогічної діяльності та спілкування, спрямованих на створення педагогічних цінностей і технологій; 4) складне динамічне інтегральне утворення, що відображає певний рівень розвитку особистісних якостей, психолого-педагогічних знань, а також практичних умінь та навичок, що забезпечують високу ефективність діяльності.

Педагогічна майстерність – комплекс властивостей особистості педагога, що забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі (І. Зязюн).

Педагогічні вміння – сукупність послідовно розгорнутих дій, що ґрунтуються на теоретичних знаннях; творче свідоме володіння способами й прийомами організації педагогічного процесу (О. Абдулліна). Розрізняють гностичні (вивчення дитини, дитячого колективу, педагогічного досвіду тощо), конструктивні (проекування педагогічного процесу), комунікативні (установлення педагогічно доцільних взаємин з усіма учасниками педагогічного процесу), організаторські та спеціальні педагогічні вміння.

Педантизм (фр. *pédantisme*) – сліпе дотримання встановлених норм, дріб'язкова точність.

Педоцентризм (від гр. *pais (pados)* – дитя, лат. *centrum* – центр) – один із напрямів педагогіки, який стверджує, що зміст, організація й методи навчання визначаються безпосередніми інтересами та проблемами дітей.

Азаров Ю. П.

Тайны педагогического мастерства. - М. - Воронеж, 2004.

Семиченко В. А.

та ін. Плекаємо педагогічну майстерність : навч. посіб. - Вінниця, 2010.

Перевиховання – система виховних впливів педагога на вихованця з метою гальмування негативних проявів у поведінці й утвердження позитивних якостей у діяльності

Перевтілення педагогічне – 1) здатність представити навчальний матеріал, що давно відомий, начебто вперше й заразити учнів цим враженням новизни та несподіваності, уміння достовірно „вжитися” в учня та разом з ним пройти шлях від незнання до знання; 2) здатність педагога прийняти новий вигляд, образ, що зумовлений певною рольовою позицією, необхідною для вирішення педагогічного завдання.

Передбачення – здатність очікувати та оцінювати майбутні події з метою вироблення стратегії, спрямованої на попередження майбутньої небезпеки та використання майбутніх можливостей (С. Кравченко)

Передбачення педагогічне – педагогічна якість, що пов’язана із прогнозуванням у сфері освіти й розвитку особистості дитини, передбачення можливого ходу подій у педагогічній взаємодії, здійснюється через прогнозування (процес отримання випереджальної інформації про об’єкт, що спирається на науково обґрунтовані положення й методи), пророцтво (прогноз, виражений у формі суджень і оцінок).

*Загвязинский В.И.
Педагогическое пред-
видение. - М., 1987.*

Переключення (як метод саморегуляції) – метод психофізичної та емоційної саморегуляції, що передбачає спрямованість особистості на яку-небудь цікаву справу (читання книги, перегляд фільмів тощо) або на іншу форму діяльності (заняття фізичною працею, спортом тощо).

Переключення уваги – 1) якісна характеристика уваги, що проявляється у свідомому й довільному переключенні від однієї діяльності до іншої, або від одного об’єкта діяльності до іншого, або від однієї операції до іншої, об’єктивно зумовленим наявністю

мети діяльності. Ознаки переключення уваги – усвідомленість, довільність, цілеспрямованість зміни, спрямованості психічної діяльності; 2) здатність людини свідомо переносити увагу з одного об'єкта на інший.

Переконання – метод педагогічної взаємодії, за яким педагог за допомогою логічних формулювань, аргументів, доказів звертається до свідомості, почуттів та досвіду дітей з метою формування в них усвідомленого ставлення до навколишньої дійсності.

Перспектива (фр. *perspective*, від лат. *perspicio* – бачу наскрізь, уважно розглядаю) – мета, „завтрашня радість” (А. С. Макаренко), що є стимулом у діяльності колективу та окремих його членів. Види перспектив – близька, середня та далека.

Перцепція соціальна (від лат. *perceptio* – сприйняття та *socialis* – суспільний) – сприйняття, розуміння й оцінка людьми соціальних об'єктів (інших людей, самих себе, груп, соціальних спільностей тощо).

Перцептивні здібності педагога – здатність проникати у внутрішній світ учня, психологічна спостережливість, пов'язана із розумінням особистості учня та його психічного стану в той чи той проміжок часу.

Перфекціонізм – прагнення все робити на найвищому рівні, що визначається або дуже високим рівнем домагань, або надмірним почуттям відповідальності.

Перфекціонізм конструктивний (педагога) – інтегративне особистісне утворення, що включає високі й водночас реалістичні вимоги: сполучення високого рівня домагань з оптимізмом та гнучким, плюралістичним мисленням; орієнтацію та отримання задоволення від процесу роботи за високих стандартів діяльності; здатність приймати інших людей з їхніми перевагами та недоліками (М. Ларських).

Підтекст – неявний, прихований, відмінний від прямого значення висловлювання смисл, який відновлюється з урахуванням ситуації, контексту.

Підтримка педагогічна – 1) особлива сфера педагогічної діяльності, спрямована на самостановлення дитини як індивідуальності (О. Газман); 2) процес спільного з вихованцем визначення його інтересів і шляхів подолання проблем з метою збереження власної гідності та досягнення бажаних результатів у різних сферах; 3) діяльність професійних педагогів і психологів з надання превентивної й оперативної допомоги дітям у вирішенні їхніх індивідуальних проблем, пов'язаних з фізичним і психічним здоров'ям, діловою й міжособистісною комунікацією, з успішним просуванням у навчанні, з життєвим і професійним самовизначенням. Основні напрями педагогічної підтримки – захист прав дитини на гідну освіту; допомога, що полягає в емоційній підтримці дитини, без якої вона не спроможна усвідомити власну проблему; розвиток у дитини здатності до критичного (рефлексивного) погляду на власні, звичні стереотипні установки та дії; формування та розвиток у дитини здатності проектувати власну діяльність з усвідомлення та подолання своїх проблем (Н. Михайлова, С. Юсфін).

*Михайлова Н. Н.,
Юсфін С. М. Педагогика піддержки : учеб.-метод. пособие. - М., 2001.*

Педагогическая поддержка ребенка в образовании / под ред. В. А. Спастенина, И. А. Колесниковой. - М., 2006.

Поведінка девіантна – (від лат. *deviatio* – відхилення) – відхилення від установлених норм моралі та права.

Подія виховна – яскрава спільна справа, що є привабливою для колективу та особистості, момент реальності, розвивальна ціле- та ціннісно зорієн-

Фіофанова О. А. Воспитательное событие как форма инициирования взросления подростков. - Ижевск, 2005.

тована зустріч дорослого та дитини, діалог (Д. Григор'єв). Подія (освітня, виховна) стає чинником особистісного розвитку учня, коли він сам був її учасником, свідком і, відповідно, виявив небайдуже ставлення, зацікавлення до цієї події.

Поза робоча – розташування кінематичних частин тіла в просторі робочого місця в процесі професійної діяльності.

Позиція педагогічна – сукупність ставлень учителя до учня, до самого себе, до цілісного педагогічного процесу, до уроку.

Позиція професійно-педагогічна – інтегративний компонент педагогічної культури, що визначає процеси самодетермінації та самоактуалізації особистості в культурі та слугує умовою професійної самореалізації особистості педагога в спілкуванні з учнями в педагогічній діяльності; система інтелектуальних, вольових і емоційно-оцінних ставлень до педагогічної дійсності та педагогічної діяльності (О. Марченко).

Покарання – метод педагогічної взаємодії, спрямований на попередження небажаних форм поведінки дітей, гальмування негативних проявів особистості за допомогою негативної оцінки її вчинків. *Види покарання* – обмеження прав та обов'язків, накладання додаткових обов'язків, моральний осуд.

Кон И. С. Бить или не бить. - М., 2011.

Покликання – життєве призначення і спрямування людини, що надає доцільності, осмислення й перспективності її діяльності.

Покликання педагогічне – схильність до педагогічної діяльності, що ґрунтується на усвідомленні здатності до професії педагога.

Польотність голосу – здатність голосу бути чутним на великій відстані при мінімальних витратах сил людини, яка говорить або співає.

Помилка педагогічна – 1) неумисна неправильна педагогічна дія суб'єкта професійної педагогічної діяльності, що призводить індивідуальну професійну педагогічну діяльність у невідповідність з професійно-педагогічними нормами та зумовлює невдачу в досягненні запланованого педагогічного результату (Т. Юзефавічус); 2) використання вчителем засобів педагогічної діяльності або спілкування, професійних норм, що призводять до порушення, правил, еталонів (напр., приниження учня, зниження оцінки з предмета внаслідок дисциплінарного порушення школяра, формальне виставлення „трійки” за відсутності знань і т.п.). Виокремлюють помилки стратегії, прогнозування (помилки педагогічного цілепокладання та планування) і помилки тактики (помилки організації педагогічної взаємодії, педагогічного спілкування, грубі етичні помилки).

*Юзефавічус Т. А.
Професійно-педагогіческие ошибки учителей: сущность и минимизация. – М., 2009.*

Права дитини – гарантовані державою можливості задоволення потреб дитини, що дозволяє їй розвиватися відповідно до віку та індивідуальних задатків. Це можливості мати й розпоряджатися матеріальними, культурними й іншими соціальними благами та цінностями, користуватися основними свободами в установлених законом межах, що забезпечує дитині гармонійне функціонування та розвиток.

Конвенція про права дитини.

Права дитини: від витоків до сьогодення: зб. текстів, метод. та інформ. матеріалів / Г. М. Лактіонова (авт.-упоряд.). – К., 2002.

Працетерапія – метод психофізичної та емоційної саморегуляції особистості, що передбачає включення в активну трудову діяльність.

Пресинг психологічний (від англ. *pressing* – тиснути) – реалізація стилю спілкування, спеціально дискомфортного для партнера.

*Млодик И. Школа
и как в ней выжить.
Взгляд гуманистическо-
го психолога. - М., 2011.*

Пресинг шкільний – створення несприятливих умов для особистісного розвитку учнів у шкільному закладі.

Престиж (від фр. *prestige* – авторитет, вплив) – міра визнання суспільством заслуг індивіда; результат співвідношення соціально значущих характеристик суб'єкта зі шкалою цінностей, що склалася в цій спільноті.

Прецедент (від лат. *praecedens* – який передує) – випадок або подія, що мали місце в минулому й слугують прикладом, підґрунтям або виправданням для аналогічних дій у теперішньому.

Привабливість візуальна (педагога) – компонент іміджу педагога, інтегрований показник культури зовнішнього вигляду, який передбачає естетичну досконалість, гармонійне сполучення всіх складників зовнішнього вигляду – одяг, взуття, макіяж, зачіска, аксесуари тощо.

Приклад – метод виховання, який передбачає організацію взірця для наслідування з метою оптимізації процесу соціального успадкування; один із методів виховання, ефективність якого забезпечується прагненням і віковими особливостями дітей дошкільного віку наслідувати найближчих дорослих.

Пристосування (у педагогічному спілкуванні) – система прийомів (психологічних, мімічних, пантомімічних, мовних, рухових тощо) для організації структури спілкування, адекватної завданню, що вирішується. Використовуються „м'язова мобілізованість”, прибудови, зміна тональності мовлення, дистанції, форми взаємодії і т. ін.

Прогнозування педагогічне – процес отримання випереджальної інформації про об'єкти педагогічних досліджень з метою оптимізації змісту, засобів і методів виховної діяльності (Б. Гершунський); передбачення майбутніх змін в освіті, визначення шляхів удосконалення особистості, проектування розвитку педагогічного процесу. Методи прогнозування, якими повинен досконало володіти вчитель: моделювання, висування гіпотез, уявний експеримент, екстраполяція та ін.

Гершунский Б. С. *Образовательно-педагогическая прогностика. Теория, методология, практика : учеб. пособие.* - М., 2003.

Коляда М. Г. *Педагогічне прогнозування: теоретико-методологічний аспект.* - Донецьк, 2014.

Прогностика педагогічна (від гр. *prognostike* – мистецтво робити прогноз) – галузь наукових знань, що розглядає принципи, закономірності та методи прогнозування щодо об'єктів, які вивчає педагогіка.

Прокрастинація (від. англ. *procrastination* – затримка, відкладання; від лат. *crastinus* – завтра та лат. *pro* – на) – схильність до постійного відкладання важливих і термінових справ, що призводить до життєвих проблем і болючих психологічних ефектів. *Види прокрастинації:*

Бабаута Л. *Нет прокрастинации (ах да, я знаю ... вы прочтете это потом!) / Лео Бабаута [Электронный ресурс].* - Режим доступа: <http://nemaloknig.info/read-255543/?page=1#booktxt>

щоденна (побутова), тобто відкладання домашніх справ, які повинні виконуватися регулярно; *прокрастинація в прийнятті рішень (зокрема незначних); невротична,* тобто відкладання життєво важливих рішень, як-от: вибір професії або створення сім'ї; *компульсивна,* при якій у людини поєднуються два види прокрастинації – поведінкова і в прийнятті рішень; *академічна,* тобто відкладання виконання навчальних завдань, підготовки до іспитів і т. п.

Проксеміка (від англ. *proximity* – близькість) – галузь соціальної психології й семіотики, що вивчає просторову та часову знакову системи спілкування. Особливе значення надається розташуванню співрозмовників у просторі в процесі комунікації: інтимна зона (0 – 0,5 м), особистісна (0,5 м – 1,2 м), соціальна (1,2 м – 3,65 м), суспільна (3,65 м та більше).

Просодика – характеристика голосу, його, темпу, тембру, висоти, гучності, а також наголосів і акценту.

Простір виховний – динамічна сукупність різних виховних середовищ, у взаємодії з якими розвивається, соціалізується, виховується особистість (С. Кульневич); динамічна мережа взаємопов'язаних педагогічних подій, у кожному з яких відбувається особистісно розвивальна, ціле- та ціннісно зорієнтована зустріч дорослого та дитини, їхнє співбуття (Д. Григор'єв).

Борытко Н. М. Пространство воспитания: образ бытия. - Волгоград, 2000.

Бех И. Д. Особистість у просторі духовного розвитку. - К., 2012.

Професійна деформація вчителя – зміна особистісних якостей та поведінки вчителя під впливом виконання професійної діяльності. Показники професійної деформації вчителя – дидактичність, домінантність, догматизм, рольовий експансіонізм, агресія, послаблення інтересу до праці, зниження її продуктивності, соціальне лицемірство, професійне старіння (генералізація особистісного професійного досвіду, труднощі в освоєнні нових педагогічних технологій), психосоматичні порушення.

Безносков С. П. Профессиональная деформация личности. - СПб., 2004.

Водопьянова Н. Е., Старченкова Е. С. Синдром выгорания: диагностика и профилактика. - СПб., 2008.

Семёнова Е. М. Тренинг эмоциональной устойчивости педагога : учеб. пособие. - М., 2008.

Професійне вигорання вчителя – сукупність негативних переживань, пов'язаних з педагогічною роботою, емоційна виснаженість, деперсоналізація (цинізм) та редукція професійних досягнень (виникнення відчуття некомпетентності, усвідомлення неуспіху у професійній сфері), що виникають на фоні стресу, викликаного професійною кризою, міжособистісним спілкуванням у професійній педагогічній сфері. *Симптоми вигорання* – фізичні (утома, відчуття виснаженості, головний біль, розлади шлунково-кишкового тракту, безсоння тощо), психологічні та поведінкові (психологічні відчуття збільшення труднощів у роботі, ранній прихід на роботу та постійні затримки на роботі, почуття образи та розчарування, почуття провини, легкість виникнення гніву, дратівливості, почуття всевладдя – влада над долею учня, підвищене відчуття відповідальності за учнів, загальна негативна установка щодо життєвих перспектив, зловживання алкоголем тощо).

Професійне здоров'я педагога – 1) функціональний стан організму за фізичними та психічними показниками, що свідчить про здатність до педагогічної професійної діяльності й стійкість до несприятливих чинників, що супроводжують цю діяльність; 2) здатність організму зберігати та активізувати компенсаторні, захисні, регулятивні механізми, що забезпечують працездатність, ефективність і розвиток особистості вчителя в усіх умовах протікання професійної діяльності (Л. Мітіна).

Професіоналізм педагога – 1) системна інтегральна характеристика особистості, сукупність педагогічної компетентності, педагогічної майстерності та професійно значущих якостей, високий рівень підготовленості до компетентного виконання педагогічних завдань у процесі професійної діяльності; 2) здатність розраховувати перебіг педагогічних процесів, передбачати їхні наслідки, ураховуючи при цьому спільний вплив багатьох обставин, умов та конкретних чин-

Гузій Н. В. Педагогічний професіоналізм: історико-методологічні та теоретичні аспекти : монографія. – К., 2004.

ників. Н. Гузій розглядає *професіоналізм* особистості педагога як складноструктуровану систему загальних і спеціальних педагогічних професійно значущих властивостей і якостей учителя-вихователя-викладача, зміст якої поряд із відповідністю варіативно-творчого плану актуальним соціально зумовленим професійно-педагогічним вимогам, нормам, цінностям характеризується неповторним інноваційно-креативним потенціалом особистості педагога в єдності індивідуально-типологічних та індивідуально-специфічних сторін, самодетермінованістю професійно-педагогічного вдосконалення на основі гармонізації елементів професійної самосвідомості та опори на позитивну й адекватну Я-концепцію, неповторну творчу індивідуальність педагога-професіонала.

Психогігієна – комплекс заходів із збереження й зміцнення психічного здоров'я, що забезпечує найкращі умови для психічної діяльності людини.

Психодіагностика – галузь психології, що розробляє методи виявлення індивідуальних особливостей і перспектив розвитку особистості.

Р

Режисура педагогічна – розробка уроку у вигляді детальної партитури: майстерна побудова логіки взаємодії учасників педагогічного процесу; вміння будувати ціннісне ставлення до об'єкта, що вивчається; виділення основних за думкою та силою емоційного впливу епізодів уроку, їхнє компонування; внутрішнє з'єднання всієї палітри фарб уроку, усього калейдоскопу подій, стосунків на ньому; планування й організація темпоритмового малюнка уроку, розгор-

Кожара Е. Система педагогической режиссуры. - СПб., 2003

Ершова А. Тт., Букатов В. И. Режиссура урока, общения и поведения учителя : пособие для учителя. - 3-е изд., перераб. - М., 2006.

тання „вузлових” моментів уроку в часі й просторі; мистецтво побудови взаємодії та взаємин у роботі з дітьми (Є. Кожара).

Релаксація (від лат. *relaxatio* – зменшення, ослаблення) – стан спокою, розслаблення, що виникає в суб’єкта внаслідок зняття напруги, після сильних переживань або фізичних зусиль. Релаксація є компонентом регуляції глибоких психофізіологічних процесів, засобом зняття нервово-психічної напруги (аутогенне тренування), психогігієнічного очищення. Методи та прийоми релаксації включено до системи психогігієнічного забезпечення сучасного уроку, використовуються для створення нетривалих, спрямованих на розумове, емоційне та фізичне розслаблення й відпочинок моментів педагогічної взаємодії.

Репетитор (від лат. *repetitor* — той, хто повторює) – учитель (викладач), який проводить заняття вдома або дистанційно. Репетиторством займаються вчителі (викладачі), які допомагають абітурієнтам вступати до навчальних закладів, допомагають школярам проходити шкільну програму, працюють з дошкільнятами; надають послуги виконання певних завдань. Репетиторство – це діяльність з надання освітніх послуг, яка має здійснюватися високо-професійно, з урахуванням етики взаємодії із замовниками таких послуг.

Малкова А. Моя професія - репетитор. - М., 2010.

Підласий І. П. Таємна зброя педагога-репетитора. - Х., 2013.

Репутація (від англ. *reputation* – рахунок, підрахунок) – загальна думка про окрему особу, групу або колектив; сформована громадська думка про гідність чи недоліки людини, групи людей, організації.

Ретардація (від лат. *retardatio* – затримка, уповільнення) – відставання дітей у розвитку.

Ретроспекція (від *repro... i specto* – дивлюся) – погляд у минуле, спосіб розгляду, осмислення подій сучасності під кутом зору минулого, звернення до минулого для виявлення в ньому зародків тенденцій, властивих сучасності.

Референтність (від лат. *referens* – який доповідає) – залежність суб'єкта від інших людей, що виявляється як вибіркове ставлення до них в умовах, коли необхідно зрозуміти, оцінити об'єкт.

Референтна група – соціальна група, на яку особистість орієнтує свою поведінку, до якої належала в минулому, належить зараз і хотіла б належати в майбутньому (сім'я, релігійна громада, політична партія, група однолітків тощо).

Рефлексія (від лат. *reflexio* – звернення назад) – 1) процес пізнання суб'єктом власних психічних властивостей, процесів і станів; зосередження свідомості людини на самій себе, на своїх образах, думках і почуттях; вивчення людиною власної психології або власної поведінки шляхом самоспостереження й аналізу; 2) форма активного переосмислення людиною того чи того змісту індивідуальної свідомості, діяльності, спілкування. Рефлексія може здійснюватися і у внутрішньому плані (переживання й самозвіт одного індивіда), і в зовнішньому (колективне осмислення, спільний пошук рішень).

Рефлексія педагогічна – 1) процес мисленнєвого (попереднього або ретроспективного) аналізу якої-небудь професійної проблеми, унаслідок чого виникає особистісно забарвлене осмислення сутності проблеми та нові перспективи її вирішення (А. Бізяєва); 2) ставлення вчителя до самого себе як до суб'єкта професійної діяльності (М. Лук'янова); 3) вид діяльності вчителя, спрямований на

Стеценко І. А.

Педагогическая рефлексия: теория и технология развития у будущих учителей: моногр. - Таганрог, 2003.

Бізяєва А. А.

Психология думающего учителя: педагогическая рефлексия. - Псков, 2004.

самопізнання та усвідомлення ним того, як він сприймається іншими, на аналіз та коректування педагогічних технологій і власної наукової діяльності (І. Стеценко).

Ригідність (від лат. *rigidus* – жорсткий, твердий) – нездатність особистості до швидкої зміни наміченої програми діяльності в умовах, коли об’єктивно вимагається її перебудова.

Ригідність афективна – нездатність особистості змінити структуру афективних проявів, фіксація на одноманітних об’єктах, незмінність емоційної значущості об’єктів.

Ригідність когнітивна – нездатність особистості змінювати уявлення про навколишнє середовище згідно з дійсними змінами цього середовища.

Ригідність мотиваційна – негнучкість мотиваційних особливостей потреб людини, неможливість змінити звичні способи задоволення потреб зі зміною умов життя.

Ригідність перцептивна – порушення здатності особистості сприймати об’єкт у ситуації, що змінюється.

Ризик педагогічний – 1) діяльність учителя щодо подолання невизначеності в ситуації неминучості, тобто обов’язкового вибору та прийняття конкретного педагогічного рішення для реалізації поставленої педагогічної мети (І. Абрамова); 2) акт прийняття педагогічного рішення в ситуації невизначеності з найбільш імовірнісним прогнозом в отриманні очікуваного результату (А. Арламов); 3) застосування незвичайного методу або прийому вирішення окремого педагогічного завдання при відсутності повної впевненості в

*Абрамова І. Г.
Педагогическая рискология : монография.
- СТБ., 1995.*

Зубков В. И. Социологическая теория риска. - М., 2003.

Ильин Е. П. Психология риска. - СТБ., 2012.

позитивному результаті, коли звичайні засоби виявляються малоефективними; 4) можливість (імовірність) появи негативного ефекту внаслідок впливу на різні елементи освітніх систем. *Основні види педагогічного ризику* – стратегічний ризик (інноваційні діяльність учителя); фізичний ризик захворювання школярів, набуття різних комплексів; диспозиційний ризик як ступінь збігу або незбігу цілей, установок, очікувань і запитів учителів із груповими цілями, можливостями та місією педагогічного колективу; ризик невідповідності як рівень готовності вчителя виконувати професійну діяльність відповідно до прийнятих у соціумі норм та стандартів; ризик бездіяльності як прагнення до конформізму, підкорення груповому впливу або тиску; технологічний ризик, пов'язаний із помилками у виборі прийому, техніки педагогічної діяльності (І. Абрамова).

Ризикологія педагогічна – напрямок у педагогіці, що вивчає поведінковий аспект професійної праці педагога, сутність педагогічного ризику як соціально-економічного та психологічного явища, а також загальні закономірності та специфіку педагогічної діяльності у ситуації неминучого вибору.

Риторика педагогічна – теорія й практика ефективного мовленнєвого спілкування в галузі освіти та виховання; наука про ефективність мовлення вчителя (В. Морозов); теорія й практика ефективної мовленнєвої комунікації в галузі педагогічного спілкування (А. Мурашов, А. Михальська); 3) галузь знань про закономірності створення та умови ефективності професійного публічного мовлення педагога (Н. Десяєва).

*Савенкова Л. О.
Педагогічна риторика :
навч. посіб. - К., 2009.*

*Педагогическая
риторика / под ред.
Н. Д. Десяевой. – М.,
2012.*

*Михальская А. К.
Педагогическая рито-
рика. - Ростов-н/Д., 2013.*

Ритуал (від лат. *ritualis* – обрядовий) – повторювані дії, що мають значення для всіх учасників взаємодії. Ритуали – формалізовані, стереотипізовані, індивідуалізовані форми взаємодії між людьми, їхнє значення не є об'єктом рефлексії учасників взаємодії.

Рівень домагань – 1) оцінка людиною своїх можливостей у діяльності та поведінці; 2) максимальний успіх, на який сподівається людина в тому чи тому виді діяльності; самооцінка особистості, що виявляється в ступені трудності завдань, що самостійно вибираються нею. Рівень домагань може бути адекватним можливостям і неадекватним (завищеним чи заниженим), залежить від стандартів особистих і професійних успіхів, рівня самоповаги, минулого досвіду, соціальної ролі, від ставлення до невдач та успіхів, від індивідуальних особливостей.

Розподіл уваги – 1) властивість, що зумовлює успішне виконання двох (чи більше) видів діяльності (чи кількох дій у процесі однієї діяльності); 2) здатність людини концентрувати увагу не на одному, а на двох чи більшій кількості об'єктів. Розподіл уваги дозволяє людині одночасно виконувати кілька дій чи слідкувати за кількома процесами, не втрачаючи при цьому ні одного з них з поля зору.

Роль (від фр. *role*) – соціальна функція особистості; відповідний прийнятим нормам спосіб поведінки людей залежно від їхнього статусу або позиції в суспільстві, у системі міжособистісних стосунків.

Роль педагога професійна – сукупність вимог, що висуваються до професійної поведінки педагога, яка контролюється уявленнями його самого та оточуючих про характер мети, про необхідні дії в конкретній педагогічній ситуації; нормативна система дій, що визначається професійним призначенням педагога в суспільстві, реалізація якої дозволяє підвищити ефективність педагогічного процесу та вирішити певне соціальне завдання (О. Задоріна).

Рольові позиції педагога – стійка, усвідомлена сукупність ставлень учителя до учасників педагогічної взаємодії. Типові рольові позиції педагога: інформатор, друг, диктатор, порадник, людина, яка надихає (Л. Ітельсон); „Наставник”, „Суддя”, „Опікун”, „Старший друг”, „Мудрець”, „Заступник”, „Першоджерело” та ін. (В. Семиченко); „психолог” („знавець дитячої психології”, „фасилітатор”); „педагог” („дидакт”, „наставник”); „соціал” – („партнер”, „няня”) (З. Мірошник); „Сократ”. „Генерал”, „Керівник групової дискусії”, „Майстер”, „Гід”, „Тренер” (М. Тален); тиран, оракул, мученик, песиміст, зануда, антипедагог, конформіст, гравець, борець, пастух (опікун), функціонер та ін. (Ю. Тюнников, М. Мазниченко). У сучасному інформаційному просторі актуалізуються й такі ролі, як модератор (педагог, який здійснює підтримку та організацію активної роботи учасників освітнього процесу), мережевий предметний методист (учитель-методист, який надає методичні послуги за допомогою інтернет-комунікацій), дистанційний тьютор (педагог, який надає освітні послуги через Інтернет, куратор дистанційного навчання) та ін.

*Ительсон Л. Б.
Лекции по общей психологии : учеб. пособие. - М. ; Мн., 2002.*

*Семиченко В. А.
Психология педагогической деятельности : навч. посіб. - К., 2004.*

Рольові позиції педагога у спілкуванні

(за Е. Берном) – батько (зверхня позиція), дорослий (паритетна позиція), дитина (залежна позиція). *Позиція Батька* в спілкуванні – система реалізації певних ставлень особистості до співрозмовника, у якій демонструються незалежність, впевненість, навіть агресивність, бажання взяти всю відповідальність на себе.

Позиція Дитини у спілкуванні – система реалізації певних ставлень особистості до співрозмовника, у якій демонструються

Берн Э. Игры, в которые играют люди. Психология человеческих взаимоотношений; Люди, которые играют в игры. Психология человеческой судьбы. - М., 1988.

залежність, підпорядкованість, невпевненість, небажання брати відповідальність на себе. *Позиція Дорослого* у спілкуванні – система реалізації певних ставлень особистості до співрозмовника, у якій демонструються коректність і стриманість, уміння зважати на ситуацію, розуміти інтереси інших і розподіляти відповідальність між усіма.

С

Самоаналіз педагогічної діяльності – вивчення педагогом стану, результатів своєї професійної діяльності, установлення причинно-наслідкових взаємозв'язків між елементами педагогічних явищ, визначення шляхів удосконалення навчання й виховання дітей т молоді.

Самовизначення – процес і результат вибору особистістю власної позиції, цілей, засобів самоздійснення в конкретних обставинах життя, основний механізм отримання й прояву людиною внутрішньої свободи; сутність самовизначення полягає в актах виявлення й утвердження індивідуальної позиції в проблемних ситуаціях, коли людина повинна приймати екзистенційні або прагматичні рішення.

Самовиховання – усвідомлювана діяльність людини, спрямована на вдосконалення самої себе, на вироблення в собі позитивних якостей, звичок і подолання негативних.

Самовиховання професійне майбутнього вчителя – процес самотворчості, що функціонує на основі єдності свідомості й самосвідомості особистості студента і спрямований на формування ним інтегральної готовності до самостійної праці (О. Кучерявий). Психологічний механізм професійного самовиховання – це єдність розвитку професійної свідомості та

Кучерявий О. Г.

Професійне самовиховання у вищій школі : навч. посіб. - К., 2010.

Березовська Л. І.

Самовиховання та саморегуляція особистості : навч. посіб. - К., 2011.

самосвідомості особистості фахівця. Цільовий орієнтир – інтегральна готовність особистості до фахової діяльності. Отже, професійне самовиховання є саморухом особистості до своєї професійної самореалізації.

Самоврядування учнів – добровільна

організація учнів навчального закладу, яка забезпечує право й надає можливість у межах Статуту здійснювати регулювання й управління справами, які належать до їхньої компетенції та в інтересах учнів навчального закладу; здійснення самими школярами управління справами своїх колективів; форма демократичної побудови життя учнівського колективу, яке передбачає: широку участь учнівських самодіяльних організацій та їхніх виборних органів в управлінні найважливішими питаннями своєї життєдіяльності з урахуванням інтересів учнів різних вікових груп.

Долгова О.

Самоврядування у школі / за ред. О. Долгової. - К., 2014.

Приходько В. М.,

Приходько М. І. Педагогіка і психологія учнівського самоврядування. - Х., 2014.

Самоконтроль – усвідомлення й оцінка суб'єктом власних дій, психічних процесів і станів; метод, що дозволяє оцінювати й коригувати результати своєї праці, поведінку на основі особистісно значущих мотивів і установок.

Самокритичність – риса характеру, що проявляється в здатності бачити й визнавати власні недоліки, помилки.

Самоменеджмент – 1) послідовне та цілеспрямоване використання людиною ефективних методів, прийомів і технологій самореалізації та саморозвитку свого творчого потенціалу; 2) управління власними ресурсами, тобто вміння їх набувати,

Лукашевич Н. П.

Теория и практика самоменеджмента. - К., 2002.

Градінарова О. О.

Конспект лекцій з дисципліни „Самоменеджмент”. - Донецьк, 2014.

розвивати, зберігати й раціонально використовувати. Самоменеджмент включає управління індивідуальними ресурсами часу, активності, володіння технологіями особистісної роботи.

Самонавіювання – дія індивіда на самого себе за допомогою слова.

Самооцінка – оцінка особистістю самої себе, своїх можливостей, якостей і місця серед інших людей. Розрізняють адекватну, завищену й занижену самооцінку.

Самопочуття вчителя робоче – внутрішній стан, необхідний для природного й органічного виконання творчого задуму вчителя.

Самопрезентація – короткочасний, специфічно мотивований та організований процес подання інформації про себе у вербальній і невербальній поведінці.

Саморегуляція – здатність людини керувати собою на основі сприйняття й усвідомлення актів своєї поведінки та власних психічних процесів; керування своїм психоемоційним станом, що досягається шляхом впливу людини на саму себе за допомогою слів, мисленневих образів, управління м'язовим тонусом та диханням.

*Гриньова М. В.
Саморегуляція :
навч.-метод. посіб. -
Толтава, 2008.*

Саморозвиток особистості – 1) розвиток власної самості (суб'єктності), становлення суб'єкта власного життя, біографії, процес оволодіння індивідом власним душевним життям, родовими здібностями (В. Слободчиков); 2) процес цілеспрямованої творчої зміни особистістю власних духовно-ціннісних, морально-етичних, діяльнісно-практичних, інтелектуальних, чуттєвих, характерологічних особливостей для більш успішного досягнення своїх життєвих цілей та діяльності, контроль і оцінка ходу та результатів, а за необхідністю стимулювання або коректування своєї поведінки (Л. Куликова).

Самосвідомість – якість особистості, що виявляється в усвідомленні людиною себе самої як особистості: своєї діяльності як члена суспільства, стосунків з іншими людьми, рис характеру, власних дій та вчинків, їхніх мотивів, цілей, розумових, моральних, фізичних якостей тощо.

Самосвідомість професійно-педагогічна – 1) усвідомлення педагогом себе як особистості та суб'єкта професійної діяльності та спілкування; 2) система поглядів, оцінок, суджень педагога щодо своєї професійної діяльності; 3) комплекс уявлень учителя про себе як професіонала, формується під впливом усвідомлених педагогом норм, моделей засвоєного досвіду, становить професійне кредо вчителя, його особистісну концепцію педагогічної праці на основі самопізнання, самооцінювання, вироблення індивідуальних стратегій професійного розвитку та самовдосконалення.

Сензитивний вік (від лат. *sensus* – почуття, відчуття) – вік оптимальних можливостей для найбільш ефективного розвитку тієї чи тієї сторони психіки (пам'ять, мислення тощо), а також для навчання та виховання.

Середовище виховне – сукупність природних та соціально-побутових умов, у яких протікає життєдіяльність дитини та становлення її як особистості; частина освітнього простору, місце, де життя організується так, щоб максимально сприяти вирішенню виховних завдань у процесі різноманітної педагогічної взаємодії (І. Колесникова).

Середовище культурно-освітнє – 1) динамічна сукупність культурно-освітніх умов та людей, які діють у цих умовах, що має рухомі просторово-часові межі й

Михайльчев Е. А. и др. Культурно-воспитательная среда: становление и развитие. - Таганрог, 2008.

Колесникова И. А. Теория и практика модульного преобразования воспитательной среды образовательного учреждения. - СПб., 2009.

забезпечує культурацію та соціалізацію особистості та водночас розвивається внаслідок діяльності людини; система соціальних інститутів, що пов'язані між собою історико-культурною традицією, а також механізмами взаємин між собою (С. Михайличев); 2) складник буття, що містить сукупність елементів, у якому суб'єкти в процесі життєдіяльності мають можливість задовольняти потреби в освіті, розвивати способи пізнання світу, удосконалювати особистісний життєвий образ (І. Стояновська). Культурно-освітнє середовище включає такі елементи, як система освіти (навчальні заклади, позашкільні заклади) і культурно-просвітницькі заклади та установи. Культурно-освітнє середовище необхідно розглядати в контексті соціальних та матеріально-побутових умов суспільства, його духовного змісту, що визначається загальним культурним розвитком людей, ступенем задоволення їхніх духовних потреб та інтересів, ціннісно-сисловою сферою суспільства тощо.

Середовище освітнє – 1) спеціально створене предметне й соціокультурне оточення учня, яке включає різні види умов і засобів здобуття освіти, способи забезпечення продуктивної діяльності; система впливів та умов формування особистості, а також можливостей для її розвитку, що містяться в соціальному та просторово-предметному оточенні (В. Ясвін); 2) комплекс умов для становлення (освіти) людини, що спонтанно та цілеспрямовано складається в закладі, що виконує освітні функції (І. Колесникова). Якість освітнього середовища може бути представлена через такі його характеристики, як клімат, атмосфера, дух, уклад освітнього закладу (О. Тубельської), етос, стиль, культура школи, філософія школи, прихований навчальний зміст (*hidden curriculum*) тощо.

Ясвін В. А.

Образовательная среда: от моделирования к проектированию. - М., 2001.

Гонтаровська Н. Б.

. Освітнє середовище як фактор розвитку особистості дитини : моногр.. - К., 2010.

Середовище освітнє віртуальне – багаторівнева та багатофункційна система, яка об'єднує: 1) інноваційні та традиційні технології,

що є специфічними для взаємодії учасників навчального процесу в межах відкритої моделі асинхронного індивідуального навчання; 2) інформаційні ресурси: бази даних та знань, бібліотеки, електронні навчальні матеріали тощо; 3) сучасні програмні засобами: програмні оболонки, засоби електронної комунікації (М. Вайндорф-Сисоєва).

Середовище педагогічне – сукупність соціальних, побутових, організаційно-педагогічних та особистісних умов освітньої діяльності педагогічного суб'єкта (учнів, педагогів, освітніх закладів загалом).

Сім'я – соціально-психологічне об'єднання близьких родичів (батьків, дітей, бабусь, дідусів), які живуть спільно й забезпечують біологічні, соціальні й економічні умови для продовження роду.

Синектика (від гр. *synektike* – об'єднання різнорідних елементів) – метод колективної творчої діяльності й наукового дослідження, заснований на цілеспрямованому використанні інтуїтивно-образного, метафоричного мислення учасників. Застосовується як прийом розв'язання складних творчих завдань; у педагогічній практиці – для вирішення навчально-пізнавальних проблем і навчання процесу творчого пошуку. Розроблена наприкінці 50-х років ХХ ст. американським психологом В. Гордоном.

Синдром емоційного вигорання вчителя – 1) вид професійної деформації (деструкції) особистості педагога, емоційно-вольова деформація фахівця, викликана особливостями роботи; 2) процес поступової втрати емоційної, когнітивної та фізичної енергії, що виявляється в симптомах емоційного, розумового виснаження, фізичної втоми, осо-

Бойко В. В. Синдром „емоціонального вигорання” в професійно-общественном. - СТБ., 1999.

Жогно Ю. П. Психологічні особливості емоційного вигорання педагогів. - О., 2009.

Кузнецов М. А. Емоційне вигорання вчителів: основні закономірності динаміки. - Х., 2011.

бистісної відстороненості та зниження задоволення від виконуваної роботи. Основні чинники профілактики синдрому емоційного вигорання педагогів – особистісно-психологічні, зокрема підвищення стресостійкості вчителів, соціально-психологічні (сприятливий психологічний клімат у колективі, підтримка педагогів тощо).

Система К. С. Станіславського – теорія сценічного мистецтва, методу акторської техніки, спрямована на свідоме досягнення творчого процесу створення ролі, визначення шляхи перевтілення актора в образ з метою досягнення повної психологічної достовірності акторської гри. Принципи системи К. Станіславського, що можуть бути використані в роботі педагога: принцип життєвої правди; принцип ідейної спрямованості; „вчення про надзавдання”; принцип дії – підгрунття переживання й матеріалу для творчості; принцип органічності творчості; принцип творчого перевтілення в образ.

Ситуація педагогічна – 1) об’єктивний стан конкретної педагогічної системи за певний проміжок часу (Л. Спірін); 2) фрагмент педагогічної діяльності, що містить суперечності між досягнутим та бажаним рівнями освіченості й вихованості учнів і дитячого колективу, які враховує вчитель у виборі способів впливу для стимулювання розвитку особистості (Н. Гузій); 3) сукупність умов, у яких учитель ставить мету й приймає педагогічне рішення (Л. Мільто). Педагогічні ситуації можуть бути різноманітними: запланованими (спеціально змодельованими й організованими вчителем); спонтанними, несподіваними (незалежними від учителя); за характером взаємодії (узгодженими, спокійними та конфліктні); за часом (епізодичними та довготривалими); за типом (стандартними та оригінальними).

Ситуація успіху – цілеспрямоване, організоване сполучення умов, за яких створюється можливість досягнення значних результатів у діяльності і окремої особистості, і

*Белкин А. С.
Ситуация успеха. Как её
создать : кн. для учителя.
- М., 1991.*

колективу загалом. Психолого-педагогічні прийоми створення ситуації успіху: емоційне погладження, прийоми „Даю шанс”, „Емоційний сплеск”, „Обмін ролями”, „Зараження”, „Відстроченої відмітки”, „Еврика”, „Інтелектуальна інверсія”, „Лінія горизонту” та ін.

Слухання нереклексивне – вид слухання в процесі комунікації, що передбачає вміння уважно мовчати, не втручаючись у мовлення співрозмовника своїми зауваженнями; застосовується у випадках, коли той, хто говорить, зазнає труднощі у формулюванні своїх думок, або занадто емоційний або ж не виявляє цікавості до зауважень партнера, що слухає його.

Слухання рефлексивне – вид слухання в процесі комунікації, активне слухання співрозмовника, постійне реагування на його мовлення; слухання із аналізом, уточненням, перефразуванням (ехо-техніка).

Слухання емпатійне – вид слухання в процесі комунікації, що характеризується переживанням почуттів, які відчуває співрозмовник, на основі емпатії. Мета емпатійного слухання – вловити емоційне забарвлення ідей, їхнє значення для іншої людини, зрозуміти, які почуття відчуває співрозмовник. Емпатійне слухання доцільне в ситуаціях з високою емоційною напругою. *Прийоми емпатійного слухання* – пауза, уточнення, парафраз, розвиток думки, повідомлення про сприйняття, зауваження в процесі бесіди тощо.

Соціокінетика – наука про дитячий рух.

Соціометрія (від лат. *societas* – суспільство, *metreo* – вимірюю) – соціально-психологічний метод, що дозволяє визначити структуру міжособистісних і внутрішньо-групових взаємин у групі з метою їхньої зміни, поліпшення й удосконалення.

Социокинетика. Стратегия и тактика детского движения нового века. - М., 2002.

Спадковість – здатність біологічних організмів передавати своєму потомству певні задатки. Спадковість – один із важливих чинників розвитку особистості (поряд із середовищем та вихованням).

Спілкування – 1) процес взаємодії і взаємин суб'єктів (особистостей, соціальних груп), у якому відбувається взаємообмін діяльністю, інформацією, емоціями, навичками, уміннями, а також вольовий контакт; 2) здійснювана знаковими засобами взаємодія суб'єктів, викликана потребами спільної діяльності й спрямоване на значущу зміну в поведінці й особистісно-сміслових сферах партнера.

Спілкування педагогічне – професійне спілкування вчителя з учнями на уроці й поза ним, спрямоване на створення сприятливого психологічного клімату; взаємодія суб'єктів педагогічного процесу, здійснювана знаковими засобами і спрямована на значущі зміни властивостей, станів, поведінки й індивідуально-значеннєвих утворень партнерів. *Стили педагогічного спілкування за способом керівництва учнівським колективом: авторитарний* (стиль диктату; учень розглядається як пасивний виконавець; головні форми взаємодії: наказ, указівка, інструкція, догана, висміювання); *ліберальний* (виявляється у невтручанні педагога, низькому рівні вимог, учителеві бракує стійкої педагогічної позиції, виховний процес некерований); *демократичний* (ґрунтується на глибокій повазі до особистості кожного, на довірі, основні засоби взаємодії: заохочення, порада, інформація, що розвиває в учнів самостійність). *Стили педагогічного спілкування на основі ставлення вчителя до учнів: спілкування на підставі захоплення*

*Кан-Калик В. А.
Учителю о педагогическом общении :
Кн. для учителя. - М.,
1987.*

*Волкова Н. П.
Професійно-педагогічна комунікація: теорія, технологія, практика. - Д., 2005.*

Педагогічне спілкування у діяльності вчителя : навч.-метод. посіб. - Ніжин, 2008.

спільною творчою діяльністю; спілкування на основі дружнього ставлення; спілкування-дистанція; спілкування-залякування; спілкування-загравання (В. Кан-Калик). *Функції педагогічного спілкування* – комунікативна (обмін інформацією), інтерактивна (регуляція взаємодії партнерів зі спілкування), перцептивна (сприйняття однією особою іншої), виховна, організаційна, обміну ролями, самопрезентації та ін.

Спілкування-дистанція – стиль педагогічного спілкування, що передбачає суб'єктивне підкреслювання різниці між партнерами (вікової, службової); незважаючи на позитивне ставлення до учнів, учитель тяжіє до авторитарності.

Спілкування-дружнє ставлення – стиль педагогічного спілкування, коли вчитель на особистісно-позитивному ставленні до учнів (повага, інтерес) буде навчально-виховний процес.

Спілкування-загравання – стиль педагогічного спілкування, коли вчитель за будь-яку ціну намагається сподобатися, отримати авторитет.

Спілкування-залякування – стиль педагогічного спілкування, коли вчитель унаслідок особистої невпевненості або авторитаризму недоброчинно ставиться до учнів (у творчому плані безперспективний).

Спілкування на основі спільної творчої діяльності – стиль педагогічного спілкування, основа якого – єдність високого професіоналізму вчителя та його етичних настанов

Спостережливість – здатність людини, що проявляється в умінні помічати істотні, характерні, навіть малопомітні властивості предметів і явищ.

Спостережливість педагогічна – професійно важлива якість особистості вчителя, яка виявляється в умінні

Регуш Л. А.

Трактикум по наблюдению и наблюдательности. - СПб., 2001.

підмічати, виявляти малопомітні, але суттєві зовнішні ознаки поведінки дитини, та на цій основі правильно інтерпретувати її вчинки, адекватно сприймати й розуміти її. Педагогічна спостережливість пов'язана із педагогічною рефлексією, гостротою сприйняття, увагою до дитини, психологічною зіркістю, емпатією.

Справедливість педагогічна – якість учителя, що проявляється в об'єктивному ставленні до кожного учня, у визнанні права кожного на повагу до його особистості, у відмові від вибіркового ставлення до учнів, розподілу їх на „мазунчиків” та „нелюбимих” (О. Марченко).

Справи колективні й творчі – соціальна діяльність дитячої групи, спрямована на створення нового продукту (творчого продукту) (І. Іванов); 2) форма освітньо-виховних заходів, що організуються за ініціативи дитячого колективу та характеризується товариською взаємодією дітей та дорослих, високою індивідуальною активністю кожного члена колективу, творчим характером змісту діяльності, самоуправлінням, взаємовідповідальністю. *КТС (колективна творча справа)* – один з елементів технології колективного творчого виховання, „комунарського виховання” (І. Іванов). Гасла комунарського виховання за І. Івановим: „Наша мета – щастя людей”, „Усе – творчо, інакше – навіщо!” *Стадії КТС*: попередня робота колективу (задум КТС, накопичення ідей); колективне планування; колективна підготовка; проведення КТС; колективний аналіз підсумків КТС; стадія найближчої післядії КТС (розширення кола добрих справ).

Іванов І. П. Енциклопедія колективних творчих дел. - М., 1990.

Класному керівнику. Колективні творчі справи / упоряд. : Л. Шелестова, Н. Чиренко. - К., 2010.

Спрямованість педагогічна – системне особистісне утворення, що забезпечує цілеспрямоване професійне становлення, прийняття та осмислення педагогічних цінностей, формування власного

ставлення до цілей і завдань освіти та професійної діяльності. *Педагогічна спрямованість включає:* спрямованість на дитину (та інших людей), пов'язана із турботою, любов'ю, сприянням розвитку її особистості та максимальній самоактуалізації її індивідуальності; спрямованість на себе, пов'язана із потребою в самовдосконаленні та самореалізації у сфері педагогічної праці; спрямованість на предметний бік професії вчителя (зміст навчального предмета).

Статус (від лат. *status* – положення, стан) – становище суб'єкта в системі міжособистісних стосунків, що визначає його права, обов'язки й привілеї.

Статус професійний учителя – стан, становище, місце вчителя в суспільстві, що визначається специфічними для професійно-педагогічної діяльності ролями, у яких відбиваються обов'язки, права й норми, що висуваються до вчителя як посередника між особистістю дитини та суспільством у процесі передачі соціального досвіду, накопиченого людством, а також внутрішня його впевненість у власних професійних знаннях, уміннях, здібностях, можливостях, відчуття благополуччя, почуття власної гідності, що забезпечують йому авторитет серед колег, учнів і їхніх батьків (В. Лебедева).

Стереотипи педагогічні – 1) схематизовані, стандартизовані, стійкі та зазвичай емоційно забарвлені уявлення про педагогічну діяльність, дітей, батьків, адміністрацію, колег, які починають формуватися з дитинства внаслідок засвоєння патернів поведінки батьків та педагогів, закріплюються у процесі педагогічної діяльності; 2) поведінкові, когнітивні або афективні еталони, на які орієнтуються педагог у своїй педагогічній діяльності (стереотипи мислення, емоцій, реакцій, поведінки) (Н. Посталюк).

Стиль педагогічний – характерні риси педагогічної майстерності, які традиційно формуються протягом набуття досвіду педагогами. Стиль педагогічний є своєрідним „почерком”, певною манерою педагогічних дій і притаманний кожному викладачу. Визна-

чальною рисою стилю педагогічної роботи сучасних педагогів є творче ставлення до навчання й виховання молодого покоління, постійні пошуки нових ефективних методів і прийомів навчання та виховання на основі оволодіння теорією навчання й виховання, передовим педагогічним досвідом.

Стиль педагогічного спілкування – це індивідуально-типологічні особливості взаємодії педагога й учнів; сукупність індивідуальних особливостей, способів і характеру здійснення педагогічної взаємодії. Класифікації стилів педагогічного спілкування: *за способом керівництва учнівським колективом* (авторитарний, ліберальний, демократичний); *за ставленням учителя до учнів* (спілкування на підставі захоплення спільною творчою діяльністю; спілкування на основі дружнього ставлення; спілкування-дистанція; спілкування-заякування; спілкування-загравання (В. Кан-Калік).

Стійкість уваги – якісна характеристика уваги, що виявляється в здатності особистості тривалий час спрямовувати увагу на певний об'єкт.

Стрес (від англ. *stress* – тиск, напруження) – емоційний стан організму, що виникає в напружених обставинах у відповідь на невизначені для організму подразники; стан душевного (емоційного) і поведінкового розладу, пов'язаний з нездатністю людини доцільно й виважено діяти в ситуації, що склалася; реакція організму на ситуацію, яка вимагає функціональної перебудови організму, відповідної адаптації. Вирізняють *дистрес* як негативний стрес, що характеризується втому, зниженням працездатності та виявляється в почутті безвиході, апатії, тривожності, напруги; *евстрес* (*еустрес*) як позитивний стрес,

Болтівець С. І.
Педагогічна психогігієна: теорія та методика. – К., 2000.

Гринберг Дж.
Управление стрессом : пер. с англ. – 7-е изд. – СПб, 2003.

Розов В. І.
Адаптивні антистресові психотехнології. – К., 2005.

що стимулює організм, активізує пізнавальні процеси та самоусвідомлення особистості.

Стрес учителя – напружений стан учителя, викликаний утрудненнями в роботі, незвичайними, екстремальними ситуаціями професійної педагогічної діяльності. *Причини стресу* – нестача часу в педагога, низька успішність учнів, погана дисципліна учнів на уроках, конфлікти з адміністрацією, з колегами тощо. Стрес учителя може мати і позитивний, оптимізувальний вплив на діяльність, і негативний аж до повної дезорганізації (дистрес).

Калошин В.Ф.

Стрес у педагогічній діяльності // Конфлікти: сутність і подолання / Є.М.Павлютенков, В.В.Крижко. - Х., 2008. - С. 107 - 220.

Профілактика порушень адаптації молоді до повсякденних стресів і кризових життєвих ситуацій: навч. посіб. - К, 2011.

Стрес-менеджмент – теорія та практика самоуправління людини та її поведінкою безпосередньо в момент стресу та подолання негативних наслідків стресових ситуацій.

Каменюкин А. Г., Ковпак Д. В. Стресс-менеджмент. - СПб., 2012.

Стресостійкість – інтегративна якість людини, яка характеризується необхідним ступенем адаптації індивіда до впливу екстремальних чинників середовища та професійної діяльності. Високий рівень стресостійкості передбачає врівноваженість, упевненість у собі, боротьбу зі сором'язливістю, низький рівень особистісної тривожності, самоконтроль, самовладання; певні характеристики мотиваційної сфери (мотивація соціальної значущості трудової діяльності, професійної майстерності, досягнення), готовність діяти. Визначальними характеристиками первинної стресостійкості вважаються швидкість переробки інформації, рухливість нервових процесів, надійність, витривалість, точність і продуктивність діяльності.

Суб'єктивність – ставлення до когось або до чогось, яке зумовлюється, визначається особистими поглядами, інтересами, смаками, уподобаннями суб'єкта.

Суб'єктність – властивість особистості бути суб'єктом активності; якість особистості, що означає здатність людини усвідомлювати власні дії, бути стратегом діяльності, ставити мету, усвідомлювати мотиви, самостійно скеровувати дії та оцінювати їх відповідність задуманому, коригувати мету, планувати життя.

Субкультура – сукупність соціально-психологічних ознак (норм, цінностей, стереотипів, художніх смаків), які впливають на стиль життя й мислення певних номінальних і реальних груп людей і дозволяють їм стверджувати собі як „ми”, відмежоване від „вони” (інші представники соціуму).

Субкультура дитяча – смисловий простір цінностей, установок, способів діяльності та форм спілкування, що здійснюються в дитячих спільнотах у тій чи тій конкретно-історичній соціальній ситуації розвитку (В. Абраменкова).

Субкультура підліткова – сукупність ознак, що характеризують світогляд, поведінку та спосіб існування певної частини підлітків; 2) складне динамічне соціально-психологічне, культурне автономне утворення з власними морально-правовими нормами, мовленнєвим апаратом, власним фольклорним надбанням та ігровим комплексом, що значною мірою зумовлює зміст, форми, види й типи взаємин, соціальні рухи, соціальні уявлення, життєві цінності підлітків (В. Павелків).

Омельченко Е.

Молодежные культуры и субкультуры. - М., 2000.

Підліткова субкультура: неформальні молодіжні об'єднання : метод. посіб. - Чернівці, 2003.

Левикова С. И.

Молодежная субкультура : учеб. пособие. - М., 2004.

Кравчек Д. И. Кто такие эмо и готы. Как родителям понять куда „вляпался” их ребенок. - М., 2010.

Сублімація (від лат. *sublimatio*, від *sublimo* – підіймаю, підношу) – захисний механізм психіки, що полягає в трансформації незадоволеної напруги в певній ситуації в інші, соціально прийнятні форми психічної діяльності; психологічний захист, що здійснює переорієнтацію сексуального чи агресивного потенціалів людини, реалізація яких входить у конфлікт з особистісними соціальними нормами, у прийнятні форми творчої діяльності, які навіть заохочуються суспільством.

Сугестія голосу (від лат. *suggestio* – навіювання) – здатність голосу впливати на емоції й поведінку слухачів незалежно від смислу слів. Стосовно педагогічної діяльності сугестія голосу полягає в тому, що вчитель за допомогою деяких нюансів тембру апелює до учнів, оволодіває їхньою увагою, викликає в них співпереживання й стимулює потрібні поведінкові реакції.

Сугестопедагогіка – психотерапевтичний напрям у педагогіці, який цілеспрямовано з навчально-виховною метою використовує засоби навіювання й, своєю чергою, поділяється на такі напрями, як гіпнопедія, ритмопедія, релаксопедія, сугестопедія.

Сугестотехнологія – освітня технологія, заснована на навіюванні й здатності педагога використовувати засоби вербальної й невербальної дії на учнів для досягнення поставленої мети.

T

Тайм-менеджмент – теорія та практика управління власним часом; міждисциплінарний розділ науки й практики, присвячений вивченню проблем і методів оптимізації витрат

 Лозанов Г. К.
Суггестология. - София, 1971.

 Пальчевський С. С.
Суггестопедія : навч. посіб. - К., 2006.

 Скібіцька Л. І.
Тайм-менеджмент : навч. посіб. - К., 2009.

часу в різних сферах професійної діяльності. Основні методи тайм-менеджменту – принцип Паретто (співвідношення 80:20 – 20% витраченого часу зазвичай забезпечують 80% результату), принцип Ейзенхауера (визначення пріоритетів серед списку всіх поточних дій, що реалізуються з допомогою градації задач щодо їхньої терміновості й важливості) та ін.

Такесика – невербальне спілкування людей за допомогою системи дотиків (потиск руки, поплескування тощо).

Такт (від. лат. *tactus* – торкання) – почуття міри, що визначає делікатну лінію поведінку щодо кого-небудь; уміння поводити себе відповідно до прийнятих етичних норм, етикету.

Такт педагогічний – 1) професійна якість вчителя, що визначає міру педагогічно доцільних взаємин учителя з учнями, уміння встановлювати продуктивний стиль спілкування; 2) дозування педагогічного впливу, ненав'язливість, делікатність його реалізації щодо особистості конкретного учня; 3) почуття міри, відчуття конкретного стану вихованця, що підказує вихователю найделікатніший спосіб поведінки в спілкуванні з учнями в різних сферах діяльності. Педагогічний такт відрізняється від загального такту тим, що означає не лише властивості особистості педагога (повага й любов до учнів), але й уміння вибрати правильний індивідуальний підхід до учня.

Синица И. Е.

Педагогический такт и мастерство учителя. - М., 1983.

Гусоев В. И. Педагогический такт (история, теория, опыт). - Пятигорск, 2010.

Талант (від гр. *talanton* – вагомість, міра) – 1) сукупність здібностей, які дають змогу отримувати продукт діяльності, що відрізняється новизною, високою досконалістю й суспільною значущістю; 2) якісно вищий рівень

Губенко О. В. Як виховати генія, або Інвестиція у Вашу дитину : посіб. для батьків, дітей, педагогів, психологів. - К. ; Т... 2012.

здібностей особистості, поєднання різного ступеня генетично зумовленої обдарованості з працею. Передумовою розвитку таланту є задатки людини, які можуть перетворюватися на реальність при наявності сприятливих соціальних чинників.

Талант педагогічний – найвищий ступінь здібностей особистості, які забезпечують можливість найбільш успішного, творчого виконання педагогічної діяльності.

Творча особистість – креативна особистість, яка внаслідок впливу зовнішніх чинників набула необхідних для актуалізації своїх творчих можливостей додаткових якостей, що сприяють досягненню творчих результатів в одному чи кількох видах творчої діяльності. *Якості творчої особистості* – надзвичайна напруженість уваги; висока вразливість; цілісність сприйняття; інтуїція; фантазія, вигадка; дар передбачення; великі за обсягом знання (Я. Пономарьов); оригінальність; ініціативність; наполегливість; висока самоорганізація; працездатність; потреба в інтелектуальній праці; високий рівень вимогливості; готовність до ризику; імпульсивність; незалежність суджень; почуття гумору, самобутність; сміливість уявлення та мислення; організаторські здібності; уміння захищати отримані результати та ін.

Творчість – діяльність, що породжує якісно нове й неповторне, що відрізняється суспільно-історичною унікальністю (*філософський аспект*); будь-яка практична або теоретична діяльність людини, у якій виникають нові, принаймні, для суб'єкта діяльності, результати знання, рішення, способи дії, матеріальні продукти (*психологічний аспект*); здатність

Гераимчук И. М.
Філософія творчества.
- М., 2006.

Клименко В. В.
Психологія творчості:
Навч. посіб. - К., 2006

Психологія творчості : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. В. М. Чернобровкіна. - Луганськ, 2012.

Синергетика і творчість : монографія.
- К., 2014.

Біла І. М.
Психологія дитячої творчості. - К., 2014.

приймати нестандартні, оригінальні, неповторні рішення, адекватні особливостям конкретної ситуації, здатність бачити явище, об'єкт, процес в усій сукупності його сторін, у єдності позитивного й негативного.

Творчість педагогічна – активний процес, спрямований на пошук досконаліших форм навчально-виховної роботи, успішне вирішення педагогічних проблем, покращення якості навчання та виховання учнів; прийняття і здійснення педагогом оптимальних нестандартних рішень у змінних умовах навчально-виховного процесу. Творчість педагога може проявлятися на різних рівнях: у нестандартних підходах до вирішення проблем; у розробці нових форм, методів, засобів, прийомів та їх оригінальних поєднань, в ефективному застосуванні наявного досвіду в нових умовах, у вдосконаленні, раціоналізації, модернізації відомого відповідно до нових завдань; у вдалій імпровізації; в умінні бачити „віяло варіантів” вирішення однієї й тієї самої проблеми; в умінні трансформувати методичні рекомендації, теоретичні положення в конкретні педагогічні дії

*Загвязинский В. И.
Педагогическое творчество учителя. - М., 1985.*

*Сисоева С. О.
Основи педагогічної творчості : підручник. - К., 2006.*

Туріцева Л. Творчість у педагогічній діяльності. - Х., 2010.

Творчий процес – послідовність творчих актів у мозку людини, поєднання нормативних та евристичних компонентів

Творчого процесу етапи – 1) накопичення знань і навичок, які необхідні для чіткого усвідомлення й формулювання завдання (чітко сформульоване завдання – половина розв'язку); зосередження зусиль і пошук додаткової інформації; відхід від проблеми, переключення на інші види діяльності (інкубація) у тому разі, коли завдання не вдається розв'язати; осяяння (інсайт), який розуміється як логічний розрив, стрибок у

мисленні, одержання результату, який не впливає однозначно із вихідних умов (О. Лук); 2) 1. Бажання, жива зацікавленість, ентузіазм, потяг до формулювання проблеми, психологічна готовність до її вирішення. 2. Наявність знань, умінь та навичок, необхідних для чіткого усвідомлення й формулювання творчого завдання. 3. Зосереджування зусиль та пошуки додаткової інформації для розв'язання завдання. На цьому етапі завдання може бути або вирішено, або ні. Якщо завдання не вирішується, відбувається перехід до наступних етапів. 4. Інкубація. Уявний відхід від вирішення проблеми, переключення на інші види діяльності. 5. Еврика, осяяння або інсайт. Це не завжди розв'язок, а може лише перший крок до розв'язання завдання, за яким будуть необхідні інші. 7. Перевірка (С. Сисоєва).

Тезаурус (від гр. *θησαυρός* – скарб) – 1) лінгвістичний словник мови з повною смисловою інформацією; 2) повний систематизований набір даних про яку-небудь галузь знання, що дозволяє вільно орієнтуватися в ньому людині або машині; 3) словник навчальної дисципліни, державного освітнього стандарту

Тембр голосу (від фр. *timbre* – дзвоник) – індивідуальне забарвлення звуку, його м'якість, теплота; психоакустична характеристика голосу, зумовлена сукупністю чинників: формантною структурою спектра; мірою вираженості шумових компонентів, негармонійних обертонів; модуляційними процесами, атакою й загасанням голосового сигналу. Тембр голосу може бути спонтанним (мимовільним) і креативним (спеціально сформованим). Розрізняють високий, середній та низький тембр голосу.

Темп мовлення (від лат. *tempus* – час) – швидкість усного мовлення, яка вимірюється кількістю звуків або складів, що вимовляються за хвилину. Швидкість мовлення залежить від індивідуальних якостей того, хто говорить, його темпераменту, підготовленості до розгорнутого висловлювання, від змісту мовлення та ситуації спілкування. Оптимальний темп мовлення вчителя – 120 слів за хвилину. Темп має уповільнюватися в процесі виділення найсуттєвіших моментів викладу навчального матеріалу.

Темпоритм мовлення – швидкість загалом та тривалість звучання окремих слів, складів, а також пауз у поєднанні з ритмічною організованістю, розміреністю мовлення.

Темпоритм уроку (від лат. *tempus* – час і грец. *rhythmos* – такт, співрозмірність) – ступінь швидкості здійснення та інтенсивність виконання справ на уроці; часова та ритмічна динаміка застосування педагогічних методів і прийомів виховання, що опосередковується змістом та характером уроку, можливостями та особливостями засвоєння матеріалу школярами. Темпоритм педагогічного процесу, за О. Задоріною, ступінь напруження та інтенсивності його протікання, рівень інтелектуальної та емоційної насиченості.

*Задорина О. С.
Содержание и способы реализации идей педагогической режиссуры в образовании.
- Тюмень, 2010.*

Тест (від англ. *test* – випробування, перевірка) – 1) стандартизовані завдання, результат виконання яких дозволяє вимірювати деякі психофізіологічні й особистісні характеристики, а також знання, уміння й навички людини; 2) інструмент, що складається з кваліметрично вивіреної системи тестових завдань, процедури перевірки й заздалегідь спроектованої технології обробки й аналізу результатів, призначеної для виміру якостей і властивостей особистості (О. Майоров).

Вимірювання в освіті : підручник / за ред. О. В. Авраменко. - Кіровоград, 2011.

*Канівець Т. М.
Основи педагогічного оцінювання : навч.-метод. посіб. - Ніжин, 2012.*

Тест педагогічний – система завдань зростаючої складності, специфічної форми, що дозволяє якісно оцінити структуру знань та ефективно вимірити рівень знань досліджуваних (О. Майоров).

Тест психологічний – відповідно сконструйований набір питань чи завдань, які виконує піддослідна особа, що дає можливість оцінки (виміру) її психічних властивостей (рівень інтелектуального розвитку, спеціальних здібностей, характеристик особистості).

Тести успішності – сукупність завдань, зорієнтованих на вимір міри засвоєння певних аспектів змісту навчання; набір стандартизованих завдань за певним матеріалом, що встановлює міру його засвоєння учнями

Тестування – метод діагностичного контролю знань, навичок і вмінь учнів.

Техніка мовлення – сукупність прийомів фонаційного дихання, мовленнєвого голосу та дикції, доведених до ступеня автоматизованих навичок, що дозволяє вчителю з максимальною ефективністю здійснювати мовленнєвий вплив. Основні показники техніки мовлення вчителя – володіння різними типами дихання, зокрема фонаційним диханням, володіння голосом, досконала дикція.

Техніка педагогічна – прийоми та способи використання педагогом своїх природних психофізіологічних даних з метою вдосконалення та збагачення педагогічного процесу та підвищення результативності виховання й навчання учнів; комплекс загальнопедагогічних і психологічних умінь учителя, що забезпечують володіння ним власним психофізіологічним станом, настроєм, емоціями, тілом, мовою й організацію педагогічно доцільного спілкування; володіння комплексом прийомів, який допомагає вчителеві глибше, яскравіше, талановитіше

*Добенько О. В.,
Бондаренко Є. А. Педагогічна техніка : навч. посіб. - Т., 2000.*

Гин А. А. Приемы педагогической техники : пособие для учителя. - М., 2004.

Пихтіна Н. П. Основи педагогічної техніки : навч. посіб. - К., 2013.

виявити собі й досягти оптимальних результатів у роботі (О. Булатова); психофізіологічний апарат учителя. *Внутрішня техніка* – це створення внутрішнього переживання особистості, психологічне налаштування вчителя на майбутню діяльність через вплив на розум, волю й почуття. *Зовнішня техніка* – це втілення внутрішнього переживання особистості вчителя в його тілесній природі: міміці, голосі, мовленні, рухах, пластиці.

Толерантність (від лат. *tolerantia* – терпіння, витримка) – терпимість до іншого світогляду, способу життя, поведінки та звичаїв, здатність до визнання та поваги інших культур, конфесій тощо.

Толерантність педагогічна – професійна якість педагога, що передбачає визнання, розуміння та прийняття ним відмінностей усіх учасників освітнього процесу за соціальними та особистісними ознаками; установка на толерантність як активну позицію з формування толерантності своєї особистості, особистості учнів та їхніх батьків.

Чернявская В. С.
Развитие педагогической толерантности. -
М., 2005.

Традиції (лат. *tradition* – передача) – форми й настанови життя, ідеї, цінності, норми поведінки, що зберігаються в групі, організації, колективі протягом тривалого часу та передаються від покоління до покоління.

Традиції базові педагогічні – система гранично загальних стереотипів, що забезпечують відтворення в теоретичній та практичній освітньо-виховній діяльності кожного покоління певних меж її реалізації, що зумовлені соціокультурними детермінантами, змістовне наповнення яких залежить від конкретно-історичного стану цивілізації (Г. Корнетов).

Тривожність шкільна – стійкий

емоційний стан учня, що виявляється у хвилюванні, підвищеній занепокоєності в навчальних ситуації, у класі, в очікуванні негативного ставлення до себе, негативної оцінки з боку педагогів, однолітків. В умовах шкільної тривожності дитина

постійно відчуває власну неадекватність, невпевненість у своїй поведінці, своїх рішеннях (А. Мікляєва, П. Рум'янцева).

*Микляєва А. В.,
Румянцева Т.В. Шкільна тривожність: діагностика, профілактика, корекція. - СТБ., 2004*

У

Увага – спрямованість і зосередженість свідомості на певних об'єктах чи предметах. Основні характеристики уваги: обсяг, стійкість, інтенсивність, ступінь переключення. *Мимовільна увага* виникає й підтримується незалежно від свідомих намірів та цілей людини. *Довільна увага* – це зосередження, що керується і спрямовується свідомістю. *Післядовільна увага* – зосередженість на об'єкті внаслідок його цінності для особистості. *Три кола уваги за К. Станіславським*: велике – увесь простір, що сприймається (у театрі – зала глядачів), середнє – коло безпосереднього спілкування та орієнтування (у театрі – сцена з акторами), мале – сама людина та найближчий простір (у театрі – сам актор та найближчий простір, у якому він грає роль). В. Леві додає четверте коло – внутрішній психологічний простір людини.

Уміння педагогічні – сукупність практичних дій на основі осмислення цілей, принципів, умов, засобів, форм і методів організації роботи з дітьми. Три групи вмінь: уміння, пов'язані із постановкою завдань та організацією ситуації; із застосуванням прийомів педагогічної взаємодії, з використанням педагогічного самоаналізу. Особливістю саме педагогічних умінь є те, що вони не повинні розглядатися як механічна комбінація навичок, а в кожній конкретній ситуації постають як новий „сплав” знань, навичок, цілеспрямованості й творчих можливостей учителя.

Установка соціальна – стан готовності особи до певного сприйняття й оцінки соціальних явищ, процесів, ситуацій, поведінці в них.

Уява – психічний процес, що полягає у створенні людиною нових образів, думок на основі її попереднього досвіду. *Види уяви:* активна та пасивна, продуктивна та репродуктивна.

Уява педагогічна – це спеціальна здібність педагога, що виявляється в передбаченні наслідків своїх дій, у виховному проектуванні особистості учня, що пов'язано з умінням прогнозувати розвиток тих чи тих якостей вихованців.

Уява репродуктивна – 1) процес механічного відтворення отриманого раніше враження у вигляді психічного образу; 2) вид уяви, що створює образи предмета або явища за їхніми описами, малюнками тощо.

Уява творча – 1) створення нових образів та понять; 2) психічний процес створення образу предмета або ситуації шляхом перебудови наявних уявлень; вид уяви, спрямованої на створення нових суспільно значущих образів, що становлять основу творчості.

*Выготский Л. С.
Воображение и творчество в детском возрасте : психол. очерк : кн. для учителя. - М., 1991.*

Ф

Фантазія – 1) найбільш яскравий прояв творчої уяви, що виявляється у створенні не просто нових, а неправдоподібних, парадоксальних образів та понять (В. Риндак); 2) продукт уяви. Фантазія змінює вигляд дійсності, що відображений у свідомості, для неї характерна транспозиція (перестановка) елементів реальності. Фантазія дозволяє віднайти новий погляд на вже відомі факти й саме тому має значну художню та науково-пізнавальну цінність.

Гин С. И. Мир фантазии : учеб-метод. пособие для учителей. - Минск, 2007.

Фасилітатор – людина, яка займається організацією та веденням групових форм роботи з метою підвищення їхньої ефективності. *Педагог-фасилітатор* – педагог, який своєю присутністю та впливом полегшує прояв ініціативи, самостійності учнів, сприяє процесу їхнього психічного розвитку та забезпечує позитивну міжособистісну взаємодію. Три установки педагога-фасилітатора (за К. Роджерсом) – справжність, щирість або конгруентність (здатність людини налагоджувати контакт з власними почуттями та щиро їх виражати); безумовне прийняття учня, педагогічний оптимізм; емпатія, емпатичне розуміння дитини.

Фасилітація (від англ. *facility* – легкість, можливість, сприятливі умови) – процес полегшення, оптимізації та підвищення продуктивності діяльності особистості або групи внаслідок уявної або реальної присутності іншої людини або групи людей. Фасилітація може бути випадковою, неусвідомленою або усвідомленою та цілеспрямованою, якщо здійснюється фасилітатором.

Фасилітація соціальна – підвищення продуктивності діяльності людини, її швидкості та якості, коли вона здійснюється або просто в присутності інших людей, або в ситуації змагання.

Фасилітація педагогічна – 1) вид діяльності педагога, яка має за мету допомагати дитині в усвідомленні себе як самоцінності, підтримувати її прагнення до саморозвитку, самореалізації, самовдосконалення, сприяти її особистісному зростанню, розкриттю здібностей, пізнавальних можливостей, актуалізувати ціннісне ставлення до людей, природи, національної культури на основі організа-

*Роджерс К.,
Фрейберг Д. Свобода
учиться. – М., 2002.*

*Шуляр В.,
Огранич Н. М. Учень-
читач і вчитель-фаси-
літатор в умовах 12-
річної школи : наук.-
метод. посіб. –
Миколаїв, 2006.*

*Ромашина С. Я.,
Майер А. А. Педагогі-
ческая фасилитация:
сущность и пути ре-
ализации в образова-
нии : учеб. пособие. –
М., 2010.*

ції допомагаючого, гуманістичного, діалогічного, суб'єкт-суб'єктного спілкування, атмосфери безумовного прийняття, розуміння та довіри; 2) позитивний вплив на учня, клас з метою створення сприятливої атмосфери, підвищення впевненості учнів у своїх силах, стимулювання та підтримка в них потреби в самостійній продуктивній діяльності; полегшення та посилення продуктивності освіти, навчання та виховання, розвиток суб'єктів педагогічної взаємодії за рахунок їхнього стилю спілкування та особливостей особистості педагога й учнів (О. Шахматова).

Фасцинація (від англ. *fascination* – чарівність) – здатність зовнішньої форми, демонстраційного комунікативного сигналу привертати увагу, викликати підвищений інтерес, здивування, радість, захоплення, симпатію, шок і т.п., поза або відключаючи яке-небудь логіко-вербальне пояснення, інтелектуальне аргументування й тим більше критику (В. Соковнін).

Соковнін В. М.
Фасцинологія. –
Екатеринбург, 2005.

Фізіогноміка – компонент невербального спілкування, експресія обличчя й фігури, зумовлена будовою тіла.

Філософія вчителя (викладача) – стійкий спосіб життя, поведінки й професійної діяльності відповідно до його світоглядних поглядів у режимі реального часу й реальної педагогічної дійсності (Б. Коротяєв, В. Курило, С. Савченко).

Філософія педагогічна – система вивчених і здобутих світоглядних поглядів, позицій і переконань усіх учасників освітнього простору, які регулюють життя, поведінку та їхню основну діяльність у режимі реального часу й реальної педагогічної дійсності (Б. Коротяєв, В. Курило, С. Савченко).

Коротяєв Б. І.,
Курило В. С., Савченко С. В. *Педагогічна*
філософія. – *Луганськ,*
2013.

Філософія учня (студента) – це стійкий спосіб його життя, поведінки й різнобічної діяльності відповідно до його світоглядних поглядів у режимі реального часу, умов та обставин (Б. Коротяєв, В. Курило, С. Савченко).

Фобія (від гр. *φόβος* – страх) – нездоланий, нав'язливий страх перед якимсь предметом або явищем.

Фобія педагогічна – нав'язливе, неадекватне переживання страху конкретного змісту, що охоплює вчителя в певних (фобічних) обставинах, при зустрічі з конкретними педагогічними об'єктами, явищами, діями, ситуаціями, що викликає в педагога відчуття дискомфорту та як наслідок обмежує його можливості, професійну діяльність (Ю. Тюнников, М. Мазниченко). Види педагогічних фобій: помилок та невдач; неспроможності; критики; конфліктів; відповідальності; гумору; обдарованих слухачів; незрозумілості; індивідуальної роботи; зворотного зв'язку; активності та самостійності учнів; інновацій; відпочинку та ін.

Тюнников Ю. С., Мазниченко М.А. Педагогические фобии и мании как отражение ценностной системы учителя // Исследования гуманитарных систем. - Вып. 1: Теория педагогической системы Н. В. Кузьминой: генезис и следствия. - Краснодар. 2013.

Фобія шкільна – страх перед школою та шкільним середовищем.

Формалізм у педагогічній діяльності – перевага в педагогічній роботі форми над змістом.

Форсайт (від англ. *Foresight* – погляд у майбутнє) – метод проектування майбутнього в тій чи тій галузі.

Форсайт-технологія „Гойдалка часу” – технологія, спрямована на розробку особистісної або колективної програми

Качели времени: инновационная методика воспитания и саморазвития : метод. пособие. - Сер. „Форсайт: известное будущее для счастливого настоящего”. - М., 2012

ми досягнення майбутнього (С. Тетерський).

Фрустрація (від лат. *frustratio* – обман, марне сподівання) – емоційно-важке переживання людиною своєї невдачі, що супроводжується почуттям безвиході, руйнуванням надій та сподівань у досягненні бажаної мети.

Функціональна грамотність – здатність людини вступати у взаємини із зовнішнім середовищем та максимально швидко адаптуватися та функціонувати в ньому. На відміну від елементарної грамотності як здатності особистості читати, розуміти, складати прості тексти та здійснювати найпростіші арифметичні дії, функціональна грамотність становить рівень знань, умінь та навичок, що забезпечують нормальне функціонування особистості в системі соціальних стосунків, яке є мінімально необхідним для здійснення життєдіяльності особистості в конкретному культурному середовищі.

Функціональна грамотність школярів – результат освіти, що забезпечує навички та знання, необхідні для розвитку особистості, отримання нових знань та досягнень культури, оволодіння новою технікою, успішного виконання соціальних та професійних обов'язків, організації сімейного життя, вирішення різноманітних життєвих проблем. Функціональна грамотність передбачає сформовані навички читання та письма в умовах взаємодії людини із соціумом, тобто той рівень грамотності, який дає людині можливість вступати в стосунки із зовнішнім середовищем та максимально швидко адаптуватися та функціонувати в ньому. Важливим постає твердження О. Леонтьєва про те, що функціонально грамотна людина – це людина, здатна використовувати всі набуті протягом життя знання, уміння та навички для вирішення максимального широкого діапазону життєвих завдань у різних сферах людської життєдіяльності, спілкування та соціальних відносин.

Х

Характер – сукупність стійких індивідуальних особливостей особистості, що виявляються в діяльності та спілкуванні, визначають найбільш типові для неї способи поведінки та реагування на життєві обставини.

Характеристика педагогічна – вид тексту аргументованого типу, у якому обґрунтовуються оцінні судження про учня або учнівський колектив шляхом наведення в якості доказів результатів психолого-педагогічного діагностування.

Харизма (від. гр. *χάρισμα* – милість, благодать, божий дар, подарунок) – особливі особистісні якості, привабливі для оточення, що дозволяють впливати на людей, переконувати їх у своїй правоті й надихати на загальну справу. *Основні характеристики харизматичної особистості:* особистісна привабливість, здатність до трансляції енергії, надихання інших на виконання певних дій та вчинків; упевнена манера, здатність володіти собою та ситуацією; незалежність та самостійність у рішеннях та вчинках; риторичні здібності, уміння висловлюватися точно й лаконічно; зовнішність або окрема риса зовнішності, які вражають.

Харизма педагогічна – надзвичайна обдарованість учителя, що викликає в оточуючих відчуття повної довіри та готовність йти за педагогом (І. Бестужев-Лада, Т. Петракова). Основні характеристики педагогічної харизми – яскрава індивідуальність, любов до дітей, внутрішня сила, цільність, „організаційне та емоційне” лідерство, уміння вести за собою та ін.

Харизматичність – інтегральна характеристика особистості, що включає певний набір якостей (чутливість до навколишнього стану, до потреб людей, які оточують; проект (образ майбутнього) та його формулювання; особистісні ризики; поведінка, що не збігається із традицією) та сприяє досягненню благополуччя (Т. Філь).

Ц

Цінності педагогічні – норми, що регламентують педагогічну діяльність та постають як пізнавально-дієва система, яка слугує опосередковуючою та зв'язною ланкою між наявним суспільним світоглядом у галузі освіти та діяльністю педагога. В. Сластьонін виділяє *цінності, пов'язані із утвердженням ролі педагога в соціальному та професійному середовищі* (суспільна значущість праці педагога, престижність педагогічної діяльності, визнання професії найближчим особистісним оточенням тощо), *цінності, що задовольняють потребу у спілкуванні та поширюють його коло* (спілкування з дітьми, спільнотами, референтними людьми, переживання дитячої любові і прихильності, обмін духовними цінностями тощо), *цінності, що орієнтують на саморозвиток творчої індивідуальності* (можливості розвитку професійно-творчих здібностей, залучення до світової культури, постійне самовдосконалення тощо); *цінності, що дозволяють здійснювати самореалізацію* (творчий характер праці педагога, романтичність та захопливість педагогічної професії тощо); *цінності, що дають можливість задовольняти прагматичні потреби* (можливість отримання гарантованого робочого місця, оплати праці та тривалість відпустки, кар'єрне зростання тощо).

Ткачова Н. О.

Історія розвитку цінностей в освіті. - Х., 2004.

Кирьякова А. В.

Аксиология образования. Ориентация личности в мире ценностей. - М., 2009.

Ш

Штамп мовленнєвий – стійкі мовні вирази, позбавлені образності, емоційно тьмяні, значення яких знівельовано частим використанням без урахування контексту, наприклад, „книга – джерело знань”, „люди в білих халатах” тощо.

Я

Я-концепція – система уявлень людини про саму себе, на підставі якої вона вибудовує свою взаємодію з іншими людьми та ставиться до себе.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. **Андреев В. И.** Педагогическая этика: инновационный курс для нравственного саморазвития / В. И. Андреев. – Казань : Центр инновац. технологий, 2012. – 272 с.
2. **Антонова О. А.** Школьная театральная педагогика как социально-культурный феномен : автореф. дис. на соиск. учен. степ. д-ра пед. наук : спец. 13.00.05 „Теория, методика и организация социально-культурной деятельности” / О. А. Антонова. – СПб., 2006. – 32 с.
3. **Антонова О. Є.** Теоретичні та методичні засади навчання педагогічно обдарованих студентів : монографія / О. Є. Антонова. – Житомир : Вид-во ЖДУ, 2007. – 472 с.
4. **Арламов А. А.** Педагогический риск как проблема методологии социальной педагогики / А. А. Арламов // Вест. Адыгей. гос. ун-та. Сер. 3: Педагогика и психология. – 2010. – № 1. – С. 12. – 21.
5. **Асмаковец Е. С.** Психологические факторы и условия развития эмоциональной гибкости учителя : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. психол. наук : спец. 19.00.07 „Педагогическая психология” / Е. С. Асмаковец. – М., 2000. – 23 с.
6. **Бакай С. Ю.** Музикотерапія. Історія та сучасність : навч.-метод. посіб. / С. Ю. Бакай. – Х. : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2011. – 193 с.
7. **Безрукова В. С.** Основы духовной культуры. Энциклопедический словарь педагога / В. С. Безрукова. – Екатеринбург, 2000. – 937 с.
8. **Берн Э.** Игры, в которые играют люди. Психология человеческих взаимоотношений; Люди, которые играют в игры. Психология человеческой судьбы / Э. Берн. – М. : Прогресс, 1988. – 400 с.

9. **Бестужев-Лада И. В.** К школе XXI века: Размышления социолога / И. В. Бестужев-Лада. – М. : Педагогика, 1988. – 255 с.
10. **Бондаревская Е. В.** 100 понятий личностно-ориентированного воспитания. Глоссарий : учеб. пособие / Е. В. Бондаревская. – Ростов н/Д., 2000. – 44 с.
11. **Булатова О. С.** Педагогический артистизм : учеб. пособие для студентов высш. пед. учеб. заведений / О. С. Булатова. – М. : Академия, 2001. – 240 с.
12. **Бутенко Н. Ю.** Комунікативна майстерність викладача : навч. посіб. / Н. Ю. Бутенко. – К. : КНЕУ, 2005. – 336 с.
13. **Вайндорф-Сысоева М. Е.** Виртуальная образовательная среда: категории, характеристики, схемы, таблицы, глоссарий : учеб. пособие / М. Е. Вайндорф-Сысоева. – М. : МГОУ, 2010. – 102 с.
14. **Васянович Г. П.** Честь і гідність педагога : навч. посіб. / Г. П. Васянович. – Л. : ЛДФЕІ. 2004. – 44 с.
15. **Висоцька О. Є.** Освіта для сталого розвитку : наук.-метод. посіб. / О. Є. Висоцька. – Д. Роял Принт, 2011. – 200 с .
16. **Висоцька О. Є.** Випереджаюча освіта для сталого розвитку: методологія, методика, технології : навч.-метод. посіб. / О. Є. Висоцька. – Д. : Вид-во „Акцент ПП”, 2012. – 292 с.
17. **Глоссарій** з курсу „Основи педагогічної творчості і майстерності” / авт.-упоряд. В. Сидоренко. – К., 1995. – 41 с.
18. **Гонтаровська Н. Б.** Освітнє середовище як фактор розвитку особистості дитини : монографія / Н. Б. Гонтаровська. – К. : Вид-во РВА „Дніпро-VAL”, 2010. – 623 с.
19. **Гончаренко С. У.** Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1977. – 376 с.
20. **Гузій Н. В.** Педагогічний професіоналізм: історико-методологічні та теоретичні аспекти : монографія / Н. В. Гузій. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2004. – 243 с.
21. **Деніжна С. О.** Практикум з основ педагогічної майстерності : навч. посіб. / С. О. Деніжна, М. О. Сова. – К. : Вид. центр НУБіПУ, 2010. – 146 с.
22. **Депцова Т. Ю.** Учебная книга в контексте диалога культур : монография / Т. Ю. Депцова, Л. И. Орешкина. – Самара : Изд-во Самар. гос. аэрокосм ун-та, 2010. – 180 с.

23. **Дикова В. В.** Феномен педагогической агрессии: теория и практика : монография / В. В. Дикова. – Нижний Тагил : НТГСПА, 2011. – 166 с.
24. **Долгова О.** Самоврядування у школі / за ред. О. Долгової. – К. : Шк. світ, 2014. – 112 с.
25. **Дрожжина Т. В.** Конфлікти в школі: як навчитися швидко їх розв'язувати / Т. В. Дрожжина. – Х. : Вид. група „Основа”, 2010. – 160 с.
26. **Енциклопедія освіти** / Акад. пед. наук України ; голов. ред. Василь Григорович Кремінь. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
27. **Ершова А. П.** Режиссура урока, общения и поведения учителя : пособие для учителя / А. П. Ершова, В. М. Букатов. – М. : МПСИ, Флинта, 1998. – 232 с.
28. **Заболотна О. А.** Теорія і практика альтернативної шкільної освіти у країнах Європейського Союзу : монографія / О. А. Заболотна. – Умань : ФОП Жовтий, 2013. – 372 с.
29. **Задорина О. С.** Содержание и способы реализации идей педагогической режиссуры в образовании : монография / О. С. Задорина. – Тюмень : Изд-во Тюмен. гос. ун-та, 2010. – 248 с.
30. **Задорина О. С.** Профессионально обусловленные роли педагога: исторический обзор / О. С. Задорина // Вест. Тюмен. гос. ун-та. – 2010. – № 5. – С. 42 – 50.
31. **Занина Л. В.** Основы педагогического мастерства : учеб. пособие / Л. В. Занина, Н. П. Меньшикова. – Ростов н/Д. : Феникс, 2003. – 288 с.
32. **Ибатуллина Е. Ю.** Готовность педагога к инновационной деятельности как фактор коррекции профессионального консерватизма : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. пед. наук : спец. 13.001.01 „Общая педагогика, история педагогики и образования” / Е. Ю. Ибатуллина. – Волгоград, 2013. – 26 с.
33. **Ительсон Л. Б.** Лекции по общей психологии : учеб. пособие / Л. Б. Ительсон. – М. : ООО „Издво АСТ” ; Минск : Харвест, 2002. – 896 с.
34. **Калініна Л. А.** Вплив театральної педагогіки на формування індивідуальності майбутнього вчителя / Л. А. Калініна // Проблеми та перспективи формування національної

- гуманітарно-технічної еліти : зб. наук. пр. – Х. : НТУ „ХПІ”, 2010. – Вип. 27(31) : V Кримські пед. читання „Педагогіка вищої школи 21-го століття та формування національної гуманітарно-технічної еліти” : в 3 ч. – Ч. 3. – С. 226 – 235.
35. **Кан-Калик В. А.** Учителю о педагогическом общении / В. А. Кан-Калик. – М. : Просвещение, 1987. – 144 с.
36. **Качели** времени: инновационная методика воспитания и саморазвития : метод. пособие. – Сер. „Форсайт: известное будущее для счастливого настоящего”. – М. : МФК „Мотиватор24”, 2012. – 50 с.
37. **Коджаспирова Г. М.** Словарь по педагогике / Г. М. Коджаспирова, А. Ю. Коджаспиров. – М. : ИКЦ „МарТ” ; Ростов н/Д. , Издат. Центр „МарТ”, 2005. – 448 с.
38. **Колесникова И. А.** Теория и практика модульного преобразования воспитательной среды образовательного учреждения : учеб.-метод. пособие / И. А. Колесникова ; под ред. акад. РАО З. И. Васильевой. – СПб. : Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2009. – 196 с.
39. **Копнина Г. А.** Речевое манипулирование : учеб. пособие / Г. А. Копнина. – 4-е изд., испр. – М. : ФЛИНТА, 2012. – 170 с.
40. **Корепанова М. В.** Основы педагогического мастерства : учеб. пособие для студентов высш. учеб. заведений / М. В. Корепанова, О. В. Гончарова, И. А. Лавринец. – М. : Издат. центр „Академия”, 2010. – 240 с.
41. **Корнетов Г. Б.** К вопросу о парадигме гуманистической педагогики / Г. Б. Корнетов // Свободное воспитание. – Вып. 2. – 1993. – С. 20 – 24.
42. **Коротяев Б. І.** Педагогічна філософія : кол. моногр. / Б. І. Коротяев, В. С. Курило, С. В. Савченко. – Луганськ : Вид-во „ДЗ ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2010. – 340 с.
43. **Кравченко С. А.** Взаимодействие с будущим и технология предвидения : монография / С. А. Кравченко. – М., 2007. – 147 с.
44. **Креативность** как ключевая компетентность педагога : монография / под ред. проф. М. М. Кашапова, доц. Т. Г. Киселевой, доц. Т. В. Огородовой. – Ярославль : ИПК „Индиго”, 2013. – 392 с.

45. **Кузьмінський А. І.** Педагогіка у відповідях та запитаннях : навч. посіб. / А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. – К. : Знання, 2006. – 311 с..
46. **Куликова Л. Н.** Проблемы саморазвития личности / Л. Н. Куликова. – Хабаровск : Изд-во ХГПУ, 1997. – 315 с.
47. **Кучерявий О. Г.** Професійне самовиховання у вищій школі : навч. посіб. / О. Г. Кучерявий. – К. : Освіта України, 2010. – 210 с.
48. **Ларских М. В.** Формирование конструктивного перфекционизма педагога : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. психол. наук : спец. 19.00.07 „Педагогическая психология (психологические науки)” / М. В. Ларских. – Тамбов, 2011. – 23 с.
49. **Лебедева В. В.** Аналіз суті поняття „професійний статус майбутнього вчителя” / В. В. Лебедева // Педагогіка та психологія : зб. наук. пр. – Х. : ТОВ „Щедра садиба плюс”, 2013. – Вип. 44. – С. 75 – 84.
50. **Левитес Д.** Педагогическое насилие / Д. Левитес // Нар. образование. – 1997. – № 10. – С. 59 – 65.
51. **Лукиянова М. И.** Психолого-педагогическая компетентность учителя: Диагностика и развитие / М. И. Лукьянова. – М. : Сфера, 2004. – 144 с.
52. **Марченко О. Г.** Основи педагогічної майстерності / О. Г. Марченко. – Х. : Вид. група „Основи”, 2009. – 112 с.
53. **Терещенко И. Г.** Медиация в школе: украинский опыт внедрения / И. Г. Терещенко, А. В. Гусева, А. И. Гусев. – К. : Золотые ворота, 2013. – 150 с.
54. **Макарова Л. Н.** Теоретические основы развития индивидуального стиля педагогической деятельности преподавателя высшей школы : дис. ... д-ра пед. наук / Макарова Людмила Николаевна. – Белгород, 2000. – 449 с.
55. **Методика воспитательной работы** : учеб. пособие для студентов высш. пед. учеб. заведений / Л. А. Байкова, Л. К. Гребенкина, О. В. Еремкина и др. ; под ред. В. А. Слостенина. – М. : Издат. центр „Академия”, 2004. – 144 с.
56. **Мірошник З. М.** Модель рольової структури особистості вчителя / З. М. Мірошник // Наук. часоп. НПУ імені М.П. Дра-

- гоманова. Сер. : Психологічні науки : зб. наук. пр. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. – № 30(54). – С. 116 – 122.
57. **Микляева А. В.** Школьная тревожность: диагностика, профилактика, коррекция / А. В. Микляева, П. В. Румянцева. – СПб. : Речь, 2004. – 248 с.
58. **Митина Л. М.** Эмоциональная гибкость учителя: Психологическое содержание, диагностика, коррекция / Л. М. Митина, Е. С. Асмаковец. – М. : МПСИ – Флинта 2001. – 192 с.
59. **Митина Л. М.** Психология труда и профессионального развития учителя : учеб. пособие для студентов высш. пед. учеб. заведений / Л. М. Митина. – М. : Издат. центр „Академия”, 2004. – 320 с.
60. **Митина Л. М.** Профессиональная деятельность и здоровье педагога / Л. М. Митина, Г. В. Митин, О. А. Анисимова ; под общ. ред. Л. М. Митиной. – М. : Академия, 2005. – 368 с.
61. **Михайлычев Е. А.** Культурно-воспитательная среда: становление и развитие / Е. А. Михайлычев, И. А. Зайцева, Г. М. Земченкова и др. ; науч. ред. Е. А. Михайлычев. – Таганрог : Издат. центр Таганрог. гос. пед. ин-та, 2008. – 224 с.
62. **Москвина М. В.** Теория и практика психологического здоровья для педагогов всех типов образовательных учреждений : учеб. пособие / М. В. Москвина. – М. : Изд-во „Академия Естествознания”, 2013.
63. **Неудахина Н. А.** Основы педагогического мастерства : учеб. пособие / Н. А. Неудахина. – 2-е изд., перераб. и доп. – Барнаул : Изд-во АГАУ, 2009. – 209 с.
64. **Новиков А. М.** Основания педагогики / А. М. Новиков. – М. : Эгвес, 2010. – 208 с.
65. **Огнев’юк В. О.** Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку / В. О. Огнев’юк. – К. : Знання України, 2003. – 450 с.
66. **Основи педагогічної творчості та майстерності : курс лекцій : навч. посіб. / авт. кол. : В. М. Горєєва, Н. В. Гузій, Л. О. Мільота та ін. – Суми : ПВП „Еллада S”, 2009. – 255 с.**
67. **Павелків В. Р.** Підліткова субкультура як психологічний феномен: теоретичний аналіз / В. Р. Павелків // Наук. вісн. Херсон. держ. ун-ту. – Сер. : Психологічні науки. – 2014. – Вип. 2. – Т. 1. – С. 243 – 248.

68. **Пальчевський С. С.** Сугестопедагогіка: новітні освітні технології : навч. посіб. / С. С. Пальчевський. – К. : Кондор, 2005. – 352 с.
69. **Панов А. И.** Воспитательная работа в общеобразовательном учреждении : сб. рекомендат.-ориентационных материалов / А. И. Панов. – Томск : РЦРО, 2003. – 92 с.
70. **Педагогика** : учеб. для вузов. Стандарт третьего поколения / под ред. А. П. Тряпицыной. – СПб. : Питер, 2013. – 304 с.
71. **Педагогическая акмеология** : кол. моногр. / под ред. О. Б. Акимовой ; ФГАОУ ВПО „Рос. гос. проф.-пед. ун-т”. – Екатеринбург : РГППУ, 2012. – 251 с.
72. **Педагогический словарь** : учеб. пособие для студентов высш. учеб. заведений / В. И. Загвязинский, А. Ф. Закирова, Т. А. Строкова и др. ; под ред. В. И. Загвязинского, А. Ф. Закировой. – М. : Издат. центр „Академия”, 2008. – 352 с.
73. **Педагогический энциклопедический словарь** / гл. ред. Б. М. Бим-Бад. – М. : Большая Рос. энцикл., 2002. – 528 с.
74. **Педагогическое мастерство и педагогические технологии** : учеб. пособие / под ред. Л. К. Гребенкиной, Л. А. Байковой. – 3-е изд., испр. и доп. – М. : Пед. о-во России, 2000. – 256 с.
75. **Педагогическое речеведение . словарь-справочник.** – Изд. 2-е, испр. и доп. ; под ред. Т. А. Ладыженской и А. К. Михальской ; сост. А. А. Князьков. – М. : Флинта, Наука, 1998. – 312 с.
76. **Педагогическое речеведение : словарь-справочник** / О. Н. Волкова, В. Ю. Выборнова, Н. Г. Грудцына, А. А. Евграфова, Л. М. Зельманова. – М. : Флинта : Наука, 1998. – 308 с.
77. **Педагогічна майстерність** : підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін. ; за ред. І. А. Зязюна. – 2-ге вид. доп. і переробл. – К. : Вища шк., 2004. – 422 с.
78. **Педагогічний словник для молодих батьків** / НАПН України. Ін-т пробл. виховання, Держ. центр соц. служб для молоді ; авт. кол. : Т. Ф. Алексєєнко, Л. В. Артемова, Н. І. Багласва. – К., 2002. – 301 с.
79. **Пэлфри Дж.** Дети цифровой эры / Джон Пэлфри, Урс Гассер ; пер. с англ. Н. Яцюк. – М. : Эксмо, 2011. – 368 с.
80. **Петракова Т. И.** Гуманизм педагога как условие результативности духовно-нравственного воспитания [Электронный

ресурс] / Т. И. Петракова. – Режим доступа : <http://www.verav.ru/common/mpublic.php?num=13>

81. **Поддьяков А. Н.** Компликология: создание развивающих, диагностирующих и деструктивных трудностей / А. Н. Поддьяков. – М. : Издат. дом Высшей шк. экономики, 2014. – 278 с.
82. **Полонский В. М.** Словарь по образованию и педагогике / В. М. Полонский. – М. : Высш. шк., 2004. – 511 с.
83. **Приходько М. І.** Учнівське самоврядування у сучасному вимірі / М. І. Приходько. – Х. : Основа, 2008. – 175 с.
84. **Российская педагогическая энциклопедия** : в 2-х т. – М. : Изд-во „Большая российская энциклопедия”. – Т. 1. – 1993; Т. 2. – 1999.
85. **Рыбакова М. М.** Конфликт и взаимодействие в педагогическом процессе / М. М. Рыбакова. – М. : Просвещение, 1991. – 128 с.
86. **Рындак В. Г.** Творчество. Краткий педагогический словарь / В. Г. Рындак. – М. : „Педагогический вестник”, 2001. – 84 с.
87. **Сарапулова Є. Г.** Психолого-педагогічні основи навчально-виховної діяльності гувернера : монографія / Є. Г. Сарапулова. – К. : МАУП, 2003. – 264 с.
88. **Семиченко В. А.** Психологія педагогічної діяльності : навч. посіб. / В. А. Семиченко – К. : Вища шк., 2004. – 335 с.
89. **Сисоева С. О.** Основи педагогічної творчості : підручник / С. О. Сисоева. – К. : Міленіум, 2006. – 344 с.
90. **Слободчиков В. И.** Основы психологической антропологии. Психология развития человека: Развитие субъективной реальности в онтогенезе : учеб. пособие для вузов / В. И. Слободчиков, Е. И. Исаев. – М. : Шк. пресса, 2000. – 416 с.
91. **Словник іншомовних слів** / уклад. : С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. – К. : Наук. думка, 2000. – 680 с.
92. **Словник термінології з педагогічної майстерності** / Н. Г. Базилевич та ін. ; ред. Н. М. Тарасевич та ін. ; Полтав. держ. пед. ін-т ім. В. Г. Короленка. – Полтава : Б.в., 1995. – 63 с.
93. **Смирнов Н. К.** Здоровьесберегающие образовательные технологии и психология здоровья в школе / Н. К. Смирнов. – М. : АРКТИ, 2005. – 320 с.
94. **Современный словарь по педагогике** / сост. Рапацевич Е. С. – Минск : Совр. слово, 2001. – 928 с.

95. **Современный образовательный процесс: основные понятия и термины** / авт.-сост. М. Ю. Олешков, В. М. Уваров. – М. : Компания Спутник+, 2006. – 191 с.
96. **Спиваковский В. М.** Образовательный взрыв / В. М. Спиваковский. – К. : ЧФ „МУВЦ”–Экспо, 2011. – 436 с.
97. **Спирин Л. Ф.** Теория и технология решения педагогических задач / Л. Ф. Спирин. – М. : Рос. пед. агентство, 1997. – 154 с.
98. **Стеценко И. А.** Теория и практика развития педагогической рефлексии студентов : монография / И. А. Стеценко. – Ростов н/Д. : Изд-во Ростов. гос. ун-та, 2006. – 256 с.
99. **Стояновская И. Б.** Исследовательские возможности понятия „культурно-образовательная среда” в постижении смыслов образования / И. Б. Стояновская // Вест. Костром. гос. ун-та им. Н. А. Некрасова : Сер. „Психологические науки: „Акмеология образования”. – 2006. – С. 208 – 212.
100. **Теслюк В. М.** Основи педагогічної майстерності : навч. посіб. / В. М. Теслюк, П. Г. Лузан. – К. : НАКККіМ, 2011. – 304 с.
101. **Тюнников Ю. С.** Педагогическая мифология : учеб. пособие для студентов вузов, обучающихся по пед. специальностям / Ю. С. Тюнников, М. А. Мазниченко. – М. : Гуманит. издат. центр ВЛАДОС, 2004. – 352 с.
102. **Тюнников Ю. С.** Педагогические фобии и мании как отражение ценностной системы учителя / Ю. С. Тюнников, М. А. Мазниченко // Педагогическая система: теория, история, развитие : кол. моногр. / под ред. В. П. Бедерхановой, А. А. Остапенко. – М. : Нар. образование, 2014. – С. 11 – 119.
103. **Учителю о педагогической технике** : сборник / под ред. Л. И. Рувинского. – М. : Педагогика, 1987. – 154 с.
104. **Федій О. А.** Естетотерапія : навч. посіб. / О. А. Федій. – К. : Центр навч. л-ри, 2007. – 256 с.
105. **Федорчук В. В.** Основи педагогічної майстерності / В. В. Федорчук. – Кам’янець-Подільський : Видавець Зволейко Д., 2008. – 140 с.
106. **Филь Т. А.** Формирование структурных компонентов личностной идентичности преподавателя высшей школы : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. пед. наук : спец. 19.00.07

- „Педагогическая психология” / Т. А. Филь. – Кемерово, 2012. – 22 с.
- 107. Фиофанова О. А.** Воспитательное событие как форма инициирования взросления подростков / О. А. Фиофанова. – Ижевск : Знак, 2005.
- 108. Фурман А. В.** Сутність гри як учинення : монографія / Анатолій Васильович Фурман, Сергій Костянтинович Шандрук. – Т. : ВПЦ „Економічна думка ТНЕУ”, 2014. – 120 с.
- 109. Шахматова О. Н.** Педагогическая фасилитация: особенности формирования и развития / О. Н. Шахматова // Проф. образование. – 2006. – № 3. – С. 118 – 125.
- 110. Шульга И. И.** Педагогическая анимация – социально-профессиональный феномен современности / И. И. Шульга / Идеи и идеалы. – 2011. – № 4(10). – Т. 2. – С. 109 – 114.
- 111. Якушева С. Д.** Основы педагогического мастерства : учеб. пособие для преподавателей и студентов вузов и колледжей / С. Д. Якушева. – Оренбург : РИК ГОУ ОГУ, 2004. – 230 с.

Ніколи не припиняйте Вашої самоосвітньої роботи і не забувайте, що скільки б Ви не вчилися, скільки б Ви не знали, знанню й освіті немає ні меж, ні обмежень.

М. Рубакін

ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК

А

Абстиненція педагогічна	Альтернативна освіта
Авторитарна педагогіка	Альтернативна школа
Авторитарний стиль педагогічного спілкування	Альтруїзм
Авторитарність	Амбівалентність
Авторитет	Амбіції
Авторитет педагогічний	Аналіз педагогічного досвіду
Авторська школа	Аналогія
Авторські освітні технології	Анімація педагогічна
Аглутинація (як метод активізації творчої діяльності)	Анкета
Агресія педагогічна	Анкетування
Адаптація соціальна	Аномія
Адаптивність голосу	Антипатія
Адиктивна поведінка	Артикуляція
Акмеологія	Артистизм педагогічний
Акмеологія педагогічна	Асоціація
Акселерація	Асубкультурність
Аксіологія педагогічна	Атмосфера уроку
Актуалізація	Аутогенне тренування,
Акцентуація	Аутсайдер
	Афект
	Афіліація

Б

Бар'єр у спілкуванні	Безпорадність навчена
Бар'єри в педагогічному спілкуванні	Безпритульні діти
Бездоглядні діти	Бесіда
Безпека шкільна	Бібліотерапія
Безпека інформаційна	Благовзвучність голосу
	Булінг шкільний

В

Взаємодія педагогічна	Виховуваність
Взаємодія фасилітативна	Відволікання (як метод саморегуляції)
Вимога педагогічна	

Вихованість
Виховання
Виховання громадянське
Виховання національне
Виховання патріотичне
Виховання превентивне

Г

Геніальність
Гігієна голосу
Гідність
Гіперактивність дитини
Гіперсоціальність
Гнучкість голосу
Гнучкість емоційна (педагога)
Гнучкість педагогічна
Голос педагогічний
Гуманізм
Гра
Громадська думка

Відчуженість
Відчуженість професійна
(педагога)
Візуальний контакт
Вплив педагогічний

Громадська думка як метод
педагогічної взаємодії
Група
Група референтна
Група ризику
Гувернер, гувернантка
Гувернерство
Гуманна педагогічна позиція
Гуманізація освіти
Гуманізм
Гумор у педагогічній діяльності
Гучність голосу

Д

Девіантна поведінка
Деградація особистості
Демагогія
Демократичний стиль
педагогічного спілкування
Деонтологія педагогічна
Депресія
Депривація
Депривація освітня
Деструкції професійні
Деформація професійна
Деформації особистості педагога
Децентрація
Діяльність педагогічна

Дитинство
Дитяча організація
Дитячий рух
Дитяче громадське об'єднання
Дихання фонаційне
Діагностика психолого-
педагогічна
Діалог
Діалог педагогічний
Діалогічне педагогічне
спілкування
Діапазон голосу
„Діти цифрової ери”
Дія педагогічна

Діагноз педагогічний
Дидактогенія
Дикція
Дискусія
Дистанція у спілкуванні
Дисципліна
Дисципліна шкільна
Дисциплінованість
Дитиноцентризм

Е

Евристика
Евристика педагогічна
Егоїзм
Егоцентризм
Експромт
Експромт педагогічний
Екстраверсія
Екстраверт
Екстралінгвістика
Емоційність

Ж

Жаргон
Жести

З

Задача педагогічна
Занедбаність педагогічна
Занедбаність соціальна
Заохочення як метод педагогічної
взаємодії

І

Ідеал
Ідеал виховний
Ідеал педагога

Довіра
Доречність мовлення
Досвід педагогічний
Досвід педагогічний
новаторський
Досвід педагогічний передовий
Драмогерменевтика
Духовність

Емоційність мовлення
Емпатія
Емпатія педагогічна
Ерудиція
Ерудиція педагогічна
Естетотерапія
Еталон
Етика педагогічна
Етикет педагогічний

Зараження
Захід виховний
Здібності педагогічні

Інновація педагогічна
Інсайт
Інтерація

Імідж
Імідж педагогічний
Імпровізація педагогічна
Індивідуальний стиль педагогічної діяльності
Ініціатива
Ініціатива творча
Інновація

К

Канцеляризми
Кінесика
Класний керівник
Клімат колективу соціально-психологічний
Кліше мовленнєве
Колектив
Колектив шкільний
Компетентність педагогічна
Компетентність професійна
Компетист
Комплікологія
Композиція уроку
Компроміс
Комунікабельність
„Комунікативна атака”
Комунікативність
Комунікативні здібності педагога
Комунікація
Комунікація вербальна
Комунікація невербальна
Комунікація педагогічна
Консерватизм професійний педагога
Консиліум педагогічний

Інтерація педагогічна
Інтонація
Інтуїція
Інтуїція педагогічна
Інфантилізм
Інцидент

Контроль
Контроль педагогічний
Конфлікт
Конфлікт педагогічний
Конфлікт діяльності
Конфлікт поведінки (учинків)
Конфлікт міжособистісний
Конфліктна ситуація
Конфліктність
Конфліктоген педагогічний
Конформізм
Конформність
Копінг-поведінка
Корекція психолого-педагогічна
Креативність
Креативність педагогічна
Крилаті слова
Критичне мислення
Культура мовлення
Культура мовлення вчителя
Культура невербального спілкування вчителя
Культура саморегуляції вчителя
Культура уроку
Культура школи

Л

Ліберальний стиль педагогічного спілкування
Лідер
Логічність мовлення
Любов до дитини

М

Майстер-клас
Маніпулювання
Маніпулювання мовленнєве
Маніпулювання педагогічне
Медіатор-педагог
Медіація шкільна
Менталітет
Метод багатомірної матриці (морфологічний аналіз)
Метод евристичних запитань
Метод емпатії
Метод інверсії
Метод „мозкового штурму”
Метод синектики
Метод фізичних дій
Міжособистісний простір
Мізансцена педагогічна

Міміка
Місія учителя
Міф педагогічний
Міфологема педагогічна
Міфологія педагогічна
Мислення дивергентне
Мислення педагогічне
Мистецтво педагогічне
Мобільність професійно-педагогічна
Мовлення
Мовлення педагогічне
Моралізування
Мотивація
Мотивація навчальна
Музикотерапія

Н

Навичка
Навіювання
Навіювання педагогічне
Навіюваність
Наголос логічний

Надзавдання
Надзавдання педагогічне
Насилля педагогічне
Новаторство

О

Обдарованість
Обдарованість дитяча
Обдарованість педагогічна

Оптимізм
Оптимізм педагогічний
Організаторські здібності

Освіта випереджальна
Освіта для сталого розвитку
Освіта полікультурна
Особистісно зорієнтоване
виховання

Ортодокс
Осяяння
Осяяння педагогічне
Оцінне висловлювання вчителя

П

Пантоміміка
Пантоміміка учителя
Паліатив педагогічний
Партитура педагогічна
Пауза
Педагогіка театральна
Педагогіка театральна шкільна
Педагогіка творчості
Педагогіка співробітництва
Педагогічна культура
Педагогічна майстерність
Педагогічні вміння
Педантизм
Педоцентризм
Перевиховання
Перевтілення педагогічне
Передбачення
Передбачення педагогічне
Переключення (як метод
саморегуляції)
Переключення уваги
Переконання
Перспектива
Перцепція соціальна
Перцептивні здібності педагога
Перфекціонізм
Перфекціонізм конструктивний
(педагога)
Підтекст
Підтримка педагогічна

Поза робоча
Позиція педагогічна
Позиція професійно-педагогічна
Покарання
Покликання
Покликання педагогічне
Польотність голосу
Помилка педагогічна
Права дитини
Працетерапія
Пресинг психологічний
Пресинг шкільний
Престиж
Прецедент
Привабливість візуальна
(педагога)
Приклад
Пристаювання (у педагогічному
спілкуванні)
Прогнозування педагогічне
Прогностика педагогічна
Прокрастинація
Проксеміка
Просодика
Простір виховний
Професійна деформація вчителя
Професійне вигорання вчителя
Професійне здоров'я педагога
Професіоналізм педагога
Психогігієна

Поведінка девіантна
Подія виховна

Психодіагностика

Р

Режисура педагогічна
Релаксація
Репетитор
Репутація
Ретардація
Ретроспекція
Референтність
Референтна група
Рефлексія
Рефлексія педагогічна
Ригідність
Ригідність афективна
Ригідність когнітивна

Ригідність мотиваційна
Ригідність перцептивна
Ризик педагогічний
Ризикологія педагогічна
Риторика педагогічна
Ритуал
Рівень домагань
Розподіл уваги
Роль
Роль педагога професійна
Рольові позиції педагога
Рольові позиції педагога у спілкуванні (за Е. Берном)

С

Самоаналіз педагогічної діяльності
Самовизначення
Самовиховання
Самовиховання професійне майбутнього вчителя
Самоврядування учнів
Самоконтроль
Самокритичність
Самоменеджмент
Самонавіювання
Самооцінка
Самопочуття вчителя робоче
Самопрезентація
Саморегуляція
Саморозвиток особистості
Самосвідомість
Самосвідомість професійно-

Соціометрія
Спадковість
Спілкування
Спілкування педагогічне
Спілкування-дистанція
Спілкування-дружнє ставлення
Спілкування-загравання
Спілкування-залякування
Спілкування на основі спільної творчої діяльності
Спостережливість
Спостережливість педагогічна
Справедливість педагогічна
Справи колективні й творчі
Спрямованість педагогічна
Статус
Статус професійний учителя
Стереотипи педагогічні

педагогічна
Сензитивний вік
Середовище виховне
Середовище культурно-освітнє
Середовище освітнє
Середовище освітнє віртуальне
Середовище педагогічне
Сім'я
Синектика
Синдром емоційного вигоряння
вчителя
Система К. С. Станіславського
Ситуація педагогічна
Ситуація успіху
Слухання нереклексивне
Слухання рефлексивне
Слухання емпатійне
Соціокінетика

Т

Тайм-менеджмент
Такесика
Такт
Такт педагогічний
Талант
Талант педагогічний
Творча особистість
Творчість
Творчість педагогічна
Творчий процес
Творчого процесу етапи
Тезаурус
Тембр голосу
Темп мовлення

Стиль лідерства
Стиль педагогічний
Стиль педагогічного спілкування
Стійкість уваги
Стрес
Стрес учителя
Стрес-менеджмент
Стресостійкість
Суб'єктивність
Суб'єктивність
Субкультура
Субкультура дитяча
Субкультура підліткова
Сублимація
Сугестія голосу
Сугестопедагогіка
Сугестотехнологія

Темпоритм мовлення
Темпоритм уроку
Тест
Тест педагогічний
Тест психологічний
Тести успішності
Тестування
Техніка мовлення
Техніка педагогічна
Толерантність
Толерантність педагогічна
Традиції
Традиції базові педагогічні
Тривожність шкільна

У

Увага
Уміння педагогічні
Установка соціальна
Уява

Уява педагогічна
Уява репродуктивна
Уява творча

Ф

Фантазія
Фасилітатор
Фасилітація
Фасилітація соціальна
Фасилітація педагогічна
Фасцинація
Фізіогноміка
Філософія вчителя (викладача)
Філософія педагогічна
Філософія учня (студента)
Фобія

Фобія педагогічна
Фобія шкільна
Формалізм у педагогічній діяльності
Форсайт
Форсайт-технологія „Гойдалка часу”
Фрустрація
Функціональна грамотність
Функціональна грамотність школярів

Х

Характер
Характеристика педагогічна
Харизма

Харизма педагогічна
Харизматичність

Ц

Цінності педагогічні

Ш

Штамп мовленнєвий

Я

Я-концепція

ДЛЯ ЗАМІТОК

Навчально-методичне видання

*Бутенко Людмила Леонідівна
Ігнатович Ольга Геннадіївна*

Сходинки до педагогічної майстерності : словник з курсу „Основи педагогічної майстерності” / уклад. : Л. Л. Бутенко, О. Г. Ігнатович. – Старобільськ, 2015. – 136 с.

За редакцією авторів

Комп’ютерний макет - Л. Л. Бутенко

Здано до склад. _____2015 р. Підп. до друку _____2015 р.
Формат 60x84 1/16. Папір офсет. Гарнітура Times New Roman.
Друк ризографічний. Ум. друк. арк. 5,6. Наклад __ прим. Зам. № ____.
